

ГРОМАДСЬКА НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ФУНДАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ»

**ДНІПРОВСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Рагімов Фаїр Вагіф огли, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Голова редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Члени редколегії:

Андрій Василь Іванович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Інституту права, Університет імені Яна Кохановського, Кельце, Польща

Аршава Ірина Федорівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології та патопсихології, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Баштанник Алла Григорівна, кандидат наук з державного управління, заступник директора, Дніпровське регіональне відділення Національної школи суддів України

Бохонкова Юлія Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Васильєва Наталія Вікторівна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри регіональної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гладій Олександр Васильович, кандидат юридичних наук, адвокат, арбітражний керуючий, співзасновник та директор ТОВ «Юридичне агентство «Абсолют»

Золотухіна Лілія Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Калмикова Лариса Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Карпа Марта Іванівна, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Купіна Людмила Францівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін соціально-правового факультету Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Логвиненко Борис Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Лозицька Ірина Олександрівна, кандидат наук державного управління, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду

Лосієвська Ольга Геннадіївна, доктор психологічних наук, доцент, професорка кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Новак Анатолій Миколайович, доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, заступник директора, Національне антикорупційне бюро України

Павленко Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Попелюшко Роман Павлович, доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій

Приліпко Сергій Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, в.о. завідувача кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ромін Андрій Вячеславович, доктор наук з державного управління, професор, начальник факультету пожежної безпеки, Національний університет цивільного захисту України

Валентина Дьякон, Dr.sc.admin., ас. професор, проректор з навчальної роботи, Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Євгенія Дехтяр, Dr.oec., ас. професор, проректор з академічної роботи, директор бакалаврської навчальної програми «Управління підприємницькою діяльністю в туризмі», Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Роман Грмо, Assoc.prof., PaedDr. Ing., PhD., MBA, ING-PAED IGIP, доцент, проректор по якості і розвитку, начальник управління, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина

Петр Якубек, Doc., Ing., Mgr., PhD, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина.

На підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)
журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальностей 053 – Психологія, 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24627-14567P, видане Державною реєстраційною службою України 20.11.2020 р.

Офіційний сайт видання: www.chasopys-ppp.dp.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Черниш В. І., Баштанник В. В.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ АЛЬТЕРАЦІЙ
В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ.....7

Стороженко Л. Г.

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СУЧАСНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ.....14

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Будзин В. Р.

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В УКРАЇНІ.....19

Звірич В. В.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ
В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ VUCA.....24

Рибчич І. Є., Хорошенко М. В., Куп'як С. Р.

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СОЦІУМУ.....28

Ткачова Н. М., Іваницька О. М., Похожалова А. І.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА
ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....33

Харченко Т. О.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....38

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЯ

Varina H. V., Kovalova O. V.

FAMILY-CENTERED APPROACH IN THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT
FOR FAMILIES RAISING A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....45

Вінс В. А., Кобільник С. В.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....53

Пріснякова Л. М., Агапова І. М.

МОЖЛИВОСТІ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ..... 58

РОЗДІЛ 4

ПРАВО

Іваницький А. М.

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЯДЕРНУ БЕЗПЕКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ МАГАТЕ.....65

Караханян К. М., Заверюха М. М.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВОДНЕВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ
ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ.....72

Косяченко К. Е. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	77
Markova O. O. FRENCH APPROACH TO ADMINISTRATIVE ACT.....	82
Міщенко В. С. ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УТВЕРДЖЕННЯ ЗАСАД ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННИХ ТА ПОВОЄННИХ ЧИННИКІВ.....	86
Савчук Р. М. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	90
 РОЗДІЛ 5 СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ	
5.1 ПРАВО	
Зайкова Л. М. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ БЕЗХАЗЯЙНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ.....	95
Ярема В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	100

CONTENTS

SECTION 1

THEORY OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Chernysh V. I., Bashtannyk V. V.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL ALTERATIONS
IN THE GOVERNMENT SYSTEM: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS.....7

Storozhenko L. H.

ELECTRONIC DEMOCRACY IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION
OF MODERN COMMUNICATION PROCESSES: FEATURES OF FORMATION.....14

SECTION 2

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Budzyn V. R.

STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLICY OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT
OF PUBLIC HEALTH AT THE CURRENT STAGE OF SOCIAL TRANSFORMATION IN UKRAINE.....19

Zvirych V. V.

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS OF MANAGEMENT DECISION-MAKING
IN THE FIELD OF HEALTH CARE IN VUCA CONDITIONS.....24

Rybchych I. Ye., Khoroshenko M. V., Kupiak S. R.

FORMATION OF THE STATE POLICY OF MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION
OF MILITARY SERVICEMEN AT THE STAGE OF ADAPTATION TO THE SOCIO-ECONOMIC
CONDITIONS OF THE LIFE ACTIVITY OF SOCIETY.....28

Tkachova N. M., Ivanytska O. M., Pokhozhalova A. I.

STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF STATE AND SOCIETY COMMUNICATIONS
DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE.....33

Kharchenko T. O.

THE MAIN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE CONCEPT
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR
AND RURAL AREAS THROUGH STATE REGULATORY TOOLS.....38

SECTION 3

PSYCHOLOGY

Varina H. B., Kovalova O. V.

FAMILY-CENTERED APPROACH IN THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT
FOR FAMILIES RAISING A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....45

Vins V. A., Kobilnik S. V.

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN RESOLVING FAMILY CONFLICTS.....53

Prisniakova L. M., Ahapova I. M.

POSSIBILITIES OF MATHEMATICAL MODELING OF PSYCHOLOGICAL PROCESSES.....58

SECTION 4

LAW

Ivanytskyi A. M.

PROTECTION OF THE RIGHT TO NUCLEAR SAFETY THROUGH THE PRISM OF IAEA ACTIVITIES.....65

Karakhanian K. M., Zaveriukha M. M.

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT
OF HYDROGEN ENERGY AND THE PLACE OF UKRAINE IN THIS PROCESS.....72

Kosiachenko K. E.

MECHANISM FOR IMPLEMENTATION OF CRIMINOLOGY ACTIVITIES
OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS.....77

Markova O. O.

FRENCH APPROACH TO ADMINISTRATIVE ACT.....82

Mishchenko V. S.

THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE STATE TO ENSURE THE ESTABLISHMENT
OF THE FOUNDATIONS OF THE IDEOLOGY OF SOCIAL JUSTICE IN SOCIETY,
TAKING INTO ACCOUNT WAR AND POST-WAR FACTORS.....86

Savchuk R. M.

INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF PROSECUTION AGENCIES IN THE SPHERE
OF CRIME PREVENTION: THEORETICAL, ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS..... 90

SECTION 5

YOUNG SCIENTIST PAGE

5.1 LAW

Zaikova L. M.

LEGAL REGULATION OF UNMANAGED WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE.....95

Yarema V. V.

FEATURES OF THE LEGAL SUPPORT OF THE MAIN DIRECTIONS
OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE.....100

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 342.571

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.1>

Черниш Василь Іванович,

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-1607-8083

Баштанник Віталій Володимирович,

доктор наук державного управління, професор
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-5969-3620

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ АЛЬТЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL ALTERATIONS IN THE GOVERNMENT SYSTEM: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS

У статті проаналізовано особливості і тенденції розвитку сучасної системи публічного управління в умовах збройної агресії Росії проти Української Держави, запровадження режиму воєнного стану і трансформації всіх складників державної політики. Цільова спрямованість дослідження інституціональних альтерацій в публічному управлінні визначена необхідністю формування теоретико-методологічних засад управлінської діяльності у принципово нових умовах державотворення. Важливим завданням при цьому виступає аналіз складових сучасних реформ, їх раціональність з позиції ствердження суверенної і незалежної України. Обґрунтовано доцільність деталізації напрямів таких реформ з позиції респонсивності публічного управління загалом, та своєчасності запропонованих засад конституційних реформ.

У цьому контексті важливим напрямом дослідження у статті вказано аналіз інституціональних альтерацій в публічному управлінні. Наголошено на доцільності застосування при плануванні реформ аналізу імплементаційного ефекту, сучасної методології порівняльно-адаптаційного аналізу, наукових засад концептуалізації реформ. У статті доведено необхідність приведення нормативно-правової бази реформування у відповідність до основ національного і міжнародного конституціоналізму, вітчизняної нормативно-правової бази, особливо в умовах розвитку євроінтеграційної політики України, наближення до набуття членства в Європейському Союзі.

Наголошено, що використання невірних методик визначення напрямів інституціональних реформ у системі урядової політики може привести до поступової консервації реформ. Водночас, в умовах запровадження правового режиму воєнного стану потребує особливої уваги реалізація базових функцій державного управління – регулятивної, правоохоронної, правозабезпечувальної, інтегративної тощо. Запропоновано в контексті аналізу сучасного стану системи державного управління наукові підходи трансформаційного процесу визначити за такими напрямками: перший напрям – чітка детермінація засад розвитку системи державного управління та проведення державноуправлінських реформ в умовах набуття відповідності критеріям членства в ЄС. Другий напрям визначається композицією головних завдань державотворення в Україні в контексті вирішення проблем національної безпеки. Третій напрям базується на формуванні основ концепту державного управління в умовах інституціональних альтерацій.

Ключові слова: альтерація, державне управління, публічне адміністрування, інститути управління, інституціональна альтерація, інститути публічної влади, суспільні відносини.

The article analyzes the peculiarities and trends of the development of the modern system of public administration in the conditions of Russia's armed aggression against the Ukrainian State, the introduction of martial law and the transformation of all components of state policy. The target orientation of the study of institutional alterations in public administration is determined by the need to form the theoretical and methodological foundations of managerial activity in fundamentally new

conditions of state formation. An important task at the same time is the analysis of the components of modern reforms, their rationality from the standpoint of affirming a sovereign and independent Ukraine. The expediency of detailing the direction of such reforms from the standpoint of the responsiveness of public administration in general, and the timeliness of the proposed principles of constitutional reforms are substantiated.

In this context, the analysis of institutional alterations in public administration is indicated as an important direction of research in the article. Emphasis is placed on the expediency of applying the analysis of the implementation effect, the modern methodology of comparative and adaptation analysis, and the scientific foundations of the conceptualization of reforms when planning reforms. The article proves the necessity of bringing the normative-legal framework of reform into compliance with the foundations of national and international constitutionalism, the domestic normative-legal framework, especially in the context of the development of Ukraine's European integration policy, approaching the acquisition of membership in the European Union.

It is emphasized that the use of incorrect methods of determining the directions of institutional reforms in the government policy system can lead to the gradual conservation of reforms. At the same time, in the conditions of the implementation of the legal regime of martial law, the implementation of the basic functions of state administration – regulatory, law enforcement, law enforcement, integrative, etc. – requires special attention. In the context of the analysis of the current state of the public administration system, it is proposed to determine the scientific approaches of the transformation process in the following directions: the first direction is a clear determination of the foundations of the development of the public administration system and the implementation of public administration reforms in the conditions of compliance with the EU membership criteria. The second direction is determined by the composition of the main tasks of state-building in Ukraine in the context of solving national security problems. The third direction is based on the formation of the foundations of the concept of public administration in the conditions of institutional alterations.

Key words: *alteration, public administration, public administration, management institutions, institutional alteration, institutions of public power, public relations.*

Постановка проблеми.

Сучасний стан системи державного управління характеризується посиленням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, посиленням суб'єктності органів управління центрального рівня, централізацією управління загалом. Запровадження і продовження правового режиму воєнного стану в Україні в умовах протидії збройній агресії РФ проти України вимагає значних інституціональних змін у функціонуванні системи державного управління, і водночас передбачає адекватну реакцію на інституціональні альтерації.

Ми розуміємо інституціональні альтерації в державному управлінні як такі зміни в системі суспільних відносин, що викликані зовнішнім (і почасти – внутрішнім) впливом на суб'єкт-об'єктні зв'язки, стан підпорядкування в системі органів влади, регламентацію нормотворчості, делегування повноважень, і передбачають дискретизацію управління, домінування вторинних чинників управління, дезінтеграцію всієї системи органів державної влади. Ознаками прояву інституціональних альтерацій виступають зміни внутрішніх характеристик суб'єктів управління, що впливають на стан стабільності всієї системи державного управління, і призводять таку систему до порушення стану рівноваги, незалежно від характеру впливу та прогнозованого результату. Адже будь-яка трансформація існуючої моделі системи державного управління (у тому числі – адаптація та гармонізація) потребують відповідного нормативно-правового забезпечення, натомість ана-

ліз практики публічноуправлінської діяльності від 2016 р. – початку конституційно-правових реформ засвідчив два складника такого процесу: по-перше, прийняття нормативно-правових актів, що регулюють інституціональні зміни в системах управління без отримання конкретного результату у короткостроковій перспективі, і, по-друге, реалізація інституціональних змін в управлінській практиці за відсутності (або незавершеності) нормативно-правового регулювання. Отже, обидва прояви інституціональних альтерацій є викликом для стабільного функціонування системи державного управління. Вирішенням такої проблеми може слугувати формування інтегрованих систем державного управління (ІСДУ).

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є праці вчених, які досліджували концептуальні засади реформування сучасного державного управління: А. Баштанник, Є. Бородіна, К. Ващенко, Н. Драгомирецької, А. Колодій, Н. Липовської, Є. Романенка, В. Соловйова, С. Сороки, О. Сушинського, В. Тертички, І. Хожило, Н. Чалої, І. Чикаренко та ін. Варто вказати також наукові роботи І. Лозицької, О. Гацулі, А. Новака, Ф. Рагімова, М. Сачко, Ф. Терханова, у межах яких досліджено інституціональні реформи в Україні у контексті формування нової парадигми державного управління – ствердження України як європейської держави. Варто вказати також на дослідницькі підходи М. Лахижі та О. Руденко у контексті формування сучасної методології аналізу систем державного управління.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі комплексного теоретичного дослідження загальних положень науки державного управління доповнити існуючі розробки у сфері функціонування системи державного управління в умовах інституціональних трансформацій. Для досягнення мети важливо вирішити такі завдання: систематизувати підходи до трансформації системи державного управління й на цій основі визначити сутність, тенденції розвитку, особливості і характерні риси ІСДУ; встановити найбільш важливі напрями реформування в системі державного управління під впливом інституціональних альтерацій; дослідити виклики і загрози впливу інституціональних альтерацій в системі державного управління в умовах правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу.

Для створення ефективної системи державного управління, здатної розв'язувати складні проблеми суспільства, необхідно, щоб така система була більш різноманітною, ніж усе суспільство [1, с. 15]. У той самий час, у 1991–2021 рр. визначилися найбільш суттєві проблеми розвитку державно-управлінської діяльності в Україні: недосконалість законодавчої бази, невирішеність питань розмежування владних повноважень, початковий етап становлення фінансово-економічної автономності. Значний спектр наукових праць з проблематики формування системи органів влади в Україні дає можливість всебічно проаналізувати інтегровану систему управлінської діяльності, простежити закономірності розвитку такої системи, розглянути структурні характеристики та тенденції організаційного розвитку владного механізму в державі через взаємовплив різнорівневих органів влади. Зокрема, квінтесенцією наукових досліджень трансформаційного розвитку України є висновок про те, що процес становлення України як держави проходить певні етапи (усвідомлення суті незалежності, розбудова атрибутів держави, створення нової економічної та політичної системи) з відступами, загрозами політичного протистояння і протидії на всіх рівнях.

Такий стан державотворчого процесу пов'язаний із: несформованістю структур влади; відсутністю достатньої кількості професійних кадрів, здатних діяти самостійно на рівні прийняття управлінських рішень та забезпечення їх реалізації; відсутністю у світовій практиці досвіду здійснення оптимального переходу від авторитарного до демократичного управління за короткий час. При цьому правомірним є обґрунтування

взаємозалежності стану політичного консенсусу у суспільстві та зростання політичної ролі глави держави. Адже однією із основних особливостей органів державної влади є системність.

Саме тому в умовах прояву інституціональних альтерацій, викликаних внутрішніми та зовнішніми факторами актуалізується уточнення конституційних норм, що регулюють:

1) зовнішньополітичну діяльність як встановлення порядку регулювання суспільних відносин, що дозволить вирішувати завдання національного інтеграційного процесу у такий спосіб, який буде інтегрувати українське суспільство як внутрішньо, так і в контексті процесу інтеграції до ЄС. Такий стан речей вимагає забезпечення розвитку України за алгоритмом суспільного розвитку європейських держав, забезпечення міжнародної співпраці у політико-правовій та соціально-економічній площині, формування інструментів та механізмів суспільної підтримки реформ;

2) внутрішньополітичну діяльність, як встановлення алгоритму реалізації державноуправлінських реформ на основі принципів пропорційності, респонсивності і доцільності, реалізації завдання таких реформ виключно у повноважень, визначених нормами Конституції України і законів України.

Саме за таких обставин важливим виступає імплементація зарубіжного досвіду реформування системи державного управління, реагування на інституціональні альтерації в умовах квазі-реформ. При цьому є можливість вирішити базове завдання науки державного управління – встановлення конституційних засад демократизації державотворчих процесів і оптимізації систем державного управління, напрацювання теоретико-методологічних засад державного управління як цілеспрямованого впливу держави на стан і розвиток суспільних процесів та відносин з метою досягнення цілей реалізації функцій держави через діяльність органів державної влади та в межах визначених законом повноважень органів місцевого самоврядування, демократизації державотворчих процесів і оптимізації систем державного управління, дослідження соціальних та історичних джерел їх виникнення, закономірностей та тенденцій розвитку України як європейської держави.

На нашу думку, загальною метою сучасних досліджень науки державного управління має виступати розробка методології реагування інтегрованої системи державного управління на інституціональні альтерації. Маємо визначити декілька дослідницьких напрямів:

– по-перше, трансформація ІСДУ в умовах протидії збройній агресії РФ проти України, і забезпечення стабільності ІСДУ в умовах інституціонального транзиту;

– по-друге, прискорення євроінтеграційного процесу, набуття відповідності критеріям на вступ до ЄС, адаптація національної правової системи до права ЄС, забезпечення економічних реформ;

– по-третє, максимальна інтеграція системи безпеки України і НАТО, наближення до стандартів НАТО, перебудова воєнної організації країни;

– по-четверте, раціоналізація процесу реформ в Україні, приведення конституційних реформ (внесення змін до Конституції України) до загальної логіки державотворення, встановлення режиму конституційно-правової відповідальності за дестабілізацію ІСДУ, обумовлену негативним ефектом інституціональних альтерацій як наслідку необґрунтованих реформ.

Загальновідомо, що ефективність організації публічної влади у демократичному суспільстві визначально базується на чіткій детермінації компетенцій публічно-правових інститутів, інтегративній взаємодії між різними рівнями та складовими державно-управлінської діяльності. Конституційне гарантування розподілу владних повноважень, закріплення в Основному законі базових механізмів стримування і противаг виступає нині єдиною можливою напрямом демократизації управління. Саме тому важливо приділити особливу увагу інституціональним альтераціям у межах конституційного процесу в Україні у 1991–2021 рр.

Варто виокремити такі періоди конституційного процесу в Україні:

1 етап – формалізація нового інституціонального змісту державності в Україні. Цей етап характеризується прийняттям Декларації про державний суверенітет УРСР (1990 р.), відповідно до якої народ України визнавався єдиним джерелом державної влади, а жодна політична партія не могла виступати від імені всього народу України [2]. На нашу думку, політична ситуація, що склалася в Україні на початку 90-х років, характерна не самотійною інтеграцією різних політичних сил у більш широкі суспільні структури, а намаганням держави вплинути на такий процес, адміністративним шляхом створити суспільно-політичну підтримку існуючій владі. При цьому внутрішній вплив на процес становлення державного управління здійснювався у таких напрямках: формування національної державності, звільнення від влади структур колишнього СРСР; зміна у функціях та повноваженнях законодавчої та виконавчої

влади; гарантування безпечного, вільного існування та розвитку людини і громадянина. Критеріями держави-суспільства як складної органічної соціальної системи виступили: наявність політичної автономії з власними державними інститутами; існування пірамідально-ієрархічної структури; необхідний мінімум соціальної солідарності, власне соціально-гравітаційне поле, при якому сталість суспільства забезпечується існуванням різних інститутів, зокрема, політичних партій; функціональна збалансованість, яка досягається системним фактором діяльності як органів влади, так і окремих громадян та їх об'єднань [3, с. 102–106]. Отже, у 1991 р. постала потреба не просто «націоналізувати» управління в Україні (відповідно до концепції національної держави), а створити нову структуру органів влади на всіх рівнях, демократично інтегрувати інтереси держави й суспільства [1].

Саме із прийняттям Декларації про державний суверенітет виникла необхідність по-новому осмислити всю систему організації влади, базованої на поділі державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. З метою вдосконалення структури державного управління формувався новий вищий орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів УРСР, який визнавався найвищим органом державного управління УРСР [4; 5]. Виконавча складова системи державного управління України вперше отримала самодостатній характер (з точки зору ефективності та позапартійності державного управління), що кардинально змінило суть такого управління: з союзно-республіканського (як частини СРСР) на державницький (формування органів державного управління суверенної країни). Акт проголошення незалежності України закріпив право народу України мати незалежну державу, створювати власні органи влади [6]. Еволюційним кроком у процесі державотворення стало впровадження у державний управлінський механізм інституту Президента України (1991 р.), визначення Президента найвищою посадовою особою української держави, главою виконавчої влади України [7]. Це дозволило на конституційному рівні у 1996 році обрати ефективну форму організації влади та державного правління у вигляді президентсько-парламентської республіки. Отже, й нині Президент України відповідно до положень Конституції України 1996 р. виступає гарантом не лише розвитку процесу набуття незалежності й дотримання законодавства. Глава держави виступає інтегратором суспільства і держави, суспільної взаємодії, гарантом сталості державотворення, самотійним і найвпливовішим суб'єктом системи влади .

Розвиток української державності та нова орієнтація економіки на ринкові реформи у 1991 р. започаткували оновлення всієї системи державного управління в Україні. Вибори Президента України і референдум, проведені 01 грудня 1991 року, закріпили незалежність України, змінили принципи формування управлінських рішень, перевели систему державного управління із вузькопартійного спектру до представницької сфери суспільно-політичних відносин. За роки розбудови незалежної Української держави було запроваджено кілька принципово відмінних між собою моделей організації влади, які відображали різний ступінь її децентралізації та деконцентрації, тобто стосувалося, передусім, місцевого рівня. Загалом, концепція територіальної організації влади за роки незалежності України змінювалася декілька разів. Так, з прийняттям у 1990 році Декларації про державний суверенітет України був офіційно закріплений перехід від повновладдя Рад («Державна влада в Україні будується по системі Рад» – формула Конституції УРСР 1978 р.) до концепції поділу державної влади, що спричинило істотну зміну правового статусу органів публічної влади і характеру взаємовідносин між ними як у центрі, так і на місцях.

2 етап – створення інституціональної основи Української держави (1991–1996 р.), фактична розбудова моделі європейської національної держави (nation state) у межах формування системи державного управління. Проголошення Акту незалежності, проведення референдуму і виборів Президента України у грудні 1991 р., прийняття низки законів України з нагальних питань державного будівництва (зокрема, Закону України «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні»), підписання Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України 1995 р. Завершило процес інституціональної розбудови ІСДУ прийняття Конституції України у 1996 р.

3 період – запровадження інституціональних альтерацій в системі ІСДУ (1996–2021 рр.) у різних системоутворюючих проявах, що завжди базувалися на нормах Конституції України, вносили зміни (або такі зміни були відхилені в силу різних обставин). У межах цього періоду варто було виділити власні часові етапи, проте у межах нашого дослідження ми обмежимо предметне поле лише наведенням його основних характеристик з позиції прояву інституціональних аль-

терацій. Важливо виокремити проведення Всеукраїнського референдуму 2000 року, у межах якого було винесено чотири питання, які стосувалися: обмеження депутатської недоторканості; установлення додаткових підстав для розпуску Президентом України Верховної Ради; зменшення кількості народних депутатів з 450 до 300; формування двопалатного парламенту. Формально отримав 80%, інституціонально не реалізований. Це типовий приклад інституціональних альтерацій, оскільки базові конституційні засади на референдумі не обговорювалися, а результат не був імплементований в системі державної влади.

Наступним проявом інституціональних альтерацій слід визначити тривалий конституційний процес 2004–2014 рр., що фактично стосувався окремого переліку конституційних норм. Відомо, що наслідком Помаранчевої революції 2004 р. став Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, що закріпив окремі зміни у моделі розподілу повноважень в системі вищих органів державної влади. Рішенням Конституційного суду України (це рішення чинне і на даний час) закон був визнаний неконституційним, на думку КСУ, через порушення конституційної процедури його розгляду та прийняття. Надалі, Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» норми Закону № 2222 та інших законодавчих актів було відновлено.

Подальші пропозиції щодо внесення змін до Конституції України продовжили функціонування управлінського алгоритму з притаманними йому інституціональними альтераціями. Єдиним реалізованим законопроектом щодо внесення змін до Конституції України виступив Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», щоправда цьому передувало прийняття Закону України «Про відновлення довіри до судової влади», який визначив правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості [8]; 2) Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [9] – з метою підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства.

Інші законопроекти, у тому числі проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» не набули статусу Закону України, а наведений законопроект взагалі відкликаний Президентом України у 2020 році. Проте в системі державного управління здійснюються заходи, спрямовані на децентралізацію управління, всупереч статті 19 Конституції України. Вважаємо за доцільне вказати, що концепт децентралізації в сучасному державному управлінні більшості країн світу є визначальним принципом врядування, й відповідно, в національному праві держав цей принцип закріплений на рівні правової норми. Аналіз нормативно-правових актів з питань реалізації державної політики показав, що термін «децентралізація» відсутній, або вживається опосередковано.

Так, у Законі України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р. зі змінами) термін «децентралізація відсутній, у Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» термін «децентралізація» наводиться один раз – ст. 4, «...утвердження місцевого самоврядування як фундаменту народовладдя, розширення повноважень місцевих рад шляхом децентралізації функцій органів державної влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів». Так само в тексті Закону України «Про місцеве самоврядування» та Закону України «Про місцеві державні адміністрації» немає навіть терміну «децентралізація». Такий стан речей сприяв усталенню інституціонально неправильного визначення децентралізації як передачі значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування.

Ми підтримуємо позицію Н. Нижник, що процес децентралізації є особливим способом відтворення централізації та отримує прояв протилежного її боку. Органи загальної влади нижчих щаблів управління отримують можливість самостійно і остаточно приймати рішення, що належать до їх компетенції. Адже децентралізація характерна для сфери державного управління і це явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, це певна протилежна сторона централізації, своєрідний засіб відображення централізації [10]. При цьому наявна дискусія з даної проблеми показує, що ідеологія процесу децентралізації у національному праві не сформована, конституційно принцип децентралізації визначений у форматі «децентралізація державної влади». Ми вважаємо сучасну реформу децентралізації в Україні стохастичною інституціональною альтерацією, що у поєднанні з процесом централізації

у місцевому самоврядуванні може призвести до деформації всієї ІСДУ.

Варто наголосити, що побудова демократичної, правової держави потребує чіткого наукового уявлення про ознаки, особливості, властивості, характерні риси управління, що притаманні всім суспільствам на різних стадіях розвитку. Поряд з цим надзвичайно важливе розуміння характеру державного (у широкому розумінні – публічного) управління, здійснюваного у конкретних просторових рамках. На нашу думку, базова теоретико-методологічна проблема управління зводиться до того, що процеси управління властиві лише складним, динамічним системам, іманентним атрибутом яких є самоуправління, тобто здатність до впорядкування системи, приведення її у відповідність до об'єктивної закономірності даного середовища, до оптимізації її функціонування.

Особливість нинішньої ситуації в Україні у тому, що попередні управлінські алгоритми вже не працюють, а сучасні західні підходи та методи розвитку систем управління неможливо нині повністю використовувати у вітчизняних адміністративно-політичних системах. Отже, проблема ефективності державного управління як результату раціонального поєднання політичних та адміністративних аспектів зберігає свою актуальність через поєднання проблемних і малодосліджених сфер державного управління:

- розвиток системи органів державної влади (в контексті принципів адміністративного реформування інститутів ЄС та країн-членів ЄС, у тому числі й тих реформ, що були передбачені для країн-кандидатів процедурою набуття членства в ЄС);
- формування нової інтегративної регіональної політики країни в контексті регіональної політики ЄС, децентралізації управлінських відносин та розвитку механізмів делегованого управління на основі принципу науковості;
- розвитку парламентської системи України;
- розвитку громадських інститутів управління;
- європейського демократичного розвитку України у контексті курсу на інтеграцію до ЄС, впровадження європейських принципів державного управління, формування інтегрованих систем державного управління.

Висновки.

Вважаємо, що доцільно визначити три напрями у суспільстві, за якими слід провадити реформування політичної системи в Україні, й так само – реформування державного управління: інтегрування суспільства, приборкання конфліктів,

забезпечення суспільної підтримки політичних рішень. Важливо актуалізувати такі спільні тенденції європейського політичного процесу як: централізація та децентралізація; політичний діалог та конфліктність; сталий розвиток та криза. У той самий час, слід вести мову про існування європейської інтегрованої системи публічного управління, що формується на наднаціональному, національному, регіональному та локальному рівнях, за наявності вертикальних та горизонтальних взаємозв'язків. Така система характеризується: структуризацією політичних систем країн

Європи; динамічним розвитком політичних інститутів; правовою регламентацією інститутів влади; гарантіями діяльності законодавчої, виконавчої, виконавчої та судової влад; досвідом партійної демократії; «партійним плюралізмом», імплементаваним на всіх рівнях управління через принципи субсидіарності та пропорційності.

За таких умов інституціональні альтерації в системі ІСДУ будуть спрямовані виключно на розвиток сучасних суспільних відносин, формування раціональної моделі публічної влади в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.
2. Декларація про державний суверенітет України. *Відом. Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
3. Руденко О.М. Дефініції суспільної стабільності в державному управлінні. *Стратегічні пріоритети*. № 3. 2009. С. 101–109.
4. Про зміни і доповнення Конституції УРСР у зв'язку з вдосконаленням системи державного управління : Закон УРСР від 21 травня 1991 р. № 1048. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 26. Ст. 294.
5. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 07 жовт. 2010 р. № 2591-VI. *Офіц. вісн. України*. 2010. № 79. С. 8. Ст. 2792.
6. Акт проголошення незалежності України від 24 серп. 1991 р. *Відом. Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Про відновлення довіри до судової влади : Закон України від 08 квітня 2014 року № 1188-18. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 23. Ст. 870.
9. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року № 192–19. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 18. № 19. Ст. 132.
10. Нижник Н. Проблеми змісту державно-управлінських відносин та фактори його соціальної обумовленості. *Вісн. УАДУ*. 1996. № 2. С. 102–113.

УДК 351:316,3:321

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.2>

Стороженко Ліна Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Державного університету телекомунікацій

ORCID ID: 0000-0003-2766-3712

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

ELECTRONIC DEMOCRACY IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF MODERN COMMUNICATION PROCESSES: FEATURES OF FORMATION

Незважаючи на вагому кількість наукових досліджень інформаційного суспільства, влади, владних відносин, управління, потреба у подальших розвідках дедалі зростає. Це зумовлено динамікою сучасних глобалізаційних змін, які призводять до актуалізації сутності комунікативних зв'язків між державою та суцільним. Новітні форми комунікації не можуть не впливати на процеси демократизації – між владними структурами та громадськістю встановлюється безпосередній зв'язок за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, який дозволяє вести постійний діалог, що, у свою чергу, сприяє оперативному обговоренню та вирішенню нагальних суспільних проблем і досягненню підтримки представників соціуму. Відтак відбувається поступова трансформація управлінських процесів, набуваючи дедалі більше демократичних акцентів, що, у свою чергу, зумовлює розвиток електронної демократії, завдяки якій можлива активна участь суспільства у державотворчих процесах та глобалізованій політиці.

У статті зроблено спробу дослідити специфіку формування електронної демократії в умовах трансформації сучасних комунікативних процесів. Розглянуто низку концепцій щодо комунікативної природи влади та роль комунікації у реалізації владних відносин. Проаналізовано основні протиріччя та проблеми становлення електронної демократії; окреслено шляхи вирішення зазначених питань з метою уможливлення формування ефективної е-демократії.

Ключові слова: електронна демократія, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, трансформація, комунікаційні процеси.

Despite the considerable number of scientific studies of the information society, power, power relations, management, the need for further research is growing. This is due to the dynamics of modern globalization changes, which lead to the actualization of the essence of communicative relations between the state and society. The latest forms of communication cannot but influence the processes of democratization – a direct connection is established between the power structures and the public with the help of the latest information and communication technologies, which allows for constant dialogue, which, in turn, contributes to the prompt discussion and solution of urgent social problems and achieving the support of society representatives. Thus, a gradual transformation of management processes takes place, acquiring more and more democratic accents, which, in turn, leads to the development of electronic democracy, thanks to which active participation of society in state-building processes and globalized politics is possible.

The article attempts to investigate the specifics of the formation of electronic democracy in the conditions of the transformation of modern communication processes. A number of concepts regarding the communicative nature of power and the role of communication in the implementation of power relations are considered. The main contradictions and problems of the formation of electronic democracy are analyzed; ways of solving the mentioned issues are outlined in order to enable the formation of effective e-democracy.

Key words: electronic democracy, information society, information and communication technologies, transformation, communication processes.

Сьогодні на життя суспільства дедалі більше впливають новітні інформаційно-комунікаційні технології. Виключного значення набуває Інтернет, створюючи не тільки глобальний віртуальний простір, а й сприяючи формуванню нової форми державного управління у вигляді «електронного уряду».

Важко уявити сучасну державну установу, яка б не мала власного сайту, електронної адреси, реєстрації у соціальних мережах тощо. У низці країн світу сьогодні застосовують різні способи електронного волевиявлення. Відтак політика держави поступово набуває публічності та соціальної доступності.

Звичайно, новітні форми комунікації не можуть не впливати на процеси демократизації, що, в свою чергу, призвело до виникнення явища, яке ми сьогодні номінуємо як «мережева демократія», «Інтернет-демократія», «віртуальна демократія», «електронна демократія» тощо. Наразі саме завдяки електронній демократії можлива активна участь суспільства у глобалізованій політиці та державотворчих процесах.

У світовій науковій практиці генеза механізмів електронної участі громадян у житті держави (E-Participation) вже не є новою темою для досліджень. Зокрема, друга половина ХХ ст. ознаменувалася виходом у світ низки праць із теорії комунікації (Ч. Кулі, Г. Лассуелл, Р. Парк та ін.).

М. Мак-Люен, досліджуючи вплив засобів електронної комунікації на формування суспільства, вбачав у нових інформаційних технологіях важливий фактор історичного процесу та стверджував, що саме домінуючий тип комунікації і визначає тип суспільного устрою. За М. Мак-Люеном, після «дописмового» та «письмового» етапів розвитку цивілізації виникає «електронне суспільство» (концепція «глобального села»), яке за допомогою електронних інформаційно-комунікаційних технологій формує нову багатовимірну картину світу [3].

У свою чергу, О. Тоффлер у праці «Шок майбутнього» виокремлює нове політичне явище, номінуючи його «антиципаторною демократією», сутність якої полягає у прийнятті владою рішень з урахуванням думки громадянського суспільства щодо можливих наслідків. При цьому, ініціативна громадськість може звертатися з пропозиціями і проектами розвитку будь-якої інституції до державних органів країни. Така форма демократії початково базувалася на залученні традиційних засобів масової інформації, однак з появою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій її можливості значно розширилися [10].

Кризю ліберальної моделі демократії констатує у своїх працях М. Кастельс. Зокрема, дослідник визначає необхідність переходу від ієрархічної системи управління до децентралізованої та мережевої на основі розвитку місцевого самоврядування, встановлення горизонтальних зв'язків між суспільством і органами влади, а також зазначає, про важливість та необхідність широкого застосування електронних комунікацій [5].

Згідно зазначеної концепції, між владними структурами та громадськістю встановлюється безпосередній зв'язок за допомогою новітніх інформаційних технологій, який дозволяє вести постійний діалог, що, у свою чергу, сприяє опе-

ративному обговоренню та вирішенню нагальних суспільних проблем і досягненню підтримки представників соціуму. Відтак відбувається поступова трансформація управлінських процесів, набуваючи дедалі більше демократичних акцентів.

Інформаційне суспільство поступово створює новітні форми та механізми демократичної участі. На цьому наголошував Р. Даль, зауважуючи, що інтерактивні інформаційно-комунікаційні системи допомагають зменшити «відстань» між «елітою» та «народом», дають можливість пересічному громадянину отримувати будь-яку публічну інформацію у доступній формі [6, с. 314].

Враховуючи такі нетократичні процеси, доречним буде розглядати розвиток сучасного управління через призму деліберативної демократії, за якої члени суспільства визнають один в одного здатність до делібералізації – публічного обміну розумними судженнями [8, с. 161], а легітимність підсумків обговорення ґрунтується не просто на бажанні більшості, а на результатах колективно обґрунтованих роздумів зацікавлених у вирішенні проблеми.

Сучасне політичне життя становить собою симбіоз «торгу» і «компромісу», конфліктуючих інтересів та загального дорадчого процесу щодо реалізації державної політики з урахуванням раціональних громадських доводів чи консультацій. Включення в політичне життя елементів деліберативної моделі є поширеною тенденцією, адже відповідно до деліберативної моделі, «легітимізація влади і згода в суспільстві досягається насамперед через комунікативні процедури – раціональний дискурс, діалоги, аргументовану суперечку, конструктивну критику, компроміси, соціологічні опитування, референдуми... <...> Учасники дискурсу повинні бачити світ очима іншого, бути готовими відмовитися від своїх уподобань, якщо вони заважають компромісу, можливому завдяки вільному, а не примусовому вибору і на основі переконливих аргументів» [11, с. 82].

Сьогодні криза традиційної демократії не пов'язана безпосередньо із загальною втратою довіри до діяльності політиків – «вона супроводжується дедалі більшою стурбованістю з приводу їх зростаючої безпорадності. <...> Мовчазний протест все більшого числа громадян, які не відриваються від дивана, щоб голосувати, викликаний не зловживаннями владою, а нездатністю її застосування» [4, с. 53].

У свою чергу, нетократичний підхід дозволяє інтеграцію управління та деліберативної політики у віртуально-інформаційний простір, що створює сприятливі передумови формування ефективної

електронної демократії, як логічного продовження трансформацій суспільно-політичних процесів в умовах становлення інформаційного суспільства. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, завдяки яким можливе впровадження е-демократичних процесів, як форми суспільних відносин за якої громадяни та інститути громадянського суспільства залучаються до державотворення, державного управління, місцевого самоврядування тощо, дозволяють посилити участь громадян у публічному житті; поліпшити реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; зробити процес прийняття рішень органами влади прозорим та підзвітним громадськості; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу суспільства до процесу прийняття рішень. Відтак ефективна електронна демократія передбачає можливість кожного громадянина брати участь у формуванні та реалізації державної політики, прийнятті рішень органами влади, використовуючи при цьому інформаційні технології для двостороннього інтерактивного зв'язку між державою і суспільством.

Сьогодні виділяють декілька концептуальних напрямів дослідження електронної демократії: «пряма демократія», «комунітарний» підхід, «популістський», концепція «прискореного розвитку плюралізму».

«Пряма демократія», за І. Масудою та Б. Барбером, передбачає безпосередню (пряму) участь громадськості у політичному житті та управління суспільними процесами через посередництво нових інформаційно-комунікаційних каналів. Унаслідок чого відбудеться поступова нівеляція домінування позицій політичних діячів, представників держави, експертів тощо, а «демос» отримає реальну владу.

Г. Рейнгольд (прихильник «комунітарного» напрямку) вважає, що у віртуальному світі відбувається взаємодія різних груп суспільства (поза територіальною приналежністю, національністю, статтю, віком тощо), які мають змогу вільно обговорити проблему і прийняти рішення самостійно без участі «фахових посередників». Відповідно до «комунітарної» теорії демократії, завдяки Інтернет-мережам відбуватиметься інституціоналізація взаємозв'язків між різними соціальними групами, а їх основна функція полягатиме у формуванні й розвитку суспільства. На думку Г. Рейнгольда, «спільнота» формується тоді, коли люди взаємодіють у віртуальній мережі тривалий час, внаслідок чого між ними утворюються міцні зв'язки, а Інтернет, у свою чергу, сприяє усуненню обмежень, обумовлених фізичною віддаленістю людей

у просторі [11]. Відтак зазначені процеси глобалізують можливості локальної спільноти – від невеликої віртуальної групи людей до масштабів глобального об'єднання з широким спектром суспільних перспектив (обмін культурним, політичним, економічним та ін. досвідом, усунення дискримінації за расовою чи статевою ознакою, формування спільних цінностей тощо).

При цьому доречно зауважити, що ряд дослідників акцентують на якісно новому етапі розвитку демократії, який передбачає своєрідний feedback до «прямої» демократії з елементами «комунітарної» (відсутність посередників в особі політичних діячів, партій, державних управлінців та ін.). Зазначена позиція консонуює з «популістським» підходом щодо розвитку демократії, згідно з яким, мережа Інтернет забезпечує можливість індивідуального впливу на владу. Прихильники «популістської» концепції відзначають, що віртуальне середовище може забезпечити комунікацію представників суспільства з владою без «посередників», а також зменшити залежність простих громадян від посадових осіб та політичних партій [7, с. 54]. Представники «популістського» підходу розглядають Інтернет як «гаранта демократії», який надає повноцінні можливості для обміну інформацією громадянам, посилюючи цим їхній вплив на політику та владу, а відтак послаблює вплив реальних «власників» засобів масової комунікації. З «популістської» точки зору, Інтернет децентралізує доступ суспільства до обміну інформацією, а особиста участь представників суспільства у формуванні та прийнятті рішень зростає пропорційно до їх впливу на суспільне життя, що в свою чергу, призводить до трансформації суспільства.

Концепція «прискореного розвитку плюралізму» розглядається у двох аспектах. З одного боку, глобалізовані, завдяки Інтернет-мережі, можливості володіння інформацією не змінюють сутності самого плюралізму, оскільки на особистісному рівні ресурси віртуального простору не можуть посилити/послабити зацікавлення окремої людини до масовості політичних, соціальних, економічних та ін. проблем (як правило у полі зору людини знаходяться суспільні проблеми, які торкаються безпосередньо її існування, решта питань знаходяться поза зоною уваги). З іншого боку, інформаційні потоки даних та можливість вільного обміну інформацією спрощують заохочення громадян до участі у державних та політичних процесах та демократизують сам процес.

Р. Даль вважає, що демократія на практиці вже пережила кілька революцій, «учасники» яких

часто не усвідомлюють, що такі зміни взагалі мали місце [6]; Л. Гроссман зазначає, що розвиток інформаційно-комунікативних технологій зумовлює «прихід» третьої епохи демократії [7, с. 52].

Варто зауважити, що суттєвий відбиток на демократичну конфігурацію інформаційних мереж накладають глобалізаційні процеси, які поступово послаблюють контроль національної держави над комунікаційними джерелами і сприяють масовому поширенню світового досвіду. При цьому новітні інформаційно-комунікаційні технології оперують значними можливостями для маніпуляції суспільними свідомістю та думкою – низький рівень комунікативної культури та соціальної активності громадян, інтереси владних еліт, дезінформація можуть не тільки нівелювати потенціал інформаційних ресурсів, а й призвести до деструктивних наслідків у суспільстві.

Вище зазначене викликає певні сумніви щодо демократичності інформаційного суспільства, яке формується. Дослідник Д. Золо вважає ідеї електронної демократії взагалі утопічними. Свою позицію він пояснює тим, що незважаючи на численні можливості новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (електронна пошта; інтерактивні платформи; системи опитування, голосування, документообігу та ін.; автоматизовані програми двостороннього зв'язку тощо), які дозволяють безперешкодно комунікувати із суспільством, «істинна» демократія наразі не сформована.

Д. Золо пояснює, що сучасні фахові агентства у сфері комунікації орієнтуються на інтереси «замовників» послуги в особі великих компаній або управлінської еліти, здатних фінансово задовольнити «виконавця». Саме тому вони замовчують суперечливі політичні, соціальні, економічні та ін. проблеми й інновації. Крім того, діяльність самих інформаційно-комунікаційних віртуальних систем контролюється та регламентується державою. До того ж, перманентна нестача часу та уваги, притаманні сучасному соціуму, надлишок інформації, неконтрольованість процесів її передачі призводять до дезорієнтації щодо традиційних колективних форм суспільної участі та стають ще однією вагомою перешкодою у долученні громадян до необхідних процесів, що формують «істинне» демократичне суспільство [12].

Тож, тільки повноцінний рівноправний державний та суспільний контроль над засобами масової комунікації дасть можливість новітнім інформаційно-комунікаційним технологіям відіграти важливу роль у формуванні реальної електронної демократії, основні постулати якої заде-

кларовані у Рекомендаціях Комітету міністрів ради Європи CM/Rec(2009)1 [2].

Зокрема, у документі визначено головну мету електронної демократії, яка полягає у підтримці демократії як такої та посиленні демократичних інститутів та процесів. Згідно Рекомендацій, е-демократія – це невід'ємна частина інформаційного суспільства, заснована на демократичних, людських та культурних цінностях, що доповнює традиційні принципи та взаємодіє з ними; е-демократія може використовуватися у різних типах демократії та на різних етапах демократичного розвитку. У документі акцентується, що електронна демократія здійснює управління в електронній формі та включає в себе неформальну політику і невідомих учасників, а також реалізує фундаментальні свободи, враховуючи свободу інформації та доступ до неї. У Рекомендаціях зазначається, що головними принципами електронної демократії, сформованої на основі інформативності та надання представницьких повноважень суспільству, є прозорість, підзвітність, відповідальність, доступність, участь, дискусія, інклюзивність, субсидіарність, соціальна єдність тощо.

Звичайно, ключову роль в електронній демократії відіграють новітні засоби масової комунікації та відкриті електронні середовища. Е-демократія забезпечує можливість розширення політичних дебатів і підвищення якості прийняття рішень на всіх рівнях, об'єднуючи при цьому відповідальних осіб та громадян, причетних до розробки рішення, та підтримуючи цим самим соціальну інтеграцію і суспільну стабільність. Крім того, згідно Рекомендацій, електронна демократія посилює міжнародну і глобальну сутність політики, полегшує трансрегіональну комунікацію [2].

Сьогодні, у вітчизняних реаліях, ми маємо всі передумови для стабільного розвитку ефективної електронної демократії. У 2017 р. було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 797-р Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації з подальшими змінами у 2018 та 2020 рр. [1].

Зокрема, у Концепції розглянуто низку проблем у сфері електронної демократії, які потребують вирішення (невизначеність державної політики у сфері електронної демократії та шляхів її реалізації; недосконалість нормативно-правової бази, що регулює сферу розвитку електронної демократії та підзвітності громадянину суб'єктів владних повноважень з використанням сучасних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій; низький рівень залучення суб'єктів

громадянського суспільства до процесів удосконалення державної політики та до імплементації її окремих інструментів; відсутність достатньої електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів та недостатній рівень розвитку інформаційної інфраструктури; наявність цифрової нерівності внаслідок недостатньо розвиненої інфраструктури доступу до Інтернету; низький рівень готовності та недостатність рівня знань і навичок у державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, громадян щодо розвитку електронної демократії тощо) [1].

Також у Концепції запропоновано поетапний план заходів щодо шляхів її реалізації та способів вирішення окреслених проблем, серед яких – забезпечення виконання комплексних заходів за відповідними напрямками (нормативно-правове забезпечення розвитку електронної демократії; ресурсне забезпечення впровадження та використання інструментів е-демократії суб'єктами владних повноважень; підвищення готовності органів державної влади та органів місцевого самовряду-

вання до використання можливостей електронної демократії; забезпечення доступності інструментів електронної демократії) [1].

Безумовно, реалізація зазначених позицій, уможлиблює формування ефективної електронної демократії. Сьогодні створено значну кількість інформаційно-аналітичних проектів та систем, які спрощують процеси прийняття рішення або навіть пропонують уже готові рішення (здебільшого це відбувається у сферах зі складною структурою системи управління). Тож, зважаючи на досвід та технічні можливості наше суспільство готове і здатне до активного запровадження е-демократії.

Зважаючи на сучасні темпи розвитку інформаційного суспільства та масової інформатизації, можемо констатувати, що елементи електронної демократії, які вдало проходять апробацію, поступово впроваджуються у широке використання, а відтак можемо говорити про поступове формування нетократичного управління, яке здобуває дедалі більше механізмів, інструментів, методів та форм комунікації між владою і суспільством.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2022).
2. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf (дата звернення: 21.11.2022).
3. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга : становлення людини друкованої книги / пер. з англ. В.І. Постнікова, С.В. Єфремова. Київ : Ніка-Центр, 2001. 464 с.
4. Bard A., Soderqvist J. Netocracy: The New Power Elite and Life after Capitalism. New Jersey : Pearson FT Press, 2002. 288 p.
5. Castells M. The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model. Oxford : Oxford University Press, 2002. 216 p.
6. Dahl R.A. Democracy and its critics. New Haven : Yale University Press, 1989. 397 p.
7. Grossman L.K. The Electronic Republic: Reshaping Democracy in America. New York : Viking Penguin, 1995. 240 p.
8. Kohen J. Deliberation and democracy legitimacy. Malden MA, 2006. P. 159–170.
9. Rheingold H. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. URL: <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html> (дата звернення: 21.11.2022).
10. Toffler A. Future Shock. New York : Bantam, 1984. 576 p.
11. V. Hoesche M. Law as Communication. London : Hart Publishing, 2002. 240 p.
12. Zolo D. Democracy and Complexity. Penn State Press : University Park PA, 1992. 202 p.

РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.84:35.072.2:342.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.3>

Будзин Віра Романівна,

кандидат наук з фізичної культури і спорту, доцент,
завідувач кафедри спортивної медицини та
здоров'я людини

Львівського державного університету

фізичної культури імені Івана Боберського

ORCID ID: 0000-0002-4250-9695

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLICY OF PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF PUBLIC HEALTH AT THE CURRENT STAGE OF SOCIAL TRANSFORMATION IN UKRAINE

У статті визначено, що сьогодні галузь охорони здоров'я розглядається як державна система з єдністю цілей, взаємодії та наступністю служб, як лікувальних так і профілактичних, загальною доступністю кваліфікаційної медичної допомоги, реальною гуманістичною спрямованістю. Основним завданням державної соціально-гуманітарної політики в галузі охорони здоров'я є розвиток медико-соціальної активності та установок на здоровий спосіб життя серед різних груп населення.

Обґрунтовано, що сьогодні здоров'я має розглядатися в ще ширшому контексті – як стан організму людини, зумовлений конкретним соціально-економічним середовищем. При такому підході основним показником у визначенні здоров'я людини стає його ставлення до життя, оскільки воно визначає працездатність і рівень соціальної адаптивності в суспільстві, для чого необхідний облік і соціальних параметрів. Такий підхід до понять громадського здоров'я дозволяє визначити можливості розвитку освіти, професійної підготовки та інтелектуального потенціалу населення, детермінувати розміри людського капіталу, трудових ресурсів та збройних сил країни та врахувати перспективи асоціальної поведінки населення та криміногенної обстановки у суспільстві.

Доведено, що фізичне здоров'я уособлює здатність виконувати щоденну роботу та турботу про себе, духовне виражається через психіку людини, а соціальне відображає позитивне ставлення людини до навколишнього світу. Завданням державної соціально-гуманітарної політики є не просто довголіття громадян, а й можливість людини протягом усього життя зберігати працездатність та життєвий тонус. З одного боку, прогрес медичних технологій дозволяє радикально змінити результати захворювань, а з іншого галузева диверсифікація створює умови для суспільної зайнятості особи, яка тією чи іншою мірою зберегла здатність до праці.

З'ясовано, що громадське здоров'я визначається сьогодні як динамічна рівновага організму з навколишнім середовищем, при якому всі важливі підсистеми людського організму дозволяють адаптуватися до природного і соціального середовища, що швидко змінюється. Традиційний підхід до дослідження державної соціально-гуманітарної політики передбачає статистичний аналіз основних показників здоров'я за тривалий період та виявлення динаміки, що відображає тенденції зміни здоров'я населення. Громадське здоров'я не є лише характеристикою людського потенціалу, що визначає економічну потугу країни та динаміку економічного зростання, а й головний компонент якості життя соціуму.

Ключові слова: суспільство, нація, розвиток, державна соціально-гуманітарна політика, життя, громадське здоров'я, людський капітал.

The article defines that today the health care industry is considered as a state system with unity of goals, interaction and continuity of services, both curative and preventive, with general availability of qualification. medical care, with a real humanistic orientation. A structural element of the health care system is the development of medical and social activity and attitudes towards a healthy lifestyle among different population groups. It is substantiated that today health should be considered in an even broader context – as a state of the human body determined by a specific socio-economic environment.

With this approach, the main indicator in determining a person's health is his attitude to life, since it determines the ability to work and the level of social adaptability in society, for which it is necessary to take into account social parameters. This approach to the concepts of public health allows to determine the possibilities of development of education, professional training and intellectual potential of the population, to determine the size of the human capital, labor resources and armed forces of the country, and to take into account the prospects of antisocial behavior of the population and the criminogenic situation in society.

It has been proven that physical health represents the ability to perform daily work and self-care, spiritual health is expressed through the human psyche, and social health reflects a person's positive attitude towards the surrounding world. It is not just longevity that is important to an innovative economy, but also the ability of a person to maintain working capacity and vitality throughout his life. On the one hand, the progress of technologies makes it possible to radically change the results of diseases, and on the other hand, sectoral diversification creates conditions for public employment of people who, to one degree or another, have preserved the ability to work.

It was found that public health is defined today as a dynamic equilibrium of the organism with the environment, in which all important subsystems of the human organism allow to adapt to the rapidly changing natural and social environment. The traditional approach to the study of socio-economic aspects of health involves a statistical analysis of the main indicators of health over a long period and the identification of dynamics reflecting the trends of changes in the health of the population. Public health is not only a characteristic of human potential, which determines the economic power of the country and the dynamics of economic growth, but also the main component of the quality of life.

Key words: society, nation, development, state social and humanitarian policy, life, public health, human capital.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У сучасному світі домінує цінність життя, а успіхи соціально-гуманітарного розвитку все більше пов'язуються з демографічною ситуацією, яка, у свою чергу, суттєво залежить від здоров'я кожної людини окремо та суспільства загалом. Здоров'я важливе не лише у традиційному його розумінні як громадського здоров'я нації та індивідуального здоров'я кожної людини, а й у сучасному підході до цієї складової людського капіталу, що має на увазі технологічну, гуманітарну та соціальну компоненти [5]. Основною метою трансформації державної соціально-гуманітарної політики є підвищення ефективності використання кадрових, матеріальних та фінансових ресурсів, спрямованих на охорону здоров'я населення.

Громадяни України мають невід'ємне право на охорону здоров'я, це право забезпечується проведенням заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, створення сприятливих умов праці, побуту, відпочинку, виховання та навчання громадян, виробництвом та реалізацією доброякісних продуктів харчування, а також наданням населенню доступної медико-соціальної допомоги. На сучасному етапі державної соціально-гуманітарної політики основними критеріями, що характеризують громадське здоров'я, є народжуваність, смертність, природний приріст, дитяча смертність, очікувана середня тривалість життя, а також захворюваність з тимчасовою втратою працездатності.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Згідно з твердженнями сучасних дослідників, громад-

ське здоров'я передбачає здоров'я певних груп людей, обумовлене комплексним впливом соціально-гуманітарних, природних та біологічних факторів і характеризується показниками захворюваності, демографії та фізичної розвиненості [1]. Громадське здоров'я уособлює сукупність заходів політичного, економічного, правового, соціального, культурного, наукового, медичного, санітарно-гігієнічного та протиепідемічного характеру, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я кожної людини, підтримання її багаторічного активного життя, надання їй медичної допомоги у разі втрати здоров'я.

Проблематика державної соціально-гуманітарної політики стає дедалі міждисциплінарнішою, що захоплює нові галузі досліджень, це зумовлює принципово новий підхід до вивчення громадського здоров'я, що є предметом суспільного аналізу з XIX століття, коли медицина набула статусу філософії життя і здатність встановлювати стандарти саме тому, що отримала можливість підвищувати якість життя і вирішувати практичні проблеми. З огляду на вітові успіхи сучасної медицини виникла необхідність дослідження ставлення індивіда до свого здоров'я у різні періоди життя, і впливу державної соціально-гуманітарної політики на громадське здоров'я через галузь охорони здоров'я.

Мета статті полягає в обґрунтуванні формування та реалізації державної соціально-гуманітарної політики щодо збереження та розвитку громадського здоров'я на сучасному етапі суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний підхід до вивчення

громадського здоров'я вимагає доповнення класичного статистичного аналізу соціологічними обстеженнями категорій населення з різними порушеннями здоров'я, які мають на меті з'ясувати їхні наміри брати участь у громадському виробництві і умови такої участі, з одного боку, та вивчення можливостей інноваційної економіки забезпечити громадську зайнятість таким працівникам з іншого [7]. Сучасна медицина знижує смертність від багатьох захворювань, але збільшує кількість не повністю здорових людей, які охоче продовжують трудову діяльність за наявності відповідних місць застосування праці.

Державна соціально-гуманітарна політика детермінує рівень здоров'я населення, пов'язуючи його з системою охорони здоров'я, але здоров'я та охорона здоров'я не повинні підміняти один одного, інакше пріоритети у сфері медичних послуг будуть обрані неправильно, а ресурси, що направляються, не отримають ефективного використання. Кількість медичного персоналу, лікарняних ліжок та впровадження сучасних технологій лікування впливають не на здоров'я, а на його відновлення, і виникає проблема не просто збереження здоров'я на рівні, отриманому при народженні, а покращення його протягом принаймні репродуктивного та працездатного віку.

Сучасна структура соціально-гуманітарних факторів, що визначають здоров'я, показує, що головним є матеріальна забезпеченість населення, якому за низьких доходів можуть виявитися практично недоступні якісні, переважно платні, медичні послуги. Причини, що контролюють здоров'я на макrorівні, інтегруються в генетичну вразливість нових поколінь, здоров'я яких не покращується протягом життєвого циклу, зниження трудової мотивації через надзайнятість, викликану низькою оплатою праці та домінування економічних цілей розвитку над гуманітарними.

У зв'язку з реалізацією прав людини на здоров'я та лікування виникає питання якості медичної допомоги, високоякісна медична допомога може бути визначена як допомога, яка максимізує благо пацієнта, зважаючи на баланс очікуваних плюсів та мінусів для процесу лікування у всіх його частинах [3]. При цьому охорону здоров'я населення не можна зводити лише до надання медичної допомоги, залишаючи поза увагою питання профілактики захворювань населення.

Сьогодні в Україні об'єктом державної соціально-гуманітарної політики у сфері громадського здоров'я є масові захворювання та групи людей, схильні до них. Здорова людина знаходиться поза увагою охорони здоров'я доти, доки не захворіє,

і соціальна політика у сфері здоров'я спрямована в основному на покращення якості медичного обслуговування, а не на формування санітарно-гігієнічної культури населення та створення умов для оптимальної взаємодії особи та соціальних інститутів у сфері громадського здоров'я.

Відсутність в Україні ідеології громадського здоров'я виражається не тільки у характері юридичного обґрунтування соціальної політики у сфері здоров'я, а й у фінансуванні всього, що так чи інакше з ним пов'язане. Головна небезпека існуючого негативного тренду полягає у його наближенні до неповернення, після якої підвищити якість населення може бути неможливо, а демографічні втрати зростатимуть. Сучасне українське суспільство дедалі глибше втягується у соціально-гуманітарну кризу, для виходу з якої недостатньо життя одного покоління. Якщо не зупинити цей негативний процес, то він може стати незворотним.

Загальне охоплення послуг охорони здоров'я означає, що всі люди та спільноти отримують необхідні їм медико-санітарні послуги, не відчуваючи при цьому фінансових труднощів. Ці послуги включають весь комплекс основних якісних медико-санітарних послуг, від зміцнення здоров'я до профілактики, лікування, реабілітації та паліативної допомоги, які отримують на всіх етапах життєвого циклу [6]. Для надання цих послуг потрібна наявність належних компетентних медико-санітарних та соціальних працівників, які мають оптимальне поєднання професійних навичок на рівні медичних установ, програм допомоги для місцевих громад, за умови забезпечення їх справедливого розподілу, надання їм адекватної підтримки та створення гідних умов праці.

Стратегія державної соціально-гуманітарної політики відкриває кожній людині доступ до послуг, які дозволяють усунувати найсерйозніші причини захворювань і випадків смерті, та гарантують досить високу якість цих послуг, що дозволяє зміцнювати здоров'я тих, кому вони надаються. Захист від фінансових наслідків оплати медико-санітарних послуг із власних коштів знижує ризик того, що люди опиняться за межею бідності, оскільки у разі раптової хвороби їм доведеться витратити всі свої заощадження, продати майно та влізти у борги, зруйнувавши своє майбутнє, а найчастіше й майбутнє своїх дітей.

Суспільства, що забезпечують успішне просування на шляху до загального охоплення послуг охорони здоров'я мають позитив у досягненні інших цілей, у тому числі цілей, пов'язаних із здоров'ям. Громадське здоров'я дозволяє дітям

навчатися, а дорослим – заробляти на життя, допомагає людям вибратися з бідності та забезпечує основу для довгострокового економічного розвитку [2]. Багато країн вже просуваються на шляху до забезпечення загального охоплення послуг охорони здоров'я, незважаючи на те, що пандемія COVID-19 в усьому світі вплинула на реалізацію можливостей систем охорони здоров'я щодо безперебійного надання медико-санітарних послуг.

Незважаючи на спад, зумовлений пандемією COVID-19, усі держави здатні докласти зусиль для швидшого просування до мети загального охоплення послуг охорони здоров'я та зберегти вже досягнуті результати. Урядам країн, у яких послуги охорони здоров'я традиційно доступні та прийнятні за вартістю, стає все складніше задовольняти потреби різних груп населення, що постійно зростають, в умовах збільшення витрат на медико-санітарні послуги. Для забезпечення загального охоплення послуг охорони здоров'я необхідно підвищувати ефективність систем охорони здоров'я в усіх аспектах.

В умовах, коли основну частину витрат на медико-санітарні послуги доводиться оплачувати з власних коштів, незаможні верстви населення часто не можуть отримати багато необхідних їм послуг і навіть багаті можуть відчувати фінансові труднощі у разі тяжкої та тривалої хвороби. Мобілізація коштів із обов'язкових джерел фінансування може допомогти розподілити фінансові ризики, зумовлені рівнем захворюваності у будь-якій групі населення, що є основним завданням державної соціально-гуманітарної політики

Удосконалення охоплення медико-санітарними послугами та покращення показників здоров'я залежить від наявності та доступності медико-санітарних і соціальних працівників та їх здатності надавати якісну комплексну медичну допомогу, орієнтовану на потреби людей. Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала неоціненну роль медико-санітарних та соціальних працівників і важливість нарощування інвестицій у цій галузі [4]. Для задоволення потреб у медичних кадрах з метою забезпечення загального охоплення послуг охорони здоров'я необхідно мобілізувати додатково всі можливі ресурси системи охорони здоров'я.

Прогалини в забезпеченні медичними кадрами та задоволенні попиту на них головним чином відзначаються в країнах з низьким рівнем доходу та рівнем доходу нижчим за середній. Згідно з прогнозами, зростання попиту на медичні кадри призведе до створення в рамках глобальної економіки

мільйони додаткових робочих місць за рахунок сектору охорони здоров'я. Державний та приватний сектори повинні спрямовувати кошти на навчання медико-санітарних працівників, а також надання та заповнення фінансованих посад у секторі охорони здоров'я та пов'язаних з ним галузях економіки та господарства.

Пандемія COVID-19, яка на початковому етапі в непропорційно великою мірою торкнулася працівників охорони здоров'я, висунула на перший план необхідність захисту медико-санітарних та соціальних працівників, зріст інвестицій у їхнє навчання та забезпечення зайнятості, а також використання переваг партнерства з метою забезпечення гідних умов їхньої праці [1]. Загальне охоплення послуг охорони здоров'я має на увазі не тільки те, які послуги охоплені, а й те, як вони фінансуються, управляються та надаються. Сьогодні необхідно докорінно змінити систему надання послуг з тим, щоб послуги були комплексними та орієнтованими на потреби людей та спільнот.

Такий підхід у тому числі передбачає переорієнтацію системи державної соціально-гуманітарної політики, щоб медична допомога надавалася в найбільш придатних умовах за правильного поєднання амбулаторної та стаціонарної медико-санітарної допомоги та їх більшої координації. Медико-санітарні послуги, включаючи послуги в галузі народної та комплементарної медицини, що надаються на основі всебічного обліку потреб та інтересів людей та спільнот, сприятимуть розширенню їхніх прав та можливостей і тим самим дозволять їм активніше займатися своїм здоров'ям та брати участь у розвитку громадського здоров'я.

Найважливішою умовою державної соціально-гуманітарної політики у всьому світі є інвестиції у якісну медико-соціальну допомогу, для забезпечення загального охоплення послуг охорони здоров'я потрібні багатосторонні підходи. Підхід, що спирається на систему медико-соціальної допомоги, та підходи з урахуванням усіх етапів життєвого циклу мають винятково важливе значення [3]. Він спрямований на організацію та зміцнення систем охорони здоров'я, з тим щоб люди могли отримати доступ до відповідних послуг для зміцнення свого власного здоров'я і благополуччя в залежності від своїх потреб та інтересів на якомога завчасному етапі в умовах повсякденного життя.

Реалізація державної соціально-гуманітарної політики, що враховує всі етапи життєвого циклу, дозволяє раціонально підтримувати здоров'я людей шляхом задоволення їхніх потреб та

максимального використання різних можливостей на всіх етапах їхнього життя, з тим щоб вони могли мати відповідні фізичні можливості та займалися тим, що вони повною мірою цінують у будь-якому віці, незмінно керуючись принципами, що сприяють забезпеченню прав людини та гендерної рівності.

Спільно зі Світовим банком ВООЗ розробила механізм для відстеження прогресу у досягненні загального охоплення послуг охорони здоров'я за допомогою моніторингу ситуації по обох категоріях з урахуванням фінансового захисту усіх представників у рамках відповідної групи населення, зокрема незаможного населення та населення віддалених районів. Кожна країна є унікальною і може мати власні пріоритети і розробляти свої способи вимірювання прогресу в досягненні загального охоплення послуг державної соціально-гуманітарної політики.

Формулювання висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку.

Як показала пандемія COVID-19, державній соціально-гуманітарній політиці необхідно невідкладно збільшити обсяги своїх інвестицій, що спрямовуються на здійснення основних функцій громадської охорони здоров'я, тих ключових функцій, які вимагають спільних дій і можуть фінансуватися лише органами державної влади. До таких функцій належать розробка політики на основі фактичних даних, здійснення комунікації, включаючи оповіщення про ризики, та робота з місцевим населенням з метою надати окремим особам та сім'ям права та можливості для більш ефективної підтримки свого здоров'я, регулювання діяльності щодо забезпечення якості продуктів та здорового способу життя на сучасному етапі суспільних трансформацій в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Батиргарєєва В.С. Основні напрями протидії поширенню дезінформації (на прикладі пандемії COVID-19). *Інформація і право*. № 2 (33). 2020. С. 121–131.
2. Бернс Л. Інновації у сфері охорони здоров'я. URL: <http://www.management.com.ua/interview/int021.html> (дата звернення: 12.11.2022).
3. Бугайчук К.Л. Питання вдосконалення положень чинного законодавства України щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 147–155.
4. Бутник О.О., Немирівська О.Я. Особливості публічного управління в умовах світової пандемії. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 142–148.
5. Великодна М.С. Моделі і методи надання психологічної допомоги під час пандемії COVID-19: зарубіжний досвід. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6. Вип. 4. С. 229–237.
6. Лехан В.М., Слабкий Г.О., Шевченко М.В. Аналіз результатів реформування системи охорони здоров'я в пілотних регіонах: позитивні наслідки, проблеми та можливі шляхи їх вирішення. *Україна. Здоров'я нації*. 2015. № 3. С. 67–86.
7. Мартякова О.В. Перспективи модернізації охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 4 (32). С. 23–30.

УДК 35.316

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.4>

Звірич Віталій Васильович,

кандидат медичних наук, докторант кафедри управління
та бізнес-адміністрування

Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0002-3502-1886

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ VUCA

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE METHODS OF MANAGEMENT DECISION- MAKING IN THE FIELD OF HEALTH CARE IN VUCA CONDITIONS

У статті представлено один з потенційних напрямів вирішення теоретико-прикладної проблеми ефективності прийняття управлінських рішень у публічному секторі і зокрема у галузі охорони здоров'я. Сучасна система публічного управління, і в т.ч. галузь охорони здоров'я перебуває в умовах VUCA-світу. Ці умови передбачають те, що сучасні управлінці приймають більшість управлінських рішень в умовах невизначеності, нестабільності, складності на неоднозначності вихідних умов для прийняття рішень. Це створює значні проблеми в управлінському процесі та зумовлює часто прийняття неефективних управлінських рішень. Враховуючи те, що досліджувана галузь охорони здоров'я вже впродовж останніх трьох років перебуває у такому стані (спочатку пандемія COVID-19, а зараз повномасштабне військове вторгнення росії), то питання впровадження інноваційних методів прийняття управлінських рішень є надзвичайно актуальним.

З метою вирішення поставленої проблеми у дослідженні запропоновано інноваційний механізм гнучкого та ефективного управління ризиками у сфері публічного управління, зокрема у галузі охорони здоров'я. Запропонований методичний підхід до прийняття управлінських рішень охоплює 5 основних етапів: виявлення ризиків; оцінка ризиків; вибір методів і прийомів управління ризиками; реалізація обраних методів і прийомів управління ризиками; оцінка отриманих результатів. Серед важливих інноваційних методик прийняття управлінських рішень у галузі охорони здоров'я доцільно використовувати метод «5 «чому?» у процесі управління ризиками» та метод Е. Голдрата прийняття щоденних управлінських рішень у процесі менеджменту персоналу. Запропоновані методики дозволять підвищити ефективність антикризового управління у публічному управлінні у галузі охорони здоров'я, зокрема через підвищення чіткості та ясності механізму прийняття управлінських рішень та тлумачення причин впровадження усіх активностей, що реалізуються управліннями різних рівнів у кожній конкретній VUCA-ситуації.

Ключові слова: механізм публічного управління, галузь охорони здоров'я, VUCA-світ, прийняття управлінських рішень, методи.

The article presents one of the potential directions for solving the theoretical-applied problem of the effectiveness of managerial decision-making in the public sector and, in particular, in the field of health care. The modern system of public administration, including the healthcare industry is in a VUCA world. These conditions imply that modern managers make most management decisions in conditions of uncertainty, instability, complexity and ambiguity of the initial conditions for decision-making. This creates significant problems in the management process and leads to the frequent adoption of inefficient management decisions. Taking into account the fact that the health care sector under study has been in such a state for the past three years (first the COVID-19 pandemic, and now a full-scale military invasion of Russia), the issue of implementing innovative methods of management decision-making is extremely urgent.

In order to solve the problem, the research proposed an innovative mechanism of flexible and effective risk management in the field of public administration, in particular in the field of health care. The proposed methodical approach to management decision-making covers 5 main stages: identification of risks; risk assessment; selection of risk management methods and techniques; implementation of selected risk management methods and techniques; evaluation of the obtained results. Among the important innovative methods of making managerial decisions in the field of health care, it is advisable to use the method "5 "why?" in the process of risk management" and E. Goldrath's method of making daily management decisions in the process of personnel management. The proposed methods will make it possible to increase the effectiveness of anti-crisis management in public administration in the field of health care, in particular, by increasing the clarity and clarity of the management decision-making mechanism and explaining the reasons for the implementation of all activities implemented by managers at different levels in each specific VUCA situation.

Key words: public management mechanism, health care industry, VUCA world, managerial decision-making, methods.

В сучасних складних умовах функціонування усіх галузей публічного управління в Україні традиційні методи прийняття управлінських рішень не працюють належним чином і не дають очікуваних результатів. Тому важливим є обґрунтування нових методик та інструментів, що сприятимуть підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень в умовах VUCA.

Практика прийняття управлінських рішень у галузі охорони здоров'я в Україні показує, що ще з 2020 р. управлінці цієї галузі перебувають у надскладних умовах VUCA.

Термін VUCA вперше впровадили у управлінську термінологію американські дослідники Варен Беніс та Барт Нанус [1]. Значення VUCA походить від аббревіатури від слів V – volatility, що у перекладі означає нестабільний, U – uncertainty, що у перекладі означає невизначений, C – complexity, що у перекладі означає складний, A – ambiguity, що у перекладі означає неоднозначний.

Починаючи з 2020 р., з поширенням пандемії COVID-19 у галузі охорони здоров'я спостерігається ускладнення ситуації у системі прийняття управлінських рішень та управління персоналом. Ознаки процесів VUCA спостерігаються як на стратегічному, так і на оперативному рівні. Тому пошук і впровадження нових механізмів і методів прийняття управлінських рішень є надзвичайно актуальним питанням сьогодення.

Аналізуючи різні наукові підходи до удосконалення процесу прийняття управлінських рішень, зокрема у дослідженнях М. Дмитришин, Р. Дмитришин, В. Якубів, А. Загороднюк [2], І. Кравчук, О. Присяжнюк, О. Веселовський [3], Г. Граціотова, М. Ясіновська [4], О. Дмитрук, О. Свінцицька [5], В. Борщ [6]. Проте враховуючи VUCA умови, які існують у галузі охорони здоров'я створили нові проблеми і виклики, які потребують вирішення.

Метою статті є розробка та обґрунтування інноваційних методів прийняття управлінських рішень в галузі охорони здоров'я в умовах VUCA.

З метою впровадження інноваційних методів прийняття управлінських рішень в галузі охорони здоров'я варто застосовувати обернений VUCA-підхід. Так, відповідно до підходу VUCA-прайм [7] пропонується застосовувати наступні елементи цієї методики:

V – Vision, що в перекладі означає «бачення», тобто формулювання чіткого бачення перспектив розвитку подій, що має зменшити «нестабільність».

U – Understanding, що в перекладі означає «розуміння», тобто надання додаткових роз'яснень у процесі прийняття управлінських рішень задля зменшення невизначеності;

C – Clarity, що в перекладі означає «ясність», тобто у процесі прийняття управлінських рішень розкладання складної проблеми на підскладові задля подолання складності;

A – Agility, що в перекладі означає «гнучкість», тобто швидке реагування на зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі задля подолання неоднозначності [7].

Виходячи з вищеприведеного очевидно, що при впровадженні інноваційних методик прийняття управлінських рішень у галузі охорони здоров'я важливим є врахування необхідності формулювання чіткого бачення і розуміння сутності та напрямів розв'язання проблеми, а також розкладання загальної проблеми на підскладові та гнучкого реагування на вирішення проблемних ситуацій.

Враховуючи складність сучасних умов прийняття управлінських рішень в публічному управлінні у галузі охорони здоров'я вважаємо за доцільне застосування інноваційного у публічному управлінні методу – гнучкого та ефективного управління ризиками.

Даний методичний принцип – управління ризиками є надзвичайно важливим принципом у реалізації цілісної методики удосконалення механізму публічного управління персоналом в галузі охорони здоров'я. Даний методичний принцип охоплює 5 основних етапів:

- 1) виявлення ризиків;
- 2) оцінка ризиків;
- 3) вибір методів і прийомів управління ризиками;
- 4) реалізація обраних методів і прийомів управління ризиками;
- 5) оцінка отриманих результатів.

Кожен з цих етапів є складним процесом з окремими елементами і зв'язками між ними, але важливо, що ці процеси мають бути постійними, а не тимчасовими задля вирішення проблемної ситуації.

На першому підетапі здійснюється виявлення ризиків. З цієї метою варто проводити систематичні опитування працівників щодо проблем, які виникають на різних ділянках роботи. Оскільки ризики виникають у проблемних місцях, то на кожному робочому місці потрібно описати перелік найпоширеніших типових проблем.

На підетапі оцінки ризиків здійснюється аналіз складності впливу ризиків на кінцеві результати, можливості попередження чи уникнення ризиків, причин їх виникнення. Одним із найважливіших завдань є з'ясування саме причин виникнення ризиків. У цьому аспекті доцільно застосувати метод 5 «чому?». Тобто задля з'ясування реальної

причини проблеми варто 5 разів задати питання «чому сталась ця проблема?», тобто послідовно задавати питання щодо проблеми, а потім причини проблеми і т.д. Такий методичний підхід дозволяє з'ясувати не поверхневу «видиму» причину проблеми, а сутнісно приховану.

Реальний приклад застосування методики 5 «чому?» у процесі управління персоналом в галузі охорони здоров'я наведений на рис. 1.

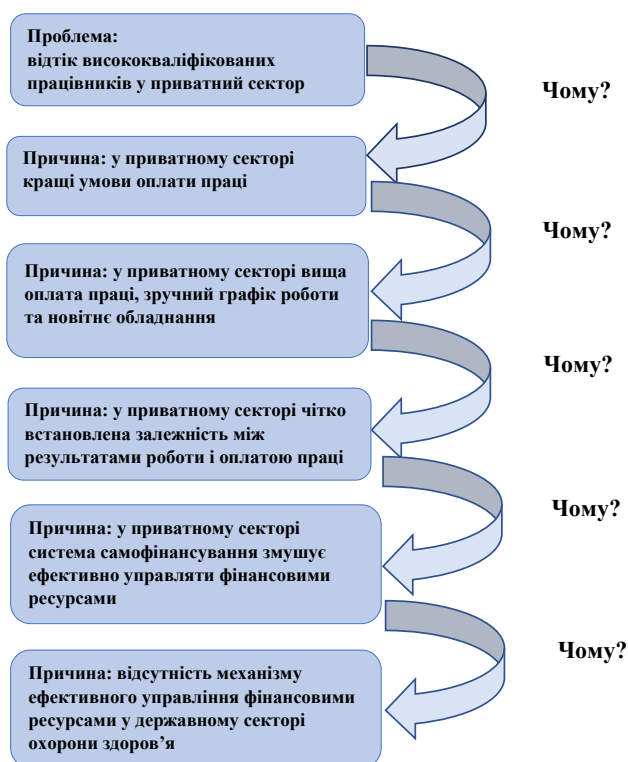

Рис. 1. Методика 5 «чому?» у процесі управління ризиками

Джерело: розроблено на основі [8]

Таким чином на рис. 1 показано, що проблема відтоку висококваліфікованих працівників з державного сектору у приватний пов'язана з поширенням неефективного механізму управління фінансовими ресурсами у галузі охорони здоров'я. При необхідності методика може не обмежуватись п'ятьма питаннями «чому?», а виходити за такі межі, оскільки це дасть змогу детальніше вивчити причину проблем.

На даному ж етапі важливо здійснити класифікацію ризиків за 2 критеріальними ознаками: 1) ймовірністю настання ризику; 2) силою впливу на кінцевий результат або процес діяльності. На основі цієї класифікації можна виокремити 3 групи ризиків: від найбільш сильних до найменш вразливих ризиків.

На підетапі вибору методів та інструментів управління ризиками необхідно обґрунтувати систему заходів, які слід вживати як з метою усунення ризикових ситуацій так і з метою попередження настання проблем.

У сучасній практиці існує чимало методів прийняття рішень, серед яких досить поширеними є лінійне моделювання, динамічне програмування, екстраполяція, метод інверсій, прогнозування, метод Дельфі, мозкового штурму ідей та багато інших.

Однозначно, що в публічному управлінні персоналом в галузі охорони здоров'я необхідно застосовувати аналітичні і кількісні методи такі як прогнозування, моделювання, метод інверсій, метод Дельфі. Такі методи застосовують аналітичними та статистичними центрами з метою пошуку рішень для організацій загалом.

Водночас керівникам різного рівня важливо щоденно приймати чималу кількість управлінських рішень і в цьому контексті застосування глибокої аналітики не можливе, оскільки часу на прийняття рішень є обмаль. Крім того у даному випадку мова йде про не складні, кардинальні рішення, а про прості, рутинні, щоденні. У цьому контексті як методичний прийом варто застосовувати методику Е. Голдрата.

Методика Е. Голдрата є простим щоденним інструментом для прийняття управлінських рішень. Даний метод, на відміну від методу Б. Франкліна, де для прийняття управлінського рішення беруться до уваги переваги, тобто «плюси» від змін та недоліки або «мінуси» від змін, має ширший спектр потенційних рішень і важелів при вирішенні певних питань.

У методиці Е. Голдрата передбачено, що при вирішенні складної ситуації кожне потенційне рішення варто оцінювати в межах 4 параметрів (рис. 2).

	Зміна ситуації (процесу)	Незмінна ситуації (процесу)
Переваги чи «+»	• • •	• • •
Недоліки чи «-»	• • •	• • •

Рис. 2. Методика Е. Голдрата прийняття щоденних управлінських рішень у процесі менеджменту персоналу

Джерело: узагальнено автором

Таким чином з рис. 2 видно, що у процесі прийняття рішення щодо змін керівнику необхідно оцінити його доцільність з огляду на такі параметри:

- які переваги будуть отримані у результаті зміни ситуації (організації процесу, операції тощо);
- які недоліки (мінуси) можуть з'явитись у результаті зміни ситуації (організації процесу, операції тощо);
- які переваги будуть отримані у результаті не зміни ситуації, тобто зі збереженням існуючих параметрів діяльності;
- які недоліки (мінуси) можуть виникнути у результаті не зміни ситуації, тобто зі збереженням існуючих параметрів діяльності.

Відповідно до такої методики управління потрібно дати відповідь на усі 4 блоки питань і таким чином будуть описані усі ймовірні позитивні і негативні наслідки прийняття чи неприйняття рішення.

Остаточне рішення приймається шляхом порівняння плюсів і мінусів зміни чи незміни існуючої ситуації.

На підетапі реалізація обраних методів і прийомів управління ризиками – необхідним є концентрація усіх зусиль керівництва та працівників на ефективному досягненні очікуваних результатів. Під ефективним при цьому мається на увазі досягнення позитивних результатів при найменших затратах. Цей крок управління ризиками передбачає дотримання чіткої послідовності реалізації запланованих заходів задля недопущення, попередження чи зменшення дії ризиків.

На підетапі оцінка результатів здійснюється співставлення ситуації чи процесу, на тому етапі

коли виявили ризик, потенційних негативних явищ, які могли наступити через реалізацію ризику з отриманими результатами.

Найважливішим завданням цілісної системи управління ризиками є своєчасне виявлення, попередження та усунення ризиків або зменшення негативного впливу від них. У цьому контексті важливо щоб помилки чи недоліки не стали системними, щоб не повторювались раз-у-раз.

Таким чином з метою зниження ризиків виникнення негативних ситуацій у процесі та за результатами прийняття управлінських рішень в умовах функціонування галузі охорони здоров'я у VUCA-світі необхідним є впровадження інноваційних методів прийняття управлінських рішень. Одним з важливих методичних підходів при цьому є гнучке та ефективне управління ризиками. Запропонований методичний підхід до прийняття управлінських рішень охоплює 5 основних етапів: виявлення ризиків; оцінка ризиків; вибір методів і прийомів управління ризиками; реалізація обраних методів і прийомів управління ризиками; оцінка отриманих результатів. Серед важливих інноваційних методик прийняття управлінських рішень у галузі охорони здоров'я доцільно використовувати метод «5 «чому?» у процесі управління ризиками» та метод Е. Голдрата прийняття щоденних управлінських рішень у процесі менеджменту персоналу. При цьому важливим є постійний моніторинг за результатами прийняття управлінських рішень задля зменшення ризиків виникнення небажаних результатів чи факторів впливу на діяльність організацій у галузі охорони здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Volatility, uncertainty, complexity and ambiguity. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Volatility,_uncertainty,_complexity_and_ambiguity.
2. Dmytryshyn M., Dmytryshyn R., Yakubiv V., Zagorodnyuk A. Peculiarities of ukrainians' approval of decentralization reform. *Administrative Sciences*. Open Access. 2021. Volume 11, Issue 4. Article number 104. DOI:10.3390/admsci11040104.
3. Кравчук І. І., Присяжнюк О. Ф., Веселовський О. Б. Удосконалення управління персоналом закладів охорони здоров'я. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7626>.
4. Граціотова Г.О., Ясіновська М.О. Управління персоналом та підвищення кадрового потенціалу закладів охорони здоров'я України в умовах Європейської інтеграції. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 6 (52). С. 25–34. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No6/25.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.06.2020.3. DOI: 10.5281/zenodo.4564470.
5. Дмитрук О.В., Свінцицька О.М. Управління адаптацією персоналу закладів охорони здоров'я в нових умовах господарювання. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5 (10). С. 182–186.
6. Борщ В.І. Сучасна парадигма системи управління персоналом закладу охорони здоров'я. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. Випуск № 1 (69). С. 73–79. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_69_1_2019_ukr/11.pdf.
7. VUCA-CBIT TA VUCA-ПРАЙМ. URL: https://dut.edu.ua/ua/news-1-558-9932-vuca-svit-ta-vuca-praym_kafedra-dokumentoznavstva-ta-informaciynoi-diyalnosti.
8. McMullan P., Vamadevan S. Ajay, Srinivas R., Bhalla S., Prabhakaran D., Banerjee A. Improving access to medicines via the Health Impact Fund in India: a stakeholder analysis. *Global Health Action*. 2018. 11:1, 1434935. DOI: 10.1080/16549716.2018.1434935.

УДК 349.3:355.1(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.5>

Рибчич Іван Євстахійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри спортивної медицини
та здоров'я людини
Львівського державного
університету фізичної культури імені Івана Боберського
ORCID ID: 0000-0002-4578-4705

Хорошенко Мар'яна В'ячеславівна,

лікар-інтерн
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького
ORCID ID: 0000-0002-0379-3793

Куп'як Соломія Романівна,

студентка
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького
майстер спорту України
ORCID ID: 0000-0001-6249-0904

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СОЦІУМУ

FORMATION OF THE STATE POLICY OF MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF MILITARY SERVICEMEN AT THE STAGE OF ADAPTATION TO THE SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF THE LIFE ACTIVITY OF SOCIETY

У статті досліджено, що державна політика медико-психологічної реабілітації військовослужбовців передбачає перехід до новітніх управлінських підходів у цій сфері, а потреби та мотивація військовослужбовців мають знаходитися в центрі уваги. Це дозволить значно активізувати процес становлення пріоритету суспільної відповідальності, тому що ігнорування процесів, які проходять під час трансформації цінностей військовослужбовців у новому соціальному середовищі не сприяє соціальній адаптації, оволодінню молоддю новими спеціальностями, зниженню соціальної напруги у соціумі.

З'ясовано, що протягом останнього часу в багатьох країнах світу зріс інтерес до актуальної проблеми медико-психологічної реабілітації військовослужбовців. У зазначеній сфері проводяться численні дослідження, завданнями яких є обґрунтування принципів реабілітаційних програм та критеріїв ефективності їх використання. Причиною такого інтересу є практичне значення реабілітації, а саме, зменшення кількості військовослужбовців шляхом збільшення їх відсотка, які після перенесених захворювань та травм повернулися до повноцінного цивільного життя.

Усвідомлено, що під медико-психологічною реабілітацією ототожнюється поєднання та скоординоване застосування медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів для досягнення найвищого рівня функціональної активності. Крім того, реабілітація визначена як система державних, соціально економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження розвитку процесів, що призводять до тимчасової, або стійкої втрати працездатності, на ефективне та своєчасне повернення до суспільно корисної праці.

Проаналізовано, що основні завдання медико-психологічної реабілітації полягають у поверненні в соціум військових кадрів, що має значний соціально-економічний ефект для громадянського суспільства. Соціально-економічні аспекти реабілітаційних процесів полягають у ефективності для суспільства, зумовлені професійними знаннями, життєвим досвідом. Повноцінна реабілітація військовослужбовців досягається поєднаним застосуванням медичних, психологічних, фізичних, педагогічних, соціальних, трудових реабілітаційних заходів, що становлять єдиний комплекс. Медико-психологічні заходи мають сприяти скороченню періоду лікування, психологічній підготовці військовослужбовців до необхідної адаптації, реадaptaції чи перекваліфікації при неповному відновленні його професійних навичок.

Доведено, що актуалізують сьогодення й сучасна воєнна глобалізація, геополітичні виклики, міжнародний тероризм, гібридні та інформаційні війни, які потребують своєчасного вирішення низки проблем як у теоретичному, так і практичному аспектах, створення ефективної системи військово-професійного виховання у армійському середовищі. Реформування Збройних Сил України у контексті євроатлантичної інтеграції, військово-співробітництво зумовлює підвищення стандартів державної політики медико-психологічної реабілітації військовослужбовців відповідно до критеріїв країн НАТО.

Ключові слова: державна політика, медико-психологічна реабілітація, органи публічної влади, військовослужбовці, соціальна адаптація, суспільство.

It has been investigated that the state policy of medical and psychological rehabilitation of military personnel provides for the transition to the latest management approaches in this area, and the needs and motivation of military personnel should be in the center of attention. This will significantly activate the process of becoming a priority of public responsibility, because ignoring the processes that take place during the transformation of the values of military personnel in a new social environment does not contribute to social adaptation, mastery of young people in new specialties, and reduction of social tension in society. It has been found that interest in the actual problem of medical and psychological rehabilitation of military personnel has increased in many countries of the world recently.

The reason for such interest is the practical importance of rehabilitation, namely, reducing the number of military personnel by increasing their percentage who, after suffering illnesses and injuries, returned to a full-fledged civilian life. It is understood that medical and psychological rehabilitation means the combination and coordinated use of medical, social, educational and professional measures to achieve the highest level of functional activity. In addition, rehabilitation is defined as a system of state, socio-economic, medical, professional, psychological and other measures aimed at preventing the development of processes that lead to temporary or permanent loss of working capacity, to effective and timely return to socially useful work.

It has been proven that the current and modern military globalization, geopolitical challenges, international terrorism, hybrid and information wars, which require a timely solution of a number of problems in both theoretical and practical aspects, the creation of an effective system of military-professional education in the army environment, are actualizing. Reforming the Armed Forces of Ukraine in the context of Euro-Atlantic integration, cooperation with NATO, and military cooperation with other states lead to an increase in the standards of the state policy of medical and psychological rehabilitation of servicemen in accordance with the criteria of the countries of the European Union and the United States. It was analyzed that the main tasks of medical and psychological rehabilitation are the return of military personnel to society, which has a significant socio-economic effect for civil society.

Socio-economic aspects of rehabilitation processes are efficiency for society, determined by professional knowledge and life experience. Full rehabilitation of servicemen is achieved by the combined use of medical, psychological, physical, pedagogical, social, and labor rehabilitation measures that constitute a single complex. The need to reform the system of socio-economic provision of the living conditions of servicemen and to develop proposals for increasing the efficiency of public authorities within the framework of public-power interaction for the social adaptation of servicemen is actualized today. Psychological measures are inextricably linked with medical measures, as they contribute to the period of treatment, psychological preparation of servicemen for the necessary adaptation, re-adaptation or retraining in case of incomplete restoration of his professional skills.

Key words: state policy, medical and psychological rehabilitation, public authorities, military personnel, social adaptation, society.

Постановка проблеми у загальному вигляді з важливими науковими і практичними завданнями. Кризова ситуація, що склалася в Україні протягом останніх років і яку органи державної влади з позицій національної безпеки зазвичай класифікують як екстремальну, викликає у громадян часто відчуття самотності, переживання емоційних страждань. Війна завдає величезних втрат, все це викликає у суспільства безліч непротиставлених питань щодо причетності, колективної відповідальності, поділу провини та страждання. На жаль, сьогодні у реалізації державної соціально-гуманітарної політики в Україні недостатньо уваги приділяється стану психічного здоров'я військовослужбовців, а відсутність культури взаємин, конфліктна поведінка, взаємні образи призводять до хронічних стресів та свідчать про потребу системної медико-психологічної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Аналіз останніх досліджень та публікацій відомих вчених підтверджує необхідність більш детального аналізу поставленої проблеми, особливо в кризових сучасних умовах. З'ясування сучасних тенденцій свідчить, що українське суспільство перебуває у стані крайньої нестабільності психологічного становища, особливо складним є такий стан у військовослужбовців [7]. Військовослужбовці, які виконують або виконували на фронті свій обов'язок, переживають внутрішні навантаження, котрі можуть призвести до небезпечних наслідків, а саме складних змін в емоційній сфері, самопочутті, діяльності, людських відносинах, також можуть виявлятися різні посттравматичні стресові реакції та розлади.

Мета статті полягає в обґрунтуванні формування державної політики медико-психологічної реабілітації військовослужбовців та їх соціальної адаптації до новітніх умов функціонування соціуму на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державна політика медико-психологічної реабілітації має завдання продовжити трудову діяльність та відновити соціальну справедливість, а психопрофілактика та психотерапія полегшують реабілітацію на наступних етапах. Завдання повноцінної та системної медико-психологічної реабілітації – комплексне прискорення процесу психологічної адаптації до життєвої ситуації, профілактика і лікування хворобливих психічних порушень, котрі розвиваються.

Вирішення цих завдань можливе лише на основі глибокого вивчення всього діапазону психічних змін у динаміці, на всіх етапах захворювання, природи цих змін, аналізу «внутрішньої картини» хвороби, включаючи динаміку домінуючих переживань, дослідження соціально-психологічних факторів, що визначають фізичний та психічний стан військовослужбовців [1]. Військовослужбовці намагаються знайти вихід, але афективна дезорганізація мислення ускладнює планування діяльності, спрямованої на подолання несприятливої ситуації.

Фізичний аспект є частиною медико-психологічної реабілітації та передбачає заходи щодо відновлення працездатності військовослужбовців шляхом застосування наростаючих за інтенсивністю фізичних вправ. Основне призначення використання фізичних факторів – всебічне підвищення фізичної працездатності військовослужбовців. Кінцевою метою державних реабілітаційних програм є відновлення особистісного та соціального статусу, для досягнення цієї мети необхідний комплексний підхід з урахуванням не тільки клініко-біологічних закономірностей хвороби, а й психосоціальних факторів, особливостей соціуму на сучасному етапі.

Психологічний аспект реабілітації має не менше значення, ніж фізичний, оскільки майже в половині випадків психічні зміни є основною причиною, яка перешкоджає поверненню військовослужбовців до повноцінного життя. Депресія, страх повернення на роботу може завдати шкоди здоров'ю, отож всі ці психічні зміни можуть стати непереборною перешкодою для відновлення працездатності [9]. Однак і при нормальному психічному стані особливості особистості військовослужбовця, характер психологічної реакції багато в чому визначають рівень соціальної активності.

Внаслідок високого ступеня психотравматизації військовослужбовців гостро постала проблема надання їм емоційної підтримки та психологічної допомоги. Психологи, психотерапевти, лікарі намагаються усвідомити досвід, який вже набули, а військовослужбовці, які повертаються з поля бою, не повинні залишатися наодинці зі своїми проблемами, тисячі військовослужбовців потребують схвалення, розуміння, підтримки.

Якщо військовослужбовці пережили події, в яких мала місце загроза її життю, або вони стала свідком поранення чи загибелі, насильницької смерті інших людей, у ній можуть виявлятися різні посттравматичні стресові реакції та розлади. Військовослужбовці переживають емоційну напругу та виснаження, яка проявляється у відчутті запусіння, нічим не заповнюється [3]. Переживання таких станів веде до того, що є страх втрати життя, його цілісність, у значної частини військовослужбовців, які пережили психотравмуючі події, «душевна рана» не зможе зажити сама собою.

Стійке уникнення стимулів, пов'язаних із травмою, супроводжується емоційним збіднінням, почуттям байдужості до інших людей. Людина намагається уникати думок та почуттів, пов'язаних з травмою, будь-яких дій чи ситуацій, здатних викликати спогади про травму, виявляє неспроможність згадати важливий аспект травми, демонструє емоційне оніміння, відчуття відчуження стосовно до оточуючих, зниження здатності до співпереживання та душевної близькості з іншими людьми. Натомість, гіперактивність характеризується підвищеною тривожністю, невмотивовано пильністю, агресивністю, підвищеною дратівливістю або спалахами гніву, нападами люті, надмірною реакцією на раптові подразники, сильними емоційними реакціями.

До симптомів, на які військовослужбовці можуть страждати протягом багатьох років, відносять в основному депресію, тривогу, імпульсивну поведінку, зловживання алкоголем та наркотичними речовинами, соматичні проблеми, порушення часу [5]. Депресія може досягати найвищого рівня і супроводжуватися відчаєм, почуттям безглуздості власного існування зі виснаженням, апатією та негативним ставленням до життя, аж до думок про самогубство. Щоб їх позбутися, військовослужбовці намагаються не думати про травму та її можливі наслідки, внаслідок чого травматичні переживання виявляються недостатньо переосмисленими.

У державну програму допомоги військовослужбовців в цілому входить медична підтримка,

психологічна реабілітація та соціальна адаптація. Психологічна підтримка спрямована на активізацію наявних психічних ресурсів і створення додаткових ресурсів, має переважно профілактичний характер і скерована на попередження негативних психічних явищ. Медико-психологічна реабілітація є системою медичних, психологічних, психолого-педагогічних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених психічних функцій, станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які отримали психічну травму [11].

З метою вирішення основних завдань медико-психологічної реабілітації необхідно враховувати особистісні фактори, щоб уникнути перенапруги адаптаційних механізмів. У більшості військовослужбовців, які перебували на медичному лікуванні та психологічній реабілітації, можна виділити одні й тіж самі характерні порушення внутрішньої рівноваги. Оскільки військові опиняються у виняткових за сучасними людськими мірками умовах, то для виживання їм потрібні такі навички та способи поведінки, які не можна вважати нормальними та загальноприйнятими у мирному житті. Все, що відбувалося у зоні бойових дій, має мало спільного з нормальним людським життям.

До виразних і характерних проявів порушення внутрішньої рівноваги військовослужбовців відносять хронічну тривогу, постійне очікування загрози, вразливість, сензитивність, вороже чи насторожене ставлення до оточуючих, загострене почуття справедливості, агресивні та експлозивні реакції, почуття провини. У більшості військовослужбовців відзначається яскраво виражене бажання бути зрозумілими, потреба бути соціально визнаними, суттєвою психологічною характеристикою є зниження порогів чутливості до соціальних впливів [2]. Зневага до перерахованих вище тенденцій та особливостей психічного життя військовослужбовців є передумовою для виникнення складних психологічних наслідків.

Слід зазначити, що у процесі роботи на всіх її етапах, психолог, психотерапевт не тільки надає підтримку і допомогу, а й навчає військовослужбовців впоратися зі своїми проблемами. Надаючи медико-психологічну допомогу військовослужбовцям, які перебувають на реабілітації, психологи ставлять перед собою принципи завдання. Вони полягають у зменшенні проявів емоційної напруги, яка характерна для бійців на початку програми медико-психологічної реабілітації. Також важливою є мобілізація внутрішніх та зовнішніх ресурсів особистості, що робить осмислення того,

що сталося, усвідомлення смерті, відновлення психоемоційного балансу, підготовку до психосоціальної адаптації.

За умов реабілітації в стаціонарі за кожним військовослужбовцем закріплюється лікар, який визначає індивідуальну лікувально-реабілітаційну програму на основі мультидисциплінарного обговорення, відстежує динаміку стану. Особлива увага звертається на дослідження суїцидальних думок, суїцидальних ризиків, застосування хімічних речовин, психосоматичні скарги, симптоми дисоціації, імпульсивності, емоційної лабільності та міжособистісні проблеми [10]. Структуровані умови стаціонару відкривають можливість для створення когнітивної рамки, в якій розгортається поетапно сплановане лікування та відновлення пацієнта, яке називається комплексним підходом до медико-психологічної реабілітації. І це є найперспективнішим підходом для усунення більшості проявів бойових стресових розладів.

Психотерапевтична, психологічна робота з військовослужбовцями, які перебувають на реабілітації, повинна проводитися не одним, а групою психологів, які доповнюють один одного. Групова психотерапія розглядається як один з основних методів надання психологічної допомоги особам, які перенесли психотравмуючий стрес, вона може охоплювати велику кількість людей та поступово активізувати здорові захисні механізми [4]. Групова психотерапія допомагає полегшувати симптоматику, дозволяє змінювати позицію окремих членів групи та посилювати у них почуття приналежності до групи за допомогою внутрішньогрупових взаємодій та емоційних реакцій.

Належність до категорії громадян, які пережили подібні психотравми, підтримує військовослужбовців, група спонукає індивіда до прояву емоцій і почуттів, що придушуються так, щоб він міг зосередитися на дійсності і здійсненні своїх найбільш невідкладних потреб. Ефективність групової психотерапії забезпечується розвитком позитивних відносин між психологом та клієнтами, вільним виразом почуттів, можливістю детальнішого аналізу психологічних проблем [8]. Найбільш поширеною та широко застосовуваною формою групової раціональної терапії є психологічний дебрифінг стресу критичних інцидентів, організоване обговорення стресу, спільно пережитого військовослужбовцями під час вирішення завдань бойової діяльності.

Враження, емоційні реакції, імпульсивні вчинки кожного учасника екстремальної події стають надбанням усієї групи, провідним вживаються заходи для включення всіх військовослужбовців

до групової роботи, недопущення «узурпації» права на висловлювання одним і перетворення на безмовних слухачів інших. Потрібно звернути увагу на те, що, висловлюючись про пережите, військовослужбовці переживають сильний стрес, і хоча це відбувається в обстановці відсутності реальної небезпеки, вони потребують розуміння та підтримки товаришів по службі.

У термінах майбутнього визначаються стратегії подолання негативних наслідків бойового стресу, випадки, у яких учасник має шукати додаткову психологічну допомогу. Таким чином, для реального досягнення «ціннісного» ставлення суспільства до учасників бойових дій необхідне створення адекватної системи їхньої психологічної реабілітації, здійснення комплексної психологічної допомоги у тісному поєднанні з медичною, професійною та соціальною реабілітацією [6]. Отже, розробка державних програм медико-психологічної реабілітації має перетворитися на першочергове завдання державної політики у галузі медицини та психології. Заклади, які вже мають

досвід такої роботи, мають консолідувати зусилля з метою створення програм медико-психологічної реабілітації військовослужбовців на основі уже здобутого досвіду.

Формування висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку. Актуалізує сьогодення необхідність реформування системи соціального забезпечення побутових умов військовослужбовців та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності органів публічної влади в межах суспільно-владної взаємодії із соціальною адаптацією військовослужбовців. Враховуючи широкий спектр можливих розладів медико-психологічного характеру, пов'язаних із проведенням військових дій на території України, виникла необхідність розроблення пропозиції для формування державної політики медичної та психотерапевтичної допомоги військовослужбовцям на як на базі медичних та реабілітаційних установ, так і поза ними, застосовуючи позитивні фактори функціонування громадянського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Афонін В., Кізло Л., Федак С. Психічний стан та результативність фізичної діяльності військовослужбовців. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів, 2013. Вип. 17, Т. 2. С. 10–14.
2. Гуменна М.В. Екстремальні ситуації як психологічний фактор впливу на військовослужбовців. *Особистість в екстремальних умовах* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, травень 2017 р.). Львів, 2017. С. 14–16.
3. Гута С. Поняття «кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками», «воєнно-політична криза» в теорії державного управління. *Державне управління*. 2017. № 7. С. 116–120.
4. Коқун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. та ін. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика нервово-психічної нестійкості військовослужбовців військової служби за контрактом Повітряних Силах Збройних Сил України. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. пр. Вип. 11. Харків : НУЦЗУ, 2012. С. 95–103.
6. Мандрагеля В.А. Соціальна сфера Збройних Сил України та її складові. Соціальна робота в Збройних Силах України. Київ : Науковий центр гуманітарних проблем в ЗСУ, 2014. С. 34–51.
7. Методичні рекомендації з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України. Київ : Головне управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України, 2015. 108 с.
8. Про затвердження переліків медичних показань та протипоказань до санаторного лікування і медичної реабілітації в санаторно-курортних закладах Збройних Сил України : Наказ Міністерства Оборони України від 09.12.2015 р. № 703. *Офіційний вісник України*. 2015. № 5. Ст. 287.
9. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) : Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 р. № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
10. Психологічне забезпечення у збройних силах зарубіжних країн: навч. посіб. / кол. авт. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2017. 132 с.
11. Тимчасова інструкція щодо організації психологічного супроводження та відновлення військовослужбовців : Наказ начальника Генерального штабу Головнокомандувача Збройних Сил України від 06.02.2015 р. № 2980. URL: https://www.mil.gov.ua/content/medicine/rehabilitation_instruction.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

УДК 316.77.061.1ЄС(477+73)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.6>

Ткачова Наталія Миколаївна,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-6650-0126

Іваницька Ольга Михайлівна,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0001-5505-8849

Похожалова Аліса Ігорівна,

студентка 2 курсу магістратури, факультету соціології і права
Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-1368-278X

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF STATE AND SOCIETY COMMUNICATIONS DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

Ключовою особливістю демократичного розвитку України є встановлення ефективної системи відносин між органами державної влади та суспільством на всіх рівнях влади, орієнтація на ефективний діалог із суспільством, в основі якого лежить принципи відкритості та прозорості. Сучасне інформаційне суспільство вимагає від органів державної влади дотримання основ їх діяльності щодо прозорості, відкритості, активного зворотного зв'язку. Агресія росії проти України обумовила пошук нових інструментів цілісної системи взаємодії держави та суспільства, в тому числі, і відповіді на інформаційну агресію. Одним із таких інструментів стала розробка і реалізація стратегії розвитку комунікацій держави та суспільства під час дії правового режиму воєнного стану. Стратегія комунікацій держави та суспільства в Україні пройшли досить насичений подіями шлях розвитку – від сприйняття її як малознайомого, наслідуваного від європейських країн інструменту до цілковитого усвідомлення її можливостей та практичного застосування. У статті акцентовано увагу на необхідності налагодження ефективних комунікацій між владою і суспільством в умовах воєнного стану. Зазначено, що надзвичайної важливості набувають низхідні комунікації: оперативність інформування громадян державними органами про хід адаптації державних процесів під вимоги сьогодення. Окреслено проблемні питання щодо впровадження стратегії розвитку комунікацій між державою та суспільством, труднощі, які виникають в українській практиці її використання для вироблення адекватної протидії російській пропаганді.

Ключові слова: стратегія розвитку, комунікації держави та суспільства, Україна, взаємодія влади і громади.

A key feature of the democratic development of Ukraine is the establishment of an effective system of relations between state authorities and society at all levels of government, orientation towards an effective dialogue with society, based on the principles of openness and transparency. The modern information society requires state authorities to observe the basics of their activity in terms of transparency, openness, and active feedback. Russia's aggression against Ukraine led to the search for new tools for a comprehensive system of interaction between the state and society, including a response to informational aggression. One of these tools was the development and implementation of a strategy for the development of communications between the state and society during the legal regime of martial law. The communication strategy of the state and society in Ukraine has gone through a rather eventful development path – from its perception as a little-known tool imitated from European countries to the full realization of its possibilities and practical application. The article focuses on the need to establish effective communications between the government and society under martial law. It is noted that downward communications are becoming extremely important: the efficiency of informing citizens by state bodies about the progress of adapting state processes

to today's requirements. Problematic issues related to the implementation of the strategy for the development of communications between the state and society are outlined, as well as the difficulties that arise in the Ukrainian practice of using it to develop an adequate response to russian propaganda.

Key words: development strategy, state and society communications, Ukraine, interaction between the authorities and the community.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання забезпечення комунікації держави з громадянами є ключовим фактором розвитку демократії та є актуальним з моменту існування державності. Особливо важливими є проблеми організації інформаційно-комунікаційної інфраструктури, яка задовольняла б потреби та інтереси громадськості. В ХХІ столітті як внутрішні, так і зовнішні процеси державних комунікацій вже застосовують сталі механізми, що були відпрацьовані в процесі практичного застосування та перевірені часом. В умовах воєнного стану питання налагодження ефективних комунікацій влади та суспільства актуалізуються. Надзвичайної важливості набувають низхідні комунікації: оперативність інформування громадян державними органами про хід адаптації державних процесів під вимоги сьогодення. Застосування практичного досвіду сприятиме подальшому формуванню комунікаційної політики, а аналіз комунікаційних кейсів різних органів державної влади в умовах воєнного стану дає можливість об'єктивізувати оцінку актуальних переваг та недоліків комунікаційної системи в цілому, що дозволяє коригувати вектор її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Теоретичні аспекти розвитку та вдосконалення комунікативної взаємодії держави із суспільством були висвітлені в роботах таких учених, як: В.М. Алексєєв, В. М. Козаков, Н.А. Липовська, О. В. Рашковська, В. А. Реб-кало, Є. О. Романенко, І. В. Чаплай та ін. Навіть з урахуванням значної кількості наукових профільних досліджень з числа тих, що проводились до 2022 року, важко знайти приклади аналізу комунікації за умов, кризовий рівень яких був би близьким до сучасного, що зумовлює актуальність отриманих результатів та окреслює перспективи застосування.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є визначення стратегічних напрямів застосування ефективних механізмів комунікативної взаємодії органів публічної влади та суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Історія державно-суспільних комунікацій сягає у стародавні часи. Ще в Стародавньому Римі найбільші повноваження у вирішенні важливих питань мали народні збори (коміції), а роль сучасних органів виконавчої влади виконували магістратури [1].

Інформаційна відкритість органів державної влади дає можливість громадянам отримати адекватне уявлення та сформуванню критичне судження про стан суспільства та органи публічної влади, посилює дієвість та ефективність громадського контролю за діяльністю органів державної влади [8]. Розроблення стратегій комунікації є одночасно і процесом (узгодження постулатів і рішень із реальними справами з метою надання інформації, формування впливу, а також бажаних реакцій суспільства), і результатом цього процесу (безпосередня та опосередкована взаємодія суб'єктів).

Завдання стратегічних комунікацій полягає в тому, що сформульовані для різних цільових аудиторій меседжі не конфліктують (не протирічять) один з одним. Ефективними вважаються такі стратегічні комунікації, що не вичерпуються спрямуванням на одну конкретну цільову аудиторію, а беруть до уваги ймовірні наслідки сприйняття конкретного меседжу всіма іншими можливими цільовими аудиторіями [7].

Оскільки державні комунікації є важливим чинником функціонування системи державного управління загалом, вони обґрунтовано є важливою суспільно-політичною платформою діяльності для всіх гілок влади кожної країни. Зокрема, органи виконавчої влади в Україні на шляху до прозорості та відкритої системи управління впроваджують тематичні комунікаційні стратегії. Міністерства, підзвітні ним служби, органи влади зі спеціальним статусом мають сайти, створюють активну систему зворотного зв'язку. Крім того, з метою розбудови ефективної системи комунікаційної взаємодії спостерігається тенденція навіть утворення окремих органів.

Одним із прикладів таких інституцій, функціонування яких є актуальним в умовах дії правового режиму воєнного стану, є Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, утворений при Міністерстві культури та інформаційної політики України.

Діяльністю Центру спрямована на напрацювання наративів для зміцнення позицій України з проблематики, які найбільше таргетуються агресором; розробка меседжів для скоординованої державної комунікації; об'єднання зусиль держави та громадського сектору для скоординованої протидії дезінформації. Крім цього, інституція виступає публічним майданчиком для обговорення проблем з широким колом громадськості, розробки рішень з протидії дезінформації, проведення інформаційних кампаній тощо.

У рамках удосконалення комунікативної складової взаємодії влади та суспільства прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 331-р «Про затвердження плану заходів на 2021 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки». Основною метою Стратегії є утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України в ЄС, інтеграції в європейський економічний, культурний та політичний простір та здійснення процесу внутрішніх реформ і перетворень у бік більш вільного, справедливого, демократичного, успішного і прозорого суспільства, що спирається на засадничі права та свободи людини, принципи гендерної рівності та недискримінації, підзвітності влади, ринкової економіки та відкритості [4].

Комунікаційними цілями Стратегії є:

- створення стабільної проєвропейської більшості в українському суспільстві, в якій сформовано розуміння державної політики у сфері європейської інтеграції як процесу внутрішніх реформ в Україні, які впливають на життя кожного українця;
- підвищення рівня поінформованості широких верств населення про можливість та перспективи, які відкриває для держави Угода про асоціацію та інші документи у сфері взаємної співпраці;
- підвищення рівня поінформованості широких верств населення про європейські цінності та стандарти щодо верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод, забезпечення гендерної рівності та подолання дискримінації в усіх її формах та проявах;
- протидія дезінформації, спрямованої на дискредитацію відносин України з ЄС та майбутнього членства України в ЄС [4].

Отже, цей документ свідчить про стратегічний підхід до формування інформаційно-комунікативного поля взаємодії між державою та суспільством у питаннях стосовно європейського вектору розвитку української держави.

Іншим важливим документом, що спрямований на стратегію розвитку комунікативних проце-

сів, є Комунікаційна стратегія Міністерства закордонних справ України, яка має на меті побудову злагодженої, чіткої та дієвої системи зовнішньої і внутрішньої комунікації МЗС, яка допоможе втілювати місію і візію міністерства та ефективніше реалізовувати такі стратегічні цілі МЗС, як:

- протидія агресії РФ політико-дипломатичними засобами та відновлення територіальної цілісності України;
- поглиблення співпраці з ключовими міжнародними партнерами (G7, G20) та державами-сусідами України, у т.ч. в рамках багатосторонніх глобальних та регіональних форматів взаємодії;
- забезпечення зовнішньоекономічних інтересів України засобами економічної дипломатії та залучення допомоги для потреб України;
- забезпечення сталої міжнародної підтримки стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО;
- просування іміджу України у світі та протидія дезінформаційним атакам;
- вдосконалення захисту прав і інтересів громадян України за кордоном [5].

Такий стратегічний підхід до розбудови системи комунікацій, безперечно, є свідченням уваги державних органів до покращення системи публічного управління, розширення меж партисипації громадськості, підвищення якості розбудови та збільшення прозорості комунікаційних процесів.

Прозорість та відкритість діяльності органів державної влади є невід'ємними атрибутами демократизації системи державного управління. Ефективні комунікації є елементом управлінського механізму демократичної держави в умовах модернізації її владних інститутів, що тим самим сприяє зміцненню життєдіяльності її управлінських форм [9]. Налагодження комунікаційних механізмів в умовах воєнного стану сприяє монолітизації суспільства та вирішує багато як стратегічних, так і тактичних проблем.

Більш наближеним до сфери практичного застосування, а також підтвердженням позитивних змін у державній комунікаційній політиці є значне осучаснення підходу до вибору каналів взаємодії. Якщо раніше основним джерелом інформації щодо діяльності органів влади переважно були офіційні вебсайти, зараз найбільша активність зосереджується у соціальних мережах (Facebook) та месенджерах (Telegram).

Одним із форм-факторів цих зрушень стало запровадження в Україні ДП «Дія», яке підзвітне Міністерству цифрової трансформації України, але не фінансується з державного бюджету. Портал Дія створено у співпраці Міністерства

цифрової трансформації за підтримки проєкту USAID/UK aid «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах / TAPAS», Програми EGAP, що фінансується Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва та реалізується Фондом Східна Європа та Innovabridge, проєкту USAID «ВзаємоДія!» (SACCI) та проєкту EGOV4UKRAINE [6].

Залучення міжнародних організацій, регламентація застосування технічних рішень та нормативно-законодавче підкріплення усіх пов'язаних із цим процесів цілком відповідає твердженню щодо необхідності поширення застосування цифрових механізмів для зв'язку місцевої влади і інститутів громадянського суспільства, підвищення рівня цифрової грамотності населення з метою спрощення комунікації суб'єктів правовідносин [2].

Загалом, стратегічна комунікативна політика держави має бути спрямована на підвищення рівня поінформованості громадськості про діяльність органів державної влади, особливо в критичні моменти її буття.

Пріоритетними напрямками такої політики мають бути:

- підготовка та видання органами державної влади публічних звітів про свою діяльність, що, з одного боку, слугувало б підвищенню інформованості громадськості, а з другого – критерієм визначення рейтингу довіри;
- підготовка буклетів, листівок, інших масових матеріалів про діяльність органів державної влади;
- привернення уваги ЗМІ до роботи органів державної влади (сприяння ЗМІ щодо конструктивного висвітлення роботи органів державної влади та при підготовці аналітичних матеріалів);
- визначення рейтингу довіри до органів державної влади за критерієм відкритості, що тим самим має сприяти забезпеченню прозорості її діяльності;
- проведення широкомасштабної роз'яснювальної роботи серед населення (подача інформації про цілі, переваги та необхідність громадської участі й моніторинг діяльності органів державної влади має бути системною, здійснюватися шляхом залучення ЗМІ та громадських організацій) [10];

- розвиток комплексу державного маркетингу [Іваницька].

Сучасний вітчизняний досвід і практика загалом задовольняють цим вимогам. Під час дії в Україні правового режиму воєнного стану організація інформаційно-комунікаційної інфраструктури взаємодії держави з громадянами набула формату підтримки на меті в першу чергу збереження життя та здоров'я останніх. Зокрема, в офіційних каналах обласних державних адміністрацій здійснюється інформування про повітряну тривогу, планові вибухотехнічні роботи на певних територіях, інші актуальні загрози. В свою чергу, міністерства публікують роз'яснення щодо змін, внесених до профільного законодавства, звітують щодо початку роботи та виконання певних програм. У текстових та графічних матеріалах і публікаціях нагадують щодо правил безпекової поведінки відповідно до найбільш гострих ризиків актуальних часових періодів.

Висновки

Отже, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури взаємодії держави з громадськістю є надзвичайно важливою складовою публічного управління, що набуває особливої важливості під час війни. Сформовані у складні часи стратегії та тактики інформаційно-комунікаційної взаємодії слугуватимуть емпіричною базою для побудови ефективної комунікаційної політики у мирні часи. В епоху швидких темпів соціального, політичного, технологічного розвитку ми маємо можливість адаптувати ці механізми відповідно до потреб середовища.

Успішний розвиток комунікативної складової системи публічного управління та адміністрування можливий лише за умови, що всі його компоненти будуть розвиватися рівномірно та одночасно: розвиток інформаційних компонентів, які ґрунтуються на знаннях; формування інституціональної бази; створення стратегічних інституцій для вирішення не лише нагальних проблем, а й далекоглядної підтримки сталого розвитку суспільства; формування цифрового ресурсу у частині комунікативної взаємодії; включення громадян до прийняття суспільно важливих державних рішень; підвищення прозорості державотворчих процесів в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сергеев И. П. Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя : материалы к спецкурсу : [рос.]. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013. 312 с.
2. Ткачова Н.М., Ключник А.В. Нормативно-правове регулювання громадських слухань як форми взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 2021. № 22. С. 40–45.
3. Ткачова Н. М., Балаба О. Є, Роль інформації в публічному управлінні. *Економіко-культурологічне позиціонування України в світовому глобалізованому просторі* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кошице, 21–23 лютого 2017 р.). Кошице, 2017.

4. Про затвердження плану заходів на 2021 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 331-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2021-%D1%80#Text>
5. Комунікаційна стратегія МЗС України, розроблена за підтримки експертів / Групи кризового управління Програми розвитку ООН в Україні при МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/communication-strategy.pdf>
6. Електронний портал *diia.gov.ua* / 2019–2022. «Хто фінансує проєкт?». URL: <https://diia.gov.ua/faq/5>
7. Малімон В.І. Комунікативні технології в публічному управлінні : навчально-методичні матеріали. Івано-Франківськ : ІФОЦППК, 2018. 51 с.
8. Козаков В. М. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія / [В. М. Козаков, О. В. Рашковська, В. А. Ребкало, Є. О. Романенко, І. В. Чаплай]. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 288 с.
9. Фарби Э. Д. Как создать успешную рекламу / Э. Д. Фарби. СПб. : Нева, 2004. 564 с.
10. McLuhan M. The Guttenberg Galaxy / М. McLuhan. *The Making of Typographic Man*. Toronto, 2006. P. 13–37.
11. Іваницька О.М. Державний маркетинг: витоки / О.М. Іваницька, О.В. Іваницький. *Стратегія розвитку України*. 2017. № 2. С. 25–28.

УДК 35.078

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.7>

Харченко Тетяна Олександрівна,

кандидат економічних наук, доцент,

докторант кафедри економічної політики та менеджменту

Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID ID 0000-0002-3446-6533

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

THE MAIN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND RURAL AREAS THROUGH STATE REGULATORY TOOLS

В статті досліджено напрями, котрі визначають важливість впровадження інструментів державної підтримки аграрного сектору на довгостроковій основі. Підтверджено, що необхідним є поліпшення рівня та якості життя сільського населення, шляхом забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій; стимулювання зростання зайнятості населення; забезпечення достатнього рівня інвестицій у людський капітал; формування мережі центрів інформаційної, консультаційної, навчальної, підтримки; підвищення рівня доходів; застосування ресурсозберігаючих та екологічно-сприятливих технологій; державної та регіональної підтримки середніх і малих господарюючих суб'єктів.

Встановлено, що відсутність статистичної інформації в розрізі індикаторів оцінки виконання цілей сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій окреслює необхідність пошуку альтернативних варіантів проведення моніторингу. В якості оціночного інструментарію реалізації державної політики виконання цілей сталого розвитку розроблено авторський методичний підхід. Реалізація розробленого методичного підходу, як інструменту державного регулювання, дозволить обґрунтувати концепцію сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій шляхом формування базису значень в розрізі досліджуваних субіндексів; досягнення відповідності між індикаторами економічних, соціальних та екологічних аспектів оцінки сталого розвитку аграрного сектору на державному, регіональному та місцевому рівні та їх чітке відображення в якості моніторингових показників Державної стратегії регіонального розвитку, регіональних (обласних) стратегій та стратегій розвитку територіальних громад.

Обґрунтовано важливість формування Національної стратегії сталого розвитку аграрного сектору, де в якості функціональних блоків будуть представлені програма сільськогосподарського розвитку та програма розвитку сільських територій. Визначено, що за даного підходу буде досягнуто підвищення результативності стратегічного планування, в тому числі і в частині формування індикаторів оцінки.

Ключові слова: *інструменти, індикатори, методичний підхід, економічні аспекти, соціологічні аспекти, екологічні аспекти, Національна стратегія, Програма сільськогосподарського розвитку.*

In the article was examined the areas that determine the importance of implementing instruments of state support for the agricultural sector on a long-term basis. It has been confirmed that it is necessary to improve the level and quality of life of the rural population by ensuring the infrastructural development of rural areas; stimulation of population employment growth; ensuring a sufficient level of investment in human capital; formation of a network of information, consultation, training, and support centers; increase in income level; application of resource-saving and environmentally friendly technologies; state and regional support of medium and small business entities.

It was established that the lack of statistical information in terms of indicators for assessing the implementation of the goals of sustainable development of the agricultural sector and rural areas outlines the need to find alternative options for monitoring. The author's methodical approach has been developed as an evaluation toolkit for the implementation of the state policy of meeting the goals of sustainable development. The implementation of the developed methodical approach, as a tool of state regulation, will allow to substantiate the concept of sustainable development of the agricultural sector and rural areas by forming a base of values in terms of the studied sub-indices; achieving compliance between the indicators of economic, social and environmental aspects of the assessment of the sustainable development of the agricultural sector at the state, regional and local level and their clear reflection as monitoring indicators of the State Strategy for Regional Development, regional (regional) strategies and strategies for the development of territorial communities.

The importance of the formation of the National Strategy for the Sustainable Development of the Agricultural Sector, where the agricultural development program and the rural development program will be presented as functional blocks, is substantiated. It was determined that this approach will increase the effectiveness of strategic planning, including in the part of forming evaluation indicators.

Key words: tools, indicators, methodical approach, economic aspects, sociological aspects, ecological aspects, National Strategy, Agricultural Development Program.

Постановка проблеми. Новий вектор розвитку, питання щодо імплементації концепції сталого розвитку, набуло після затвердження Указом Президента України № 722/2019 від 30.09.2019 р., Цілей сталого розвитку, адаптованих до України [1]. Саме даний документ став основою для започаткування трансформаційних процесів в сфері інкорпорації ЦСР до державних стратегічних документів для підвищення результативності їх виконання. Наразі функціонує Міжвідомча робоча група з питань координації процесів імплементації та забезпечення моніторингу Цілей сталого розвитку та чотири експертні групи, створені за ініціативи Міністерства економіки України. Метою функціонування зазначених інституцій є підготовка Першого Добровільного національного огляду щодо Цілей сталого розвитку в Україні, розробка моделі координаційного органу та проведення огляду досягнення цілей. Однак, моніторинг оцінки прогресу щодо досягнення ЦСР не забезпечує формування національного підходу щодо сталого розвитку України. У зв'язку з чим відсутні єдині концепти в регіональному та галузевому розрізі.

В умовах зміни адміністративно-територіального устрою, відсутність єдиного підходу до сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій, посилює виклики в частині досягнення результативності державного регулювання, виконання стратегічних цілей розвитку аграрного сектору Національної економічної стратегії на період до 2030 р. (далі НЕС – 2030) [2]. В частині удосконалення концепції сталого розвитку аграрного сектору економіки України є низька питань, котрі потребують додаткової регламентації. Так, Концепція розвитку сільських територій до 2025 р. [3] визначала в якості пріоритету державної політики – сільські території. НЕС – 2030 визначає аграрний сектор в якості основи, а сільські території розглядає як її складовий елемент [2]. Реформа децентралізації визначила територіальну громаду в якості первинного суб'єкту місцевого самоврядування та основного носія його функцій і повноважень [4]. Отже, при формуванні концепції сталого розвитку аграрного сектору та досягнення прогресу в розрізі його рівноважних складових: економічної, екологічної та соціальної, важливим є врахування державних концептів в розрізі всіх окреслених напрямів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження питань пов'язаних із забезпеченням результативності розвитку аграрного сектору завжди були в полі зору наукової спільноти. Дослідження механізмів, підходів та інструментів щодо забезпечення сталого розвитку економіки, аграрного сектору та сільських територій, зокрема, були детально розглянуті в працях О. М. Бородіної, Л. І. Катан, М. А. Латиніна, С. В. Майстро, М. Й. Маліка, Т. В. Мамотової, В. М. Молоканової, О. Л. Попової, П. Т. Саблука, І. А. Чикаренко., О. В. Шубравської та інших науковців. Однак комплексність й багаторівневість досліджуваної проблематики, зміна підходів державної політики щодо місця й ролі аграрного сектору та сільських територій, визначають актуальність досліджень щодо удосконалення концепції сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій через інструменти державного регулювання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення методичних підходів до формування концепції сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій через інструменти державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз прогресу в досягненні ЦСР Україна – 2020 [5], за напрямом ЦСР 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», визначив низку завдань, котрі повинні бути вирішені для забезпечення продовольчої безпеки та розвитку аграрного сектору (рисунк 1).

Представлені на рисунку 1 напрями визначають важливість впровадження інструментів державної підтримки аграрного сектору на довгостроковій основі. Зокрема, значна увага приділена й розвитку органічного виробництва, котре є основою підвищення екологічності сільськогосподарського виробництва та збереження стану навколишнього середовища. В частині удосконалення нормативно-правового підґрунтя сільськогосподарського розвитку, експертами, котрі прийняли участь у розробці Моніторингового звіту щодо досягнення СР Україна – 2020 обґрунтовано розробку Національної комплексної програми сільськогосподарського розвитку. В частині результативних ознак, необхідним є поліпшення рівня та якості життя сільського населення шляхом забезпечення інфраструктурного розвитку

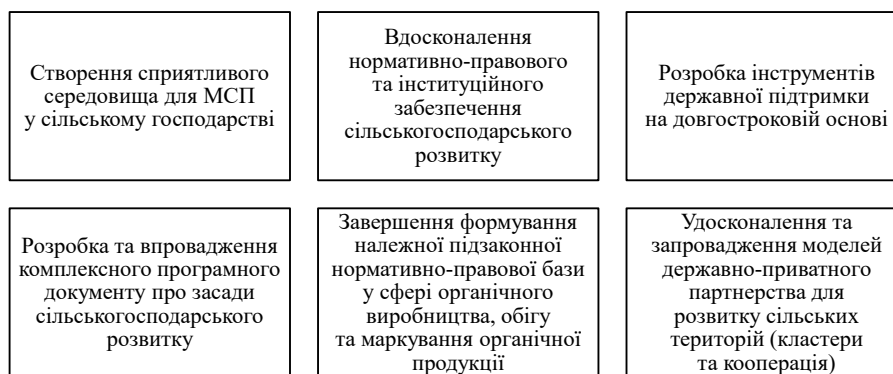

Рис. 1. Ключові напрями удосконалення концепції сталого розвитку аграрного сектору

Джерело: згруповано автором за даними [5]

сільських територій; стимулювання зростання зайнятості населення; забезпечення достатнього рівня інвестицій у людський капітал; формування мережі центрів інформаційної, консультаційної, навчальної, підтримки; підвищення рівня доходів; застосування ресурсозберігаючих та екологічно-сприятливих технологій; державної та регіональної підтримки середніх і малих господарюючих суб'єктів.

Відсутність статистичної інформації в розрізі індикаторів оцінки виконання цілей сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій окреслює необхідність пошуку альтернативних варіантів проведення моніторингу. В якості оціночного інструментарію реалізації державної політики виконання цілей сталого розвитку розроблено авторський методичний підхід. Даний методичний підхід сформовано з урахуванням, затверджених в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, вимог до стратегічного планування [4]. Зокрема, дотримана вимога щодо досягнення узгодженості між стратегічними орієнтирами регіонального розвитку національного рівня, регіонального рівня та рівня територіальних громад, що забезпечує формування базису реальних оціночних індикаторів багаторівневої структури державного регулювання.

Крім того, необхідність формування низки моніторингових показників, для проведення оцінки стану реалізації стратегії, створює підґрунтя для включення індикаторів сталого розвитку аграрного сектору в загальну систему моніторингу. Основою для розрахунку показників, котрі потребують якісної оцінки, або за якими відсутні розрахункові дані, можуть виступати результати соціологічного дослідження. Алгоритм проведення оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору, представлено на рисунку 2.

В розрізі виконання першого етапу, в частині формування субіндексів індикаторів економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору, було проведено відбір методик та визначено, що найбільш адаптивним є базис показників, котрі розроблені Комісією зі сталого розвитку ООН [6].

В рамках реалізації першого етапу було визначено перелік субіндексів, котрі формують кожен оціночний індикатор. Так, до складу індикатору економічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору IEASD увійшли субіндекси, котрі представлено в таблиці 1. Враховуючи відсутність розробленого механізму щодо збору статистичної інформації, запропоновано в якості субіндексів індикатору економічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору використати, представлені в таблиці 1.

За даним підходом збір інформації буде проводитись на рівні громад, а акумулюватись на рівні регіону (області), що дозволить сформувати базис оціночних індикаторів.

До складу індикатору соціальних аспектів сталого розвитку аграрного сектору ISASD увійшли субіндекси, котрі представлено в таблиці 2.

Представлені в таблиці 2 показники дозволять сформувати оціночний базис для визначення рівня досягнення соціальної складової сталого розвитку аграрного сектору.

В таблиці 3 представлено субіндекси індикатору екологічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору IE_{env}ASD.

Представлені в таблиці 3 субіндекси дозволять визначити рівень дотримання вимог екологічної складової розвитку аграрного сектору.

Реалізація другого етапу передбачає проведення перехресного аналізу показників моніторингу досягнення цілей Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [4] та

Рис. 2. Алгоритм імплементації складників концепції сталого розвитку в методичний інструментарій оцінки державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Субіндекси індикатору економічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору IEASD

Назва індикатору	№	Суб-індекси IEASD
Індикатор економічних аспектів сталого розвитку (IEASD)	1	Частка населення, щомешкає за національною межею бідності
	2	Відношення доходів 20% найбагатших та 20% найбідніших верств населення
	3	Частка населення, що має дохід, менший, ніж 1 дол. США на день
	4	Темп росту ВВП галузі
	5	Валові заощадження
	6	Частка інвестицій у ВВП
	7	Рівень інфляції
	8	Відношення боргу доВНД
	9	Рівень зайнятості
	10	Незахищена зайнятість
	11	Продуктивність праці та вартість одиниці праці.
	12	Відсоток витрат на НДДКР у ВВП
	13	Матеріалоємність аграрного сектору
	14	Енергоємність аграрного сектору

Джерело: згруповано автором за даними [6]

Таблиця 2

Субіндекси індикатору соціальних аспектів сталого розвитку аграрного сектору ISASD

Індикатор соціальних аспектів сталого розвитку (ISASD)	1	Частка населення, що користується покращеними санітарними умовами
	2	Частка населення, забезпечена якісною питною водою
	3	Частка домогосподарств без електроенергії або інших сучасних енергетичних послуг
	4	Відсоток домогосподарств, які користуються твердим паливом для приготування їжі
	5	Відсоток населення, що давало хабарі
	6	Смертність у віці до 5 років (кількість смертей на 1000 осіб)
	7	Очікувана тривалість життя при народженні
	8	Відсоток населення, що має доступ до первинної медичної допомоги
	9	Відсоток дітей, імунізованих проти інфекційних хвороб
	10	Захворюваність небезпечними хворобами (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, малярія)
	11	Поширення тютюнопаління
	12	Частка осіб, які поступили до школи у відношенні до їх загальної кількості, за статтю
	13	Частка осіб, які навчаються в школі (як відношення до загальної кількості осіб шкільного віку)
	14	Відсоток дорослих з середньою освітою, за статтю
	15	Грамотність дорослих (відсоток грамотного населення старше 15 років), за статтю
	16	Неперервне навчання (відсоток населення віком від 25 до 64 років, що навчається чи тренується)
	17	Зростання населення за рік
	18	Рівень залежності
	19	Рівень народжуваності
	20	Розподіл за видами пасажирського транспорту
	21	Рівень самогубств (кількість на 100 000 осіб)
	22	Кількість Інтернет-користувачів серед населення

Джерело: згруповано автором за даними [6]

Таблиця 3

Субіндекси індикатору екологічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору $IE_{nv}ASD$

Індикатор екологічних аспектів сталого розвитку ($IE_{nv}ASD$)	1	Зміна цільового призначення землі
	2	Деградація ґрунтів
	3	Площа ораних та оброблюваних земель
	4	Частка землі під лісами
	5	Ефективність використання добрив
	6	Використання с/г пестицидів
	7	Площа біологічно чистого сільського господарства
	8	Частка територій під захистом, загальна та по екологічних регіонах
	9	Ефективність менеджменту територій під захистом
	10	Утилізація відходів
	11	Інтенсивність використання води підприємствами аграрного сектору
	12	Присутність кишкової палички в прісній воді
	13	Обробка стічних вод

Джерело: згруповано автором за даними [6]

субіндексів індикаторів економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку аграрного сектору для визначення кола показників, котрі необхідно включити в загальний перелік. Наступним кроком даного етапу є затвердження моніторингових показників реалізації Стратегії регіонального розвитку в розрізі субіндексів індикаторів сталого розвитку аграрного сектору та розробка рекомендацій щодо механізму впровадження субіндексів індикаторів сталого розвитку аграрного сектору до переліку моніторингових

показників оцінки реалізації. Дані рекомендації дозволять сформувати єдину базу регіональних індикаторів сталого розвитку аграрного сектору, котрі в подальшому можуть бути включені до переліку статистичних показників.

В частині реалізації III етапу передбачено розрахунок рейтингу територіальних громад за рівнем сталого розвитку аграрного сектору та проведення їх ранжування за результатами оцінки. Враховуючи зміни в адміністративно-територіальному устрої країни, відсутність профільних

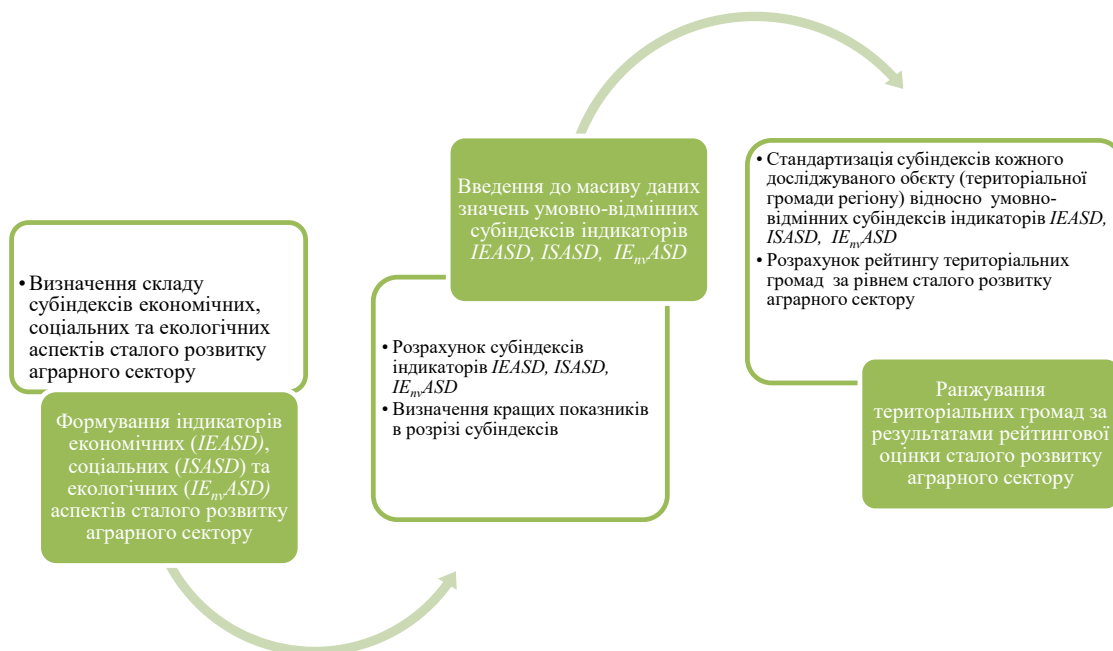

Рис. 3. Алгоритм проведення ранжування територіальних громад за результатами рейтингової оцінки сталого розвитку аграрного сектору

Джерело: розробка автора

статистичних показників, запропоновано використання підходу, який передбачає порівняння субіндексів не з певним стандартним значенням, а з умовно-відмінним значенням кожного окремого показника, котрий визначається як кращий результат серед показників досліджуваної сукупності. Базисом для формування досліджуваної сукупності виступають територіальні громади регіону (області). Алгоритм проведення ранжування територіальних громад за результатами рейтингової оцінки сталого розвитку аграрного сектору, представлено на рисунку 3.

За субіндексами формується масив даних у вигляді матриці, де по рядках записані територіальні громади ($i=1,2,\dots, n$), а по стовпцях – номери показників ($j=1,2,\dots, 17$). Для стандартизації показників формується додатковий ряд даних ($n+1$) в якому відображається максимальне значення кожного субіндексу з досліджуваної сукупності. Сформований ряд даних є базою для стандартизації вихідного субіндексу sub_{ij} відносно відповідного умовно-відмінного субіндексу $maxsub_{ij}$ за формулою (1):

$$Stsub_{ij} = \frac{sub_{ij}}{\max sub_{ij}}, \quad (1)$$

де $Stsub_{ij}$ – стандартизовані показники стану i -ї територіальної громади, sub_{ij} – вихідні показники i -ї територіальної громади, $max sub_{ij}$ – вихідний показник умовно-відмінного субіндексу.

Для формування комплексної рейтингової оцінки сталого розвитку аграрного сектору в розрізі територіальних громад використаємо наступну формулу (2)

$$R_i = \sqrt{(1 - stsub_{1j})^2 + (1 - stsub_{2j})^2 + \dots + (1 - stsub_{nj})^2}, \quad (2)$$

де R_i – рейтинг i -ї територіальної громади;

$j = 1, 2, \dots, n$ – номери субіндексів;

$Stsub_{1j}, Stsub_{2j}, \dots, Stsub_{nj}$ – стандартизовані субіндекси i -ї територіальної громади.

За результатами розрахунків буде визначено рейтинг кожної територіальної громади за рівнем сталого розвитку аграрного сектору. Останнім кроком розрахунків передбачено проведення ранжування територіальних громад досліджуваної сукупності.

Висновки. Результатом проведеного дослідження стали наступні агреговані висновки. Обґрунтовано важливість формування Національної стратегії сталого розвитку аграрного сектору, де в якості функціональних блоків будуть представлені програма сільськогосподарського розвитку та програма розвитку сільських територій. За даного підходу буде досягнуто підвищення результативності стратегічного планування, в тому числі і в частині формування індикаторів оцінки.

Реалізація розробленого методичного підходу, як інструменту державного регулювання, дозволить удосконалити концепцію сталого розвитку аграрного сектору та сільських територій шляхом формування базису значень в розрізі досліджуваних субіндексів; досягнення відповідності між індикаторами економічних, соціальних та еколо-

гічних аспектів оцінки сталого розвитку аграрного сектору на державному, регіональному та місцевому рівні та їх чітке відображення в якості моніторингових показників Державної стратегії регіонального розвитку, регіональних (обласних) стратегій та стратегій розвитку територіальних громад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. : Указ Президента від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).
2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).
3. Концепція розвитку сільських територій на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 995/2015 від 23.09.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова КМУ № 695 від 5 серпня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).
5. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку Україна, 2020». URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sustainable-development-goals-ukraine-2020-monitoring-report> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).
6. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/guidelines.pdf> (дата звернення: 11 листопада 2022 р.).

РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЯ

UDC 159.922.761

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.8>

Varina Hanna Borysivna,

Master in Psychology, Senior Lecturer at the Department of Psychology,
Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0002-0087-4264

Kovalova Olha Viktorivna,

Doctor of Psychology, Professor at the Department of Psychology,
Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University
ORCID ID: 0000-0001-5061-6506

FAMILY-CENTERED APPROACH IN THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

СІМЕЙНО-ЦЕНТРОВАНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОДИНИ, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

In the article, the authors analyze the problem of implementing a family-centered approach in the process of psychological support for families raising children with special needs. The main vector of providing effective psychological support is shifting from a child-centered approach to a family-centered approach. The article also discusses modern scientific research on the problem of psychological support for children with special needs and their families, where the effectiveness of support depends on a multidisciplinary approach in the process of building constructive relationships between children and parents and preventing disharmonious relationships and interpersonal conflicts in the family. The modern process of psychological support of a family raising a child with health disabilities must be built on the basis of revealing the family's personal and developmental potential, where the family's potential is the family's internal resources, which allow effective resolution of emerging difficulties, as well as personal growth and development of family members in any spheres of life. A family-centered approach is one of the aspects of the biopsychosocial model of comprehensive care for children with special educational needs. It provides attention to all the biopsychosocial elements of the child's life, as opposed to a narrow focus on the child's limitations. The principle of family-centeredness of psychological support programs determines the specific nature of the diagnostic process, the nature of parent-specialist relationship building, and the range of services provided by the program. The article notes that along with the study of the child's condition, the family's condition and needs are investigated. The model of the family-centered approach presented in the article involves specialists focusing on giving parents a sense of their own resources and strengths – personal, and that of their family and their social environment, recognizing their abilities and positives, as well as developing their potential.

Key words: family-centered approach, psychological support, children with special educational needs, family roles, conscious parenting.

У статті аналізується проблема імплементації сімейно центрованого підходу в процес психологічного супроводу родин, які виховують дітей з особливими потребами. Основний вектор забезпечення ефективного психологічного супроводу зміщується з дитино центрованого підходу у сімейно центрований підхід. Також в статті розглянуті сучасні наукові дослідження проблеми психологічного супроводу дітей з особливими потребами та їх сімей, де ефективність супроводу залежить від мультидисциплінарного підходу в процесі побудови конструктивних взаємин дітей і батьків та профілактики дисгармонійних відносин, міжособистісних конфліктів у родині. Сучасний процес психологічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з обмеженими можливостями здоров'я, необхідно будувати на основі розкриття особистісно-розвиваючого потенціалу сім'ї, де потенціалом сім'ї є внутрішні ресурси сім'ї (дитячо-батьківські, подружні та інші), які дозволяють ефективно вирішувати виникаючі труднощі, а також особистісно зростати і розвиватися членам сім'ї в будь-яких сферах життєдіяльності. Сімейно центрований підхід є одним з аспектів біопсихосоціальної моделі комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Він передбачає охоплення

увагою усіх біопсихосоціальних елементів життя дитини на відміну від вузькогалузевої фіксації на обмеженнях дитини. Принцип сімейної центрованості програм психологічного супроводу обумовлює специфічний характер діагностичного процесу, характер побудови відносин батьки-фахівці та спектр послуг, що надаються програмою. В статті зазначається, що наряду із вивченням стану дитини досліджується стан та потреби родини. Представлена у статті модель сімейно центрованого підходу передбачає фокусування фахівців на тому, щоб дати батькам відчутти власні ресурси й сили – особистісні, і своєї сім'ї та свого соціального середовища, розпізнати свої здібності та позитиви, а також розвинути свій потенціал.

Ключові слова: сімейно центрований підхід, психологічний супровід, діти з особливими освітніми потребами, сімейні ролі, усвідомлене батьківство.

Formulation of the problem. At present, the number of children with special needs (later known as “SN”) has increased significantly and, consequently, the need to help them and their families has increased. The work with families with “special children” should be approached from a humanistic point of view, parents should be oriented to the advance preparation of the child for life, to develop the ability to think in terms of the future, to form positive prospects for his development, comprehensive psychological and pedagogical assistance based on a family-centered approach is needed. The relevance of the research topic is based on the fact that families raising children with disabilities face a lot of problems at the psychological level – this is fear of the present and the future for their child. Generally, parents are fearful of their child’s future because of self-doubt and their strength. Quite frequently this factor is the unknown. The threat is real or perceived, imaginary. Many parents underestimate this situation and are unable to constructively assess what is happening with the child, thereby overestimating or vice versa underestimating the expectations of the child’s development. Relationships in the family change under the control of experiences, become “strained” and very often lead to divorce. Children feel emotionally their parents subtly, experience, but often not even realize what is happening between them, as a result, they start to fall ill, become tearful and irritable. There is a change in communication between the family and society, due to the limitations of the child’s health. The need for co-operation with parents is an important precondition for the successful delivery of counseling.

The need to provide support and psychological and pedagogical support to parents who have children with special needs was the basis for the emergence of a new direction of research in modern science, but some aspects of this topic were dealt with by domestic and foreign scientists. Thus, national scientists sought and scientifically corroborated: characteristics of the psychoemotional states of parents of children with psychophysical disabilities (A. Dushka, T. Skrypyuk) and various stages of psycho-social development (T. Viskovatova, Y. Martyniuk); features of parental

responses (O. Zernitsky, T. Viskovatova); the impact of the crisis in the long run on the psychological, social and somatic levels of dysfunctions in the family (I. Levchenko, V. Tkacheva), characteristics of counselling for families with young children with an intellectual disability (G.V. Kukuruz) [1].

The achievements of foreign scientists are of great importance for building an integrated model of psychological and pedagogical support for families raising children with special needs. In particular, the factors causing stress in parents with children with disabilities (Y. Hisao) and autistic children (A. Sim, S. Vaz, R. Cordy, A. Joystey, D. Parson) were identified. The means of diagnosing traumatic stress of parents were developed and tested (S. Gul, A. Ardik, V. Olgunsoy, Y. Unal, etc.), separate methods and models of support for parents of children with disabilities (J. Tumlu, R. Akdogan, A. Turkum), family rehabilitation system (J. Roland). The role of the family for the child’s socialability, as well as the importance and necessity of educational activities among parents raising children with psychophysiological disorders (K. Kembel, J. Turbul, J. Plazo, M. Sevina) were highlighted [7].

Most studies, despite their undoubted significance and practical value, illustrate the typology of intra-family interaction with a child with disabilities from the point of view of correlation of parents’ personal characteristics, nosology, family situation and other factors, bypassing the issue of deep psychological interpretation of ambivalent attitude towards a child with special needs and their parental role, insufficiently reveal the issues of integration of the family-centered model and the possibilities of compensatory mechanism of the organization of family life.

The purpose of the article is to analyze and substantiate the peculiarities of implementing a family-centered approach in the process of psychological support for families raising children with special needs.

Results of the research. As far as Ukraine’s integration into the European area is concerned, there are changes in attitudes towards persons with special needs. The birth of a child with special needs

modifies the functioning of the family, the personal qualities of the parents, their worldview, their values, their system of relationships. The possibility of the actual socialization of such a child is conditioned by the personal characteristics of the parents, their stress, the nature of the family environment and the attitude of the relatives.

A family with a child with special needs is a family with a special status, the problems of which are determined not only by the characteristics of all its members and the nature of the relationship between them, but also by the isolation of the family from the outside world, lack of communication. According to E. Semycheva, families with children with disabilities have a number of psychological characteristics which adversely affect the psychological state of the sick child and his healthy siblings. Most parents are characterized by a special attitude to the child, based on fears for his health and, as a result, underestimation of his capabilities, light, but in fact infantile requirements for the child. A key point is the intrafamily psychological climate. In the works of scientists, the socio-psychological climate of the family is understood as an integrative property of the family, which shows the degree of satisfaction of marriage partners with the main indicators of the family's life process, the general style and mood of relations. Thus, according to the child-centered model, the main value is the child and his or her interests and needs. Assistance technologies are aimed at improving parental competence, while the emotional situation of the family remains out of the field of view of specialists [3].

In the family-centered model, the main value is the family as the best environment for child development. Specialists recognize the intrinsic value of the family and the diversity of family forms. Deviations in child development affect all family members, there is a risk of its destruction. The focus is on the needs of all family members, ensuring their access to social rights. The family turns from an instrument into an active participant of assistance, but the main place of assistance is the place where the family lives. Forms of family-centred counseling and social support have started to develop relatively recently. The basis for their development was the understanding of the fact that the problem faced by one of the family members affects the entire system as a whole, and this, in turn, affects his personal situation. Applying the system of psychological and educational support to families raising children with special needs is an innovative approach to the organization of global rehabilitation and social adjustment. Establishing constructive parent-child relationships in families raising children

with special educational needs is a fairly large and complex problem. The social adjustment of children with special needs depends directly on the effective parenting strategy [5]. The nosological characteristics of the manifestation of disability in early childhood hamper the establishment of relations between parents and the child, which complicates the acquisition of social experience, the formation of interpersonal communication.

Timely provision of the necessary psychological and pedagogical assistance will improve the further development of a child with special educational needs, increase the psychological and pedagogical competence of parents in matters of upbringing and education, as well as form positive emotional relationships between family members. The proposed model of integration of the family-centered approach into the process of supporting a family raising a child with special educational needs is comprehensive and allows to organize comprehensive cooperation of specialists with the family. The purpose of the family-centered model of support is to create psychological and pedagogical conditions for the development of the personal and developmental potential of a family raising a child with special educational needs, which allows to effectively counteract new challenges in life.

The task of support:

1. Improving the psychological and pedagogical competence of parents raising children with special educational needs.
2. Providing psychological, pedagogical and informational assistance to families raising a child with special educational needs.
3. Creating conditions for the formation of a positive emotional background of a family raising a child with special educational needs.
4. Realization of personal and developmental potential of a family raising a child with special educational needs [4].

Theoretical and methodological basis of the family-centered model of support for families raising a child with special educational needs:

- a systematic approach that allows to consider the interaction of specialists and parents as a multicomponent and multilevel system;
- provisions on the leading role of family and family education in the formation of the personality of children of early and preschool age;
- resource approach in studying the family.

Methods of work with parents used in the program: conversations; questionnaires; parent meetings; individual consultations of parents with specialists; open classes; workshops; creative games:

role-playing, dramatization games; mini-contests; improvisations; design of stands and information folders; exhibitions of special literature; hotline; festive events for parents and children, etc.

Foundational Principles of the Family-Centred Support Model for Families Raising Children with Special Learning Needs:

- person-centered principle – this principle is based on taking into account the personal characteristics of a child with special educational needs and his/her family while ensuring safe and comfortable conditions;

- humane and personal principle – this principle is based on love and respect for the child and his/her family members, positive attitude to achieve favorable results, formation of positive attitude of the family to the child with special educational needs;

- the principle of complexity – this principle provides for the implementation of psychological assistance only if there is a close relationship between the psychologist and other specialists (speech therapists, defectologists, rehabilitation specialists, teachers, parents, administration);

- the principle of activity approach – this principle provides for taking into account the leading activity of a child with special educational needs, as well as taking into account personally significant activities for the child in the construction of an individual support program [6].

The efficacy of the family-centred support model is focused on:

1. Create the conditions to ensure the psychological and educational safety of the family and the child with special educational needs.

2. Increase the level of psychological and educational skills of parents who are raising children with special educational needs.

3. Recognition by parents of the impact of family education on the personal development of a child with special educational needs.

4. Formation of emotional acceptance of a child with special educational requirements, creating conditions for effective interaction in the family.

5. Master personal resource utilization and family development skills as a source of overcoming difficulties [8].

Figure 1 presents a model of support for a family raising a child with special educational needs.

The support model presented for a family raising a child with special education needs has two parts: organisational and substantial. The organizational part determines the form of organization of psychological and pedagogical assistance and provides for several levels of psychological and pedagogical assistance – the level of individual work, the level of work with the family, the level of work with the dyad “parents-child with special educational needs” (interpersonal level). The levels presented imply an interconnectedness and a deepening between the individual level and the interpersonal level. The content part implies the features of the implementation of the support process: the use of methods and techniques, directions of work, focus on the personal development potential of the family. The personal and developmental potential of the family is considered as a complex of elements of marital and child-parent relations that affect the ability of a family member to effectively solve emerging problems, as well as to grow and develop personally in any sphere of life. The personal and developmental potential of the family consists of the resources of

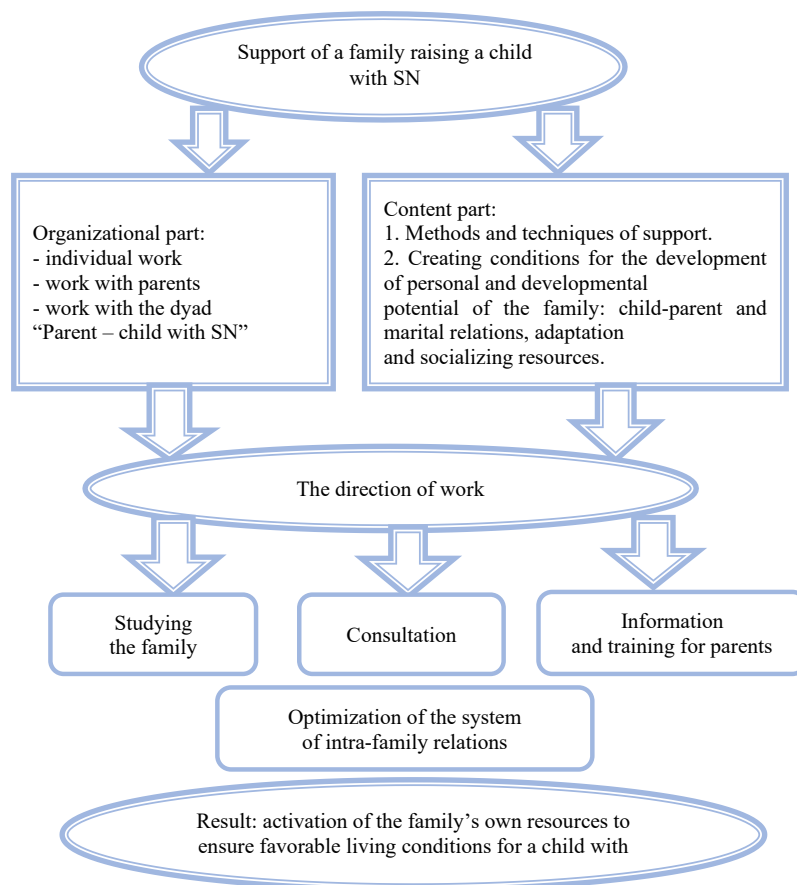

Fig. 1. Family-centered model of support for families raising a child with special educational needs

marriage, child-parent relations, adaptation and socializing resources. Personal resources of marriage imply the presence of love, empathy, mutual acceptance, trust and respect of the spouses for each other, as well as the presence of coherence in the organization of family life, the ability to jointly solve family problems and respect the interests of other family members. The personality development resources of child-parent relationships are considered to be resources of children born in contact with parents and resources of parents trained in interaction with their children. Child-parent relationships are a limitless source of family resources (parental acceptance, love, confidence, mutual understanding, education, safety, etc.) [2].

At the fundamental level, personal and family development resources include coping and social resources. The family resource of accommodation is composed of resources of love, acceptance, security. The purpose of this resource is to maintain the person's mental health. The family resource of socialization is aimed "at creating conditions for enriching the individual's ideas about himself and others, about possible ways of building interpersonal contacts, expanding the ranges of behavioral activity of the individual". The areas of work of the model of support for a family raising a child with special educational needs are the main activities of a psychologist. Thus, the study of the family involves the implementation of diagnostic activities by a psychologist in order to obtain basic information about the state of the family, the peculiarities of child-parent relations, the personal characteristics of parents that affect the development of a child with disabilities [4]. The direction of informing and training of parents is an organized activity on education and prevention. The direction of optimizing the system of intra-family relations is the correctional and developmental work of a psychologist with family members in order to form the optimal level of family functioning. In order to analyze the effectiveness of the implementation of a family-centered approach in the system of support for a family raising a child with special educational needs in 2021–2022, an empirical study was conducted on the basis of the Municipal Institution "Inclusive Resource Center" of the Melitopol City Council of Zaporizhzhia region. The study involved 50 families raising children with special educational needs. At the stating stage, a diagnostic examination of the socio-psychological situation in the family, the conditions of family upbringing was carried out.

To determine the resource of marriage and the resource of child-parent relations of the personal-developmental potential of the family, we used the PARI method (E.S. Schaefer and R.K. Bell), which

allows us to identify the models of education used by parents, especially intra-family relations, attitudes towards the family role.

Table 1

Diagnostic results according to the PARI method

Scale	High level	Middle level	Low level
Attitude towards family role	74%	21%	5%
Optimal emotional contact	14%	18%	68%
Excessive emotional distance with the child	8%	21%	71%
Excessive concentration on the child	84%	16%	–

Methodological analysis of respondent judgments yielded the following results:

1. The majority of parents (74%) raising children with special educational needs have a high level on the scale "Attitude to family role" (scored 20–26 points), which indicates that women's interests are limited to the family, they are also characterized by caring for the family, self-sacrifice. In families there are frequent conflicts that do not include men in family affairs, with the dominance of the mother and her dissatisfaction with her position in the family.

2. The majority of parents (68%) raising children with special needs have a low level of "Optimal emotional contact", which indicates the desire of parents to dominate the child, imposing inappropriate demands on him, feeling restrictions associated with the child's illness.

3. The majority of parents (71%) raising children with special needs have a low level on the scale "Excessive emotional distance with the child", which indicates that parents are irritable, hot-tempered, harsh, excessive severity on the behavior and actions of their children.

4. The majority of parents (84%) raising children with special needs have a high level on the scale "Excessive concentration on the child", which indicates that parents establish dependent relationships with their children, suppress the child's will, while creating conditions of safety and seek to protect their child from failure. Parents who raise children with educational needs, intervene excessively in the world of the child, establish strict control over the behaviour and actions of the child.

In this way, the PARI methodology (E.S. Schaefer and R.K. Bell) allows us to conclude that in families raising children with OD, there is no support from the father, while the mother invests all her strength in the family and feels dissatisfaction with the situation in the family. Relationships with the child are characterized by parental dominance, severity and demands on the child, dependency and a desire for complete control.

To determine the family's adaptive resource, we used the "Typical Family Condition" methodology (E. Eidemiller, I.V. Yustitskis), which allows the identification of the most typical condition of a person in his own family: satisfactory – unsatisfactory; nervous and mental stress; family anxiety. The results of the methodology "Typical Family Status" (E. Eidemiller, I.V. Justickis) report the presence of 'family anxiety' in 75% of respondents (parents raising children with special needs) who participated in the study. 70% of parents are generally dissatisfied with family relationships, and 80% of parents feel nervous and mentally stressed because of the psychological atmosphere in the family. Thus, for parents raising children with ASD, who participated in the study, the presence of doubts, fears, fears concerning, first of all, the family – the health of its members, their weaning and late return, clashes and conflicts is characteristic. To determine the adaptive resource of the family, we used the methodology "Typical family state" (E. Eidemiller, I.V. Justickis), which allows to identify the most typical state of an individual in his own family: satisfactory – unsatisfactory; nervous and mental stress; family anxiety.

The results of the methodology "Typical Family Status" (E. Eidemiller, I.V. Justickis) indicate the presence of "Family Anxiety" in 75% of the respondents (parents raising children with special needs) who participated in the study. 70% of parents show general dissatisfaction with family relationships, and 80% of parents feel nervous and mental stress related to the psychological atmosphere in the family. Thus, for parents raising children with ASD, who participated in the study, the presence of doubts, fears, fears concerning, first of all, the family – the health of its members, their weaning and late return, clashes and conflicts is characteristic.

To determine the adaptive and socializing resources of the personal-developmental potential of families raising children with special needs, we used the questionnaire "Conscious parenting" (developed by M.S. Ermikhina under the guidance of R.V. Ovcharova). This questionnaire considers the following criteria: parental positions, feelings, relationships, responsibility, attitudes and expectations, as well as the degree of consciousness of parenthood. According to the results of the survey "Conscious parenthood", it can be concluded that parents raising children with special needs have a higher awareness of parental relationships (22.8%), feelings (18.6%) and responsibility (18.7%). The lowest rate was found on the scales of family values (6.25%), parental attitudes and expectations (10.5%).

Thus, parents raising children with special needs show responsibility in raising a child, positive feelings, while parents are not aware of the importance and value of the family, their own attitudes and expectations, a certain style of interaction and upbringing is not formed. According to the results of the methodology "Family Functional Resource Test", it can be concluded that parents raising children with special needs have medium and low positive resources. It is typical for parents to be a source of positive emotional influence on other family members. Parents who took part in this study can actively support positive patterns of family dynamics.

Finally, it should be noted that the sample presented has the following features:

1. For parents raising children with special needs, it is characteristic to show emotional rejection of their child, to use inadequate forms of interaction with their child, while showing responsibility in the upbringing of the child, positive feelings, little awareness of the importance and value of the family, their own attitudes and expectations.

2. In most families raising children with special educational needs, there is no support from the father, while the mother invests all her strength in the family and feels dissatisfied with the situation in the family. Relations with the child are characterized by parental domination, severity and demand of the child, dependence, desire for total control.

3. Most parents who raise children with special learning needs are dissatisfied with family relationships, doubts, fears, concerns, mostly related to the family.

4. Most families have not gone beyond the positive resource of preserving a positive family dynamic. At the same time, there are family organizational issues.

After the stating stage, the formative stage was implemented, which included training, individual consultations, organization of family cooperation with various specialists.

To confirm the hypothesis about the impact of the family-centered model of support of a family raising a child with special educational needs on the development of the personal and developmental potential of the family, the non-parametric T-Wilcoxon test was used, which showed significant differences as a result of the establishing and formative experiments. The following methods were used in the empirical study: PARI method (E.S. Schaefer and R.C. Bell), methodology "Typical marital status" (E. Eidemiller, I.V. Justickis), questionnaire "Conscious parenting" (developed by M.S. Ermikhina under the guidance of R.V. Ovcharova), Family Functional Resource Test (N.M. Lavrova, V.V. Lavrov).

Table 2

Results of the T-Wilcoxon criterion

Methodologies	Scale	Z, value of the standardized index of T Wilcoxon's criterion *	Asympt. value (Bilateral)
PARI methodology (E. S. Schaefer and R. K. Bell)	Attitude to family role (before and after)	-1.256b	.209
	Optimal emotional contact (before and after)	-.581c	.562
	Excessive emotional distance by the child (before and after)	-1.891b	.059
	Excessive concentration on the child (before and after)	-.134c	.893
Methodology "Typical family status" (E. Eidemiller, I.V. Justickis)	General dissatisfaction (before and after)	-2.994b	.003
	family anxiety (before and after)	-2.836b	.005
	Nervous and mental tension (before and after)	-2.299b	.022
Questionnaire "Conscious parenting" (Developed by M.S. Ermikhina under the guidance of R.V. Ovcharova)	Parental positions (before and after)	-3.084b	.002
	Parental feelings (before and after)	-2.011b	.044
	Parental responsibility (before and after)	-1.202b	.229
	Parental attitudes and expectations (before and after)	-2.403b	.016
	Family values (before and after)	-2.220b	.026
	Style of family education (before and after)	-2.447b	.014
	Parental attitude (before and after)	-2.011b	.044
Methodology "Test functional family resource" (N.M. Lavrova, V.V. Lavrov)	functional family resource (before and after)	-3.064b	.002
* A. Wilcoxon sign ranks criterion b. Negative ranks are used. c. Positive ranks are used.			

According to the data presented in Table 1, we see that according to the methods "Test of functional resource of the family" (N.M. Lavrova, V.V. Lavrov), the method "Typical family status" (E. Eidemiller, I.V. Justickis), as well as individual scales of the RARI methodology (E.S. Schaefer and R.K. Bell) and the questionnaire "Conscious Parenting" (developed by M.S. Ermikhina under the guidance of R.V. Ovcharova), statistically significant changes are observed. We observe the dynamics in increasing the personal and developmental potential of the family raising a child with special educational needs and who participated in the implementation of the family-centered model of family support ($p \leq 0.05$).

It should be noted: dynamics in the change of emotional distance between parents and child ($p \leq 0.05$); general dissatisfaction with family

relationships ($p \leq 0.01$); family anxiety ($p \leq 0.01$); nervous and psychological tension ($p \leq 0.01$).

Also, the personal and developmental potential of the family has changed on the following scales: "Parental positions", "Parental feelings" ($p \leq 0.05$), "Parental attitudes and expectations" ($p \leq 0.05$), "Family values" ($p \leq 0.05$), "Family upbringing style" ($p \leq 0.05$), "Parental attitude" ($p \leq 0.05$). Thus, parents who raise a child with special educational needs are more aware of parenting, parents' feelings, parents' attitudes and expectations, family values, family upbringing and parenting relationships.

As well, resources for child-parent relationships, adaptation and socialization have changed significantly statistically:

- satisfaction with family relationships has increased,
- family anxiety decreased,

- decreased nervous and mental tension associated with the family,
- reduction in emotional distance with the child;
- increase in functional family resources.

Conclusions. Accordingly, we can talk about the effectiveness of the developed model of family support for a family raising a child with special educational needs in terms of its impact on increasing the personal and developmental potential of the family: the resource of child-parent relations, adaptation resource and socializing resource. The support model for families raising a child with a disability, built on a family-centred approach, is statistically effective. The model

allows to change the emotional distance of parents with the child, increase satisfaction with family relationships, reduce nervous and mental stress, increase the functional resource of the family, as well as increase the level of parental awareness. The modern systematic process of supporting a family raising a child with disabilities should be based on the disclosure of the personal and developmental potential of the family, where the potential of the family is the internal resources of the family (child-parent, spousal and other), which allow to effectively solve emerging difficulties, as well as to personally grow and develop family members in any spheres of life.

REFERENCES:

1. Арбатська К.І. Психологічні особливості сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Педагогічна освіта в Україні*. 2017. № 8. С. 85–89.
2. Мірошниченко Є.В., Корженевська Е.А., Шипунова Н.А. Використання активних методів при організації психолого-педагогічного супроводу батьків, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Гуманітарні та соціальні науки*. 2016. Т. 1. С. 118–121.
3. Мазурова Н.В., Подільська Т.А. Психолого-педагогічна допомога батькам дітей з важкими порушеннями здоров'я: основні напрямки і можливості. *Національний психологічний журнал*. 2016. № 1 (21). С. 70–77.
4. Навчально-методичний посібник для батьків дітей з особливими освітніми потребами. Вид. 2-е, переробл. і допов. Кіровоград : Імекс, 2013. 197 с.
5. Степанова Н.А., Лещенко С.Г., Хаїдов С.К. Психолого-педагогічної супровід сім'ї дитини з обмеженими можливостями здоров'я: організація, зміст, технології. *Сучасні проблеми науки та освіти*. 2017. № 5. С. 254.
6. Bray L., Carter B., Sanders C., Blake L., Keegan K. Parent-to-parent peer support for parents of children with a disability : a mixed method study. *Patient Education and Counseling*. 2017. Vol. 100. № 8. P. 1537–1543.
7. Goddard J.A., Lehr R. & Lapadat J.C. Parents of children with disabilities : telling a different story. *Canadian Journal of Counselling*. 2000. Vol. 34:4. P. 273–289.
8. Ricci F., Levi C., Nardecchia E. et al. Psychological aspects in parents of children with disability and behavior problems. *European Psychiatry*. 2017. Vol. 41. P. 792.

УДК 159.923+159.942:612.176

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.9>

Вінс Вікторія Анатоліївна,

кандидат психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри менеджменту,
практичної психології та інклюзивної освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-7285-7711

Кобільник Стефанія Володимирівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія»
за освітньою програмою «Практична психологія»,
кафедри менеджменту, практичної психології та інклюзивної освіти,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0001-7677-1571

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN RESOLVING FAMILY CONFLICTS

У статті окреслено роль емоційного інтелекту у вирішенні сімейних конфліктів. Обґрунтовано необхідність та актуальність дослідження емоційного інтелекту кожного з партнерів за для побудови щасливих відносин. Виявлено, що за високого рівня ЕІ в обох партнерів конфлікти в сімейному житті вирішуються конструктивнішим шляхом, приносять менше негативних наслідків, ніж коли подружжя не володіє емоційним інтелектом, не здатне розпізнавати свої емоції, контролювати поведінку, не може управляти емоціями іншого. Доведено, що вибір стратегії вирішення конфліктів у подружній парі обумовлюється наявним рівнем розвитку емоційного інтелекту кожного з партнерів, їх готовністю до мирного розв'язання суперечливих ситуацій, налагодження миру й спокою в сім'ї. Для підтвердження теоретичних узагальнень було проведено опитування 15 подружніх пар за методиками: «Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. Люсін), «Типи поведінки в конфлікті» (К. Томас), «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні» (В. Бойко), «Взаємодія подружжя у конфліктній ситуації» (Ю. Альошиної, Л. Гозмана, Є. Дубовської). Проведений кореляційний аналіз результатів експерименту дозволив виділити типові закономірні прояви схильності осіб із високим рівнем емоційного інтелекту до співробітництва, мирного вирішення конфліктів, до використання миролюбності як стратегії психологічного захисту, активності у вирішенні сімейних проблем і конфліктів. Продемонстровано, що і чоловіки, і жінки з низьким емоційним інтелектом не готові до успішного вирішення сімейних конфліктів, і мають виразну особистісну конфліктність. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок у контексті напрацювання спеціальних програм для подружніх пар щодо розвитку емоційного інтелекту кожного з партнерів, зважаючи на етапність розвитку сім'ї.

Ключові слова: емоційний інтелект, сімейний конфлікт, подружнє життя, психологічні захисти, тип поведінки, рівень конфліктності.

The article outlines the role of emotional intelligence in resolving family conflicts. The necessity and relevance of the study of the emotional intelligence of each of the partners in order to build a happy relationship is substantiated. It was found that with a high level of EI in both partners, conflicts in family life are resolved in a more constructive way and have fewer negative consequences than when a spouse does not possess emotional intelligence, is unable to recognize their emotions, control their behavior, and cannot manage the emotions of the other. It has been proven that the choice of a conflict resolution strategy in a married couple is determined by the existing level of emotional intelligence development of each of the partners, their readiness to peacefully resolve conflicting situations, and establish peace and tranquility in the family. To confirm the theoretical generalizations, a survey of 15 married couples was conducted using the following methods: "Questionnaire of emotional intelligence "EmIn" (D. Lusin), "Types of behavior in conflict" (K. Thomas), "Methodology for diagnosing the dominant strategy of psychological protection in communication" (V. Boyko), "Spousal interaction in a conflict situation" (Yu. Alyoshina, L. Gozman, E. Dubovskaya). The conducted correlational analysis of the results of the experiment made it possible to identify typical natural manifestations of the tendency of persons with a high level of emotional intelligence to cooperate, to resolve conflicts peacefully, to use peacefulness as a strategy of psychological protection, and to be active in solving family problems and conflicts. It has been demonstrated that both men and women with low emotional intelligence are not ready to successfully resolve family conflicts, and have a pronounced personal conflict. Prospects for further scientific research in the context of developing special programs for married couples regarding the development of the emotional intelligence of each partner are outlined, taking into account the stages of family development.

Key words: emotional intelligence, family conflict, married life, psychological defenses, type of behavior, level of conflict.

Постановка проблеми. Вивчення емоційного інтелекту (ЕІ) в зарубіжній та українській психології набуває все більшого значення, оскільки доведено, що життєвий успіх людини не обов'язково залежить від високих показників академічного інтелекту, а більшою мірою визначається її емоційним рівнем розвитку.

Важливість сформованого емоційного інтелекту базується на розумінні людиною своїх емоційних реакцій і переживань, здатності до управління емоційним станом, врахуванні емоцій та мотиваційних прагнень інших людей при побудові відносин з ними. Завдяки емоційному інтелекту людина легше вирішує складні життєві проблеми, розв'язує виникаючі конфлікти та налагоджує мирне спілкування з оточуючими.

Особливої актуальності обрана тема набула за часів війни, коли кожен з нас стикнувся з абсолютно новими для себе переживаннями. Однак, це не єдині випробовування, які війна поставила перед українським суспільством. Так, тисячі сімейних пар були змушені розлучитися на невизначений термін. Ті, хто залишилися разом, стикнулися зі своїми власними особистісними психологічними проблемами, які не можуть не позначитися на якості відносин. Ще одне випробовування чекає жінок та чоловік після воз'єднання сімей після тривалої перерви, коли доведеться будувати відносини чи не з самого початку.

Тому дослідження ролі емоційного інтелекту у вирішенні сімейних конфліктів не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зарубіжній науці емоційний інтелект вивчався у працях таких вчених, як Р. Бар-Он, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Д. Карузо, Дж. Мейер, П. Саловей та ін. Емоційну складову інтелекту досліджували також українські вчені І. Бех, Г. Ващенко, В. Моляко та ін. Вивченню емоційного інтелекту присвячені дослідження О. Власової, Н. Ковриги, М. Манойлової, Е. Носенко, О. Саннікової та ін.

На сучасному етапі вивчення проблеми емоційного інтелекту та його ролі в успішному вирішенні конфліктів вагомими є напрацювання Ю. Бреус, Ж. Вірна, Н. Діомідова, Є. Іванова, Р. Кириченко, Н. Коврига, О. Льошенко, О. Лящ, І. Магійків, Н. Назарук, Е. Носенко, М. Савчук, К. Санько, А. Четверик-Бурчак та ін. Науковцями доведено також, що задоволеність шлюбом та гармонійність сімейних відносин значно залежить від сформованого емоційного інтелекту в партнерів (І. Бондаревська, Л. Крижановська, А. Монська, В. Пілецький, О. Скориніна-Погребна, Т. Титаренко та ін.). Так, Т. Титаренко відзначає, що

емоційний інтелект є неодмінним компонентом подружнього взаєморозуміння [1, с. 97].

Американські вчені Дж. Мейер та П. Селовей, досліджуючи ЕІ подружні пар встановили, що ті пари, де обидва партнери мали високий емоційний інтелект, були найбільш щасливими; ті ж, які мали обоє низький емоційний інтелект, були найбільш нещасливими; там, де емоційний інтелект був високим у одного з пари – займали середню позицію «щасливості» (цит. за [2]).

За ствердженням І. Бондаревської та А. Монської, емоційний інтелект подружжя проявляється в усвідомленні своїх емоцій та управлінні ними, в усвідомленні емоційних інших людей та управлінні ними, крім того задоволеність шлюбом пов'язана із емпатійними здібностями та особливостями поведінки чоловіка і дружини в конфліктних ситуаціях [3, с. 111].

Метою дослідження є окреслення ролі емоційного інтелекту у вирішенні сімейних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні проблема емоційного інтелекту є однією з найбільш досліджуваних у зв'язку з проявами емоційної компетентності, емоційної зрілості, емоційної культури особистості. Важливість розвитку емоційного інтелекту (ЕІ) обумовлюється його значенням для повноцінної життєдіяльності сучасної людини. Е. Носенко вважає, роль ЕІ у сприянні життєвого успіху людини ґрунтується на її можливості адекватно розпізнавати витоки власних емоцій та емоцій інших людей, здійснювати на цьому підґрунті самоконтроль, підтримувати доброзичливі стосунки з оточуючими, самомотивувати власну діяльність, виявляти наполегливість у досягненні її мети. Критерії оцінки рівня сформованості емоційного інтелекту доцільно шукати в особливостях динамічної взаємодії його внутрішніх і зовнішніх компонентів, що можуть виявлятися у домінуванні зовнішнього над внутрішнім (при низькому рівні сформованості емоційного інтелекту), внутрішнього над зовнішнім (при більш високому), або у їх гармонійному поєднанні, що дозволяє здійснювати реагування на емоціогенні подразники на надситуативному рівні (при найвищому). Водночас ЕІ своєрідно відображається у свідомості людини у вигляді почуття психологічного благополуччя, позитивної самооцінки, вибору адекватних стратегій психологічного подолання [4, с. 95–96].

Якщо переносити емоційний інтелект на подружнє життя, то очевидно, що за високого рівня ЕІ в обох партнерів конфлікти в сімейному житті вирішуються конструктивнішим шляхом,

приносять менше негативних наслідків, ніж коли подружжя не володіє емоційним інтелектом, не здатне розпізнавати свої емоції, контролювати поведінку, не може управляти емоціями іншого (щоб заспокоїти, зменшити напруження, помиритися). Вважаємо, що вибір стратегії вирішення конфліктів у подружній парі обумовлюється наявним рівнем розвитку емоційного інтелекту кожного з партнерів, їх готовністю до мирного розв'язання суперечливих ситуацій, налагодження миру й спокою в сім'ї.

Таблиця 1
Особливості поведінки в конфлікті чоловіків з різними рівнями емоційного інтелекту

	<i>Рівні емоційного інтелекту</i>		
	Високий ЕІ (4 ос.)	Середній ЕІ (4 ос.)	Низький ЕІ (7 ос.)
<i>Типи поведінки в конфлікті</i>			
Суперництво (конкуренція)			71,4%
Пристосування		25%	
Уникання			28,6%
Компроміс		75%	
Співробітництво	100%		
<i>Стратегії захисту і їх прояви</i>			
Миролюбність (доброзичливість)	100%	25%	
Уникнення, фізичне чи психічне дистанціювання		75%	
Агресія, нападання, прагнення досягти тільки своєї мети			100%

Таблиця 2
Особливості поведінки в конфлікті жінок з різними рівнями емоційного інтелекту

	<i>Рівні емоційного інтелекту</i>		
	Високий ЕІ (6 ос.)	Середній ЕІ (5 ос.)	Низький ЕІ (4 ос.)
<i>Типи поведінки в конфлікті</i>			
Суперництво (конкуренція)			
Пристосування			50%
Уникання			50%
Компроміс		100%	
Співробітництво	100%		
<i>Стратегії захисту і їх прояви</i>			
Миролюбність (доброзичливість)	100%	80%	
Уникнення, фізичне чи психічне дистанціювання		20%	75%
Агресія, нападання, прагнення досягти тільки своєї мети			25%

Для підтвердження теоретичних узагальнень було проведено опитування 15 подружніх пар за методиками: «Опитувальник емоційного інтелекту «ЕмІн» (Д. Люсін), «Типи поведінки в конфлікті» (К. Томас), «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні» (В. Бойко), «Взаємодія подружжя у конфліктній ситуації» (Ю. Альшиної, Л. Гозмана, Є. Дубовської). Шляхом кореляційного аналізу було виявлено залежність між рівнем емоційного інтелекту та типом і характером поведінки в конфлікті, загальним рівнем конфліктності, а також домінуючими стратегіями психологічного захисту.

У табл. 1 відображено особливості поведінки в конфлікті чоловіків з різними рівнями емоційного інтелекту.

Відтак, для чоловіків із високим рівнем ЕІ характерні вибори співробітництва як стратегії вирішення конфліктів (100%) і миролюбності як стратегії психологічного захисту в спілкуванні (100%). Для чоловіків, які мають низький ЕІ, властиві вибори суперницького й уникаючого типів поведінки у конфліктах (71,4% і 28,6%). Також опитувані чоловіки із низьким рівнем емоційного інтелекту найчастіше обирають агресивну стратегію захисту в спілкуванні, прагнуть до нападання на інших, досягнення тільки своєї мети (100%). Для респондентів із середніми показниками ЕІ характерні вибори компромісу як поведінки в конфлікті (75%) і стратегії уникнення, що проявляється у фізичному чи психічному дистанціюванні від співрозмовника з метою позбавлення себе потреби вирішувати конфлікт.

Щодо вибору жінками типів поведінки в конфліктах та прояви їх активності при вирішенні сімейних конфліктів, то можемо спостерігати (табл. 2), що серед жінок із високим рівнем ЕІ всі обирають співробітництво як тип поведінки в конфлікті (100%) і всі схильні до миролюбності як стратегії захисту в спілкуванні. Жінки із середнім значенням ЕІ схильні до компромісу (100%) і переважної миролюбності (80%). А жінки із низьким рівнем емоційного інтелекту обирають пристосування та уникання (по 50%) як типи поведінки в конфлікті, схильні до уникання як домінуючої стратегії в спілкуванні (табл. 2).

Показовими є результати порівняльного аналізу між характером поведінки в конфлікті та рівнем конфліктності з одного боку та рівнями емоційного інтелекту з іншого (табл. 3 та табл. 4).

Відтак, виявлено закономірні прояви високої активності у вирішенні сімейних проблем і конфліктів у чоловіків із високим рівнем ЕІ. За всіма

Таблиця 3

**Характер поведінки в конфлікті та рівень конфліктності чоловіків
з різними рівнями емоційного інтелекту**

Характер поведінки в конфлікті та рівень конфліктності чоловіків / значення – високі, середні, низькі	Високий ЕІ (4 ос.)			Середній ЕІ (4 ос.)			Низький ЕІ (7 ос.)		
	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)
1. Проблеми відносин з родичами і друзями.	100%				100%				100%
2. Питання, пов'язані з вихованням дітей.	100%				100%			28,6%	71,4%
3. Прояв подружнім партнером прагнення до автономії.	100%				100%				100%
4. Ситуації порушення рольових очікувань.	75%	25%			100%				100%
5. Ситуації неузгодженості норм поведінки.	100%				100%			14,3%	85,7%
6. Прояв домінування одним із партнерів.	100%				100%				100%
7. Прояв ревнощів партнером.	100%				100%			14,3%	85,7%
8. Розбіжності у ставленні до грошей.	100%				100%				100%
Загальний рівень не конфліктності респондентів	100%				100%				100%

Таблиця 4

**Характер поведінки в конфлікті та рівень конфліктності жінок
з різними рівнями емоційного інтелекту**

Характер поведінки в конфлікті та рівень конфліктності жінок / значення – високі, середні, низькі	Високий ЕІ (6 ос.)			Середні значення (5 ос.)			Низький ЕІ (4 ос.)		
	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)	Високі (оптимал.)	Середні	Низькі (негатив.)
1. Проблеми відносин з родичами і друзями.	100%				80%	20%			100%
2. Питання, пов'язані з вихованням дітей.	100%				100%				100%
3. Прояв подружнім партнером прагнення до автономії.	66,7%	33,3%			80%	20%			100%
4. Ситуації порушення рольових очікувань.	100%				100%				100%
5. Ситуації неузгодженості норм поведінки.	83,3%	16,7%			100%				100%
6. Прояв домінування одним із партнерів.	66,7%	33,3%			80%	20%			100%
7. Прояв ревнощів партнером.	100%				100%				100%
8. Розбіжності у ставленні до грошей.	100%			40%	60%				100%
Загальний рівень не конфліктності респондентів	100%				100%				100%

шкалами вони проявляють найбільш оптимальні показники здатності до мирного обговорення проблем та вирішення конфліктних ситуацій. При цьому у всіх чоловіків із високим рівнем ЕІ виявляється оптимальний високий показник не конфліктності (100%). У чоловіків із середніми показниками ЕІ встановлено середні значення активності у вирішенні конфліктів, що вказує на їх переважну пасивність і прагнення перекласти розв'язання конфліктних ситуацій на дружину (100%). У чоловіків із низьким рівнем ЕІ виявлено однозначну перевагу негативних характеристик поведінки в конфліктах, за всіма шкалами вони виявляють гостру незгоду, прагнення до доведення власної думки, не врахування інтересів опонентів. При цьому саме чоловіки з низьким емоційним інтелектом мають

найвищі показники конфліктності, імпульсивності, запальності, що часто проявляються у роздратуванні, грубоощах у ставленні до членів родини.

У переважній більшості випадків жінки з високим ЕІ мають високу активність у вирішенні сімейних конфліктів, володіють достатніми навичками і вміннями встановлення оптимальної взаємодії з подружніми партнерами (66,7–100%) (табл. 4). У жінок із середнім рівнем ЕІ переважають середні показники активності у вирішенні сімейних конфліктів (80–100%), тобто вони часто пасивні і хочуть, щоб конфлікти вирішувалися без їх участі. У жінок із низьким рівнем ЕІ спостерігаються однозначні прояви низької активності у вирішенні конфліктів, не вміння налагоджувати взаємодію з партнером, схильність до ескалації

конфліктів. При цьому жінки з низьким рівнем ЕІ мають виразну конфліктність, а для жінок із високим рівнем ЕІ, навпаки, властиві оптимальні показники не конфліктності та готовності вирішувати сімейні проблеми конструктивним шляхом (табл. 4).

Порівнюючи результати чоловіків і жінок з різними рівнями ЕІ, бачимо типові закономірні прояви схильності осіб із високим рівнем емоційного інтелекту до співробітництва, мирного вирішення конфліктів, до використання миролюбності як стратегії психологічного захисту. Також для чоловіків і жінок із високим рівнем ЕІ властиві активність у вирішенні сімейних проблем і конфліктів та оптимальна особистісна не конфліктність.

У чоловіків і жінок з низьким рівнем ЕІ дещо різняться вибори поведінки в конфлікті – чоловіки надають перевагу суперництву та обирають агресію як стратегію захисту. А жінки з низьким рівнем ЕІ схильні до уникнення та пристосування у конфлікті, а в спілкуванні користуються стратегією уникання. І чоловіки, і жінки з низьким емоційним інтелектом не готові до успішного вирішення сімейних конфліктів, і мають виразну особистісну конфліктність.

Висновки. Отже, емоційний інтелект є важливою особистісною характеристикою, яка забезпечує здатність подружжя адекватно виявляти свої емоції та почуття, розуміти їх та управляти ними, мирно розв'язувати конфлікти, орієнтуватися на гармонійне вирішення суперечок та проблем. Так, у подружніх партнерів із високим емоційним інтелектом конфлікти, якщо й виникають, то вирішуються швидко, мирно, сприяють емоційному задоволенню шлюбом. У сім'ях, де один або обидва шлюбні партнери мають низький ЕІ часто виникають конфлікти, пов'язані не тільки із дійсно нагальними і важливими проблемами, але й через відсутність взаєморозуміння, не здатність логічно та адекватно донести свою думку, не спровокувавши інтенсивної емоційної реакції партнера.

Зважаючи на те, що емоційний інтелект можна розвивати, а, отже, можна впливати і на якість сімейних відносин. Тому перспективами подальших досліджень вважаємо напрацювання спеціальних програм для подружніх пар щодо розвитку емоційного інтелекту кожного з партнерів, зважаючи на етапність розвитку сім'ї.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Титаренко Т. М., Кляпець О. Я. Запобігання емоційному вигоранню в сім'ї як фактор гармонізації сімейних взаємин : науково-методичний посібник. Київ : Міленіум, 2007. 142 с.
2. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2015. 18 с.
3. Бондаревська І. О., Монська А. О. Емоційні чинники задоволеності шлюбом у чоловіків і жінок. *Актуальні проблеми психології*. 2014. Т. І. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 40. С. 111–115.
4. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4. С. 95–109.

УДК 343.97

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.10>

Пріснякова Людмила Макарівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології
Дніпровського гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0003-2127-1830

Агапова Ірина Миколаївна,

старший викладач кафедри психології
Дніпровського гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0002-3558-7564

МОЖЛИВОСТІ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

POSSIBILITIES OF MATHEMATICAL MODELING OF PSYCHOLOGICAL PROCESSES

У статті розглянуто рівень використання математичних методів у галузі психології як один з показників її зрілості. Обґрунтовано, що в даний час математика в психології використовується в основному як метод статистичної обробки результатів психологічного експерименту і як спосіб вираження початково постульованого зв'язку між змінними, що визначаються досвідом.

Враховано, що психологічні процеси нерозривно пов'язані з течією людського життя і тому за своєю природою вони нестаціонарні, тобто протікають у часі. Тому всі відомі підходи до їх моделювання свідомо обмежені, тому що не враховують зміни як зовнішніх, так і внутрішніх величин у часі. Розглянуто інформаційну модель переробки пам'яті. Прийнято, що одиниця виміру – це деяке суб'єктивно-цілісне утворення – склад, слово, помилка, питання, відповідь, інформаційно-смілова одиниця тексту (ICOT) тощо. Такий підхід, а також уявлення кінцевих аналітичних взаємозв'язків у безрозмірному відносному вигляді, дали можливість аналізувати різні психологічні процеси кількісно, не замикаючись на сутності одиниць вимірювання. Введення параметрів постійної часу та величини деякого граничного значення інформації в пам'яті виявилось виключно вдалим, тому що дозволило знайти їх експериментально для певних досить загальних груп дослідів, умов, параметрів і, зрештою, використовувати їх апріорно для прогнозування подібних психологічних процесів.

Подані підходи суттєво розширюють можливості математичного моделювання педагогічних процесів, пов'язаних із навчанням учнів. Якщо використовувати поняття про інформаційно-сміслові одиниці тексту (ICOT), то в загальному потоці інформації неважко виділити її змістовну (якісну) сторону, причому з урахуванням інформації, нової для учня, вже відомої йому інформації та нейтральної («граматичної») інформації. Це відкриває абсолютно невідомі раніше можливості методами математики оптимізувати програми курсів, більш рівномірно з погляду обсягу нової інформації, що подається, розподіляти матеріал у підручниках і на заняттях.

Успішність представленої математичної інтерпретації підтверджується її узгодженням із дослідними даними щодо відтворення тимчасової тривалості, вивчення якого систематично проводиться протягом останніх 70 років.

Узагальнення поданих підходів на випадок діяльності людини як оператора людино-машинних систем дозволяє скласти математичну модель його діяльності, отримати її передатну функцію та дослідити її поведінку в системі «людина-машина» добре відомими з техніки методами теорії автоматичного регулювання.

Представлені результати демонструють успішні можливості математичного моделювання різних психологічних процесів – від навчання до емоційних станів людини – і можуть бути основою моделювання інших цікавих явищ, можуть бути основою прогнозу поведінки людини в різних ситуаціях, коли не можна використовувати інші методи дослідження, як, наприклад, тестування.

Ключові слова: математичні методи у галузі психології, статистична обробка результатів психологічного експерименту, психологічні процеси, математичне моделювання педагогічних процесів.

The article considers the level of use of mathematical methods in the field of psychology as one of the indicators of its maturity. It is justified that currently mathematics in psychology is used mainly as a method of statistical processing of the results of a psychological experiment and as a way of expressing the originally postulated relationship between variables determined by experience.

It is taken into account that psychological processes are inextricably linked with the flow of human life and therefore by their nature they are non-stationary, that is, they flow in time. Therefore, all known approaches to their modeling are deliberately limited because they do not take into account changes in both external and internal values over time. The information model of memory processing is considered. It is accepted that the unit of measurement is some subjective and holistic entity – a syllable, word, error, question, answer, informational-semantic unit of the text (ISOT), etc. This approach, as well as the presentation of finite analytical relationships in a dimensionless relative form, made it possible to analyze various psychological processes quantitatively, without focusing on the essence of units of measurement. The introduction of parameters of constant time and the value of some limiting value of information in memory turned out to be exceptionally successful, because it allowed to find them experimentally for certain fairly general groups of experiments, conditions, parameters and, ultimately, to use them a priori for predicting similar psychological processes.

The presented approaches significantly expand the possibilities of mathematical modeling of pedagogical processes related to student learning. If we use the concept of informational and semantic units of the text (ISOT), then it is not difficult to distinguish its content (qualitative) side in the general flow of information, taking into account information new to the student, information already known to him and neutral (“grammatical”) information. This opens completely previously unknown opportunities to optimize course programs using mathematical methods, to distribute the material in textbooks and classes more evenly in terms of the amount of new information provided.

The success of the presented mathematical interpretation is confirmed by its agreement with experimental data on the reproduction of temporal duration, the study of which has been systematically conducted over the past 70 years.

The generalization of the presented approaches to the case of human activity as an operator of man-machine systems allows to draw up a mathematical model of his activity, to obtain its transfer function and to investigate its behavior in the “man-machine” system by well-known methods of automatic regulation theory.

The presented results demonstrate the successful possibilities of mathematical modeling of various psychological processes – from learning to emotional states of a person – and can be the basis for modeling other interesting phenomena, can be the basis for forecasting human behavior in various situations when other research methods cannot be used, such as testing.

Key words: *mathematical methods in the field of psychology, statistical processing of psychological experiment results, psychological processes, mathematical modeling of pedagogical processes.*

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку науки характеризується інтенсивним проникненням математики майже у всі її розділи, у всі її напрями, не виключаючи і психологію та педагогіку, хоча темпи математизації процесів пізнання людини як такої значно відстають від використання математики, наприклад, у техніці.

Якщо виходити з положення, що рівень використання математичних методів у тій чи іншій галузі науки є одним із показників її зрілості, то з цієї точки зору психологія перебуває на відносно низькому щаблі свого розвитку. В даний час математика в психології використовується в основному як метод статистичної обробки результатів психологічного експерименту і як спосіб вираження початково постульованого зв'язку між змінними, що визначаються досвідом.

Суто умовно у сучасній психології можна назвати **три напрями**. «Описова» психологія, що заснована на отриманні та поясненні експериментального матеріалу; *математична* та «детерміністська» психології. Математична психологія зараз швидше математика, ніж психологія, бо у ній вирішуються у найзагальнішій постановці завдання із загальної психології методами сучасної математики, причому, зазвичай, відсутнє кількісне порівняння розрахунків із дослідними даними. Останнім часом дедалі більше уваги приділяється напрямку, названому нами «детерміністським»,

яке ставить собі за мету будувати математичні моделі елементарних психологічних процесів та проводити експериментальні дослідження для перевірки цих моделей. Лавиноподібне зростання переважно емпіричного матеріалу, узагальнюваного переважно уможливленими теоріями, обмежує подальший ефективний розвиток наукових досліджень у цій галузі. Тому в цій статті ми будемо в основному зупинятися на останньому, третьому напрямі, який відкриває з нашої точки зору певні перспективи в більш успішному дослідженні різних психологічних процесів.

Людство входить у новий 21 століття. За оцінками експертів ЮНЕСКО, це століття буде **століттям психології**. Справді, людство зараз знає Місяць краще, ніж мозок людини.

Більшість аспектів людської діяльності пов'язана тією чи іншою мірою з *переробкою пам'яттю людини інформації*: мозок людини запам'ятовує інформацію, аналізує її і видає те чи інше рішення. Незважаючи на складність проблеми, спроби математичного опису психологічних процесів, розпочаті у минулому столітті Г. Фехнером та Г. Ебінгаузом, дають свої плоди. Як показав аналіз, трактування процесів у пам'яті як процесів переробки інформації, суттєво спрощує формалізацію та моделювання психологічних процесів. Але тут одразу необхідно врахувати один важливий момент. Психологічні процеси

нерозривно пов'язані з течією людського життя і тому за своєю природою вони **нестационарні**, тобто протікають у часі. Тому всі відомі підходи до їх моделювання свідомо обмежені, тому що не враховують зміни як зовнішніх, так і внутрішніх величин у часі. З цього погляду заслуговують на увагу підходи О. М. Лебедева і Б. І. Цуканова.

Мета дослідження: розглянути можливості математичного моделювання психологічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна модель переробки пам'яттю. У нашій моделі пам'ять людини представляється у вигляді чорної скриньки, де в даний час τ знаходиться J одиниць інформації. У пам'ять надходить ззовні інформація з деяким темпом \dot{R} [од/сек]. Ця інформація не вся залишається в пам'яті, тому що за рахунок процесів згасання частина її йде з пам'яті в темпі \dot{R} [од/сек].

Тут виникає важливе питання про *одиниці виміру* інформації в психологічних процесах. Ми приймали, що одиниця виміру – це деяке *суб'єктивно-цілісне утворення* – склад, слово, помилка, питання, відповідь, інформаційно-смилова одиниця тексту (ICOT) тощо [1, с. 123]. Такий підхід, а також уявлення кінцевих аналітичних взаємозв'язків у безрозмірному відносному вигляді, дали можливість аналізувати різні психологічні процеси кількісно, не замикаючись на сутності одиниць вимірювання. Балансове рівняння потоку інформації в пам'ять $J(\tau)$ записується з очевидної умови, що її зміна в часі $dJ/d\tau$ визначається різницею між «приходом» інформації на згадку про \dot{R} та її «відходом» \dot{R}_s . В основу оригінального «рівняння збереження потоку інформації» покладена гіпотеза, що втрата інформації пам'яттю пропорційна різниці між інформацією в пам'яті в даний момент τ $J(\tau)$ і деяким її кінцевим значенням у пам'яті після досить великого проміжку часу φ і обернено пропорційна деякому постійному часу T :

$$\dot{R}_s = (J - \varphi) / T.$$

Декілька зауважень про величини T та φ . *Постійна часу T* визначає час, протягом якого процес досягає 2/3 свого кінцевого значення. Наприклад, якщо вивчається забування інформації, то T – це час, за який забувається 2/3 початкової кількості інформації; якщо вивчається запам'ятовування інформації, то T – це час, протягом якого вивчається 2/3 загальної кількості інформації. Порівняння нашої інформаційної моделі з моделлю нейрофізіологічних перцептивних процесів А. Н. Лебедева [2, с. 32] дозволило

знайти зв'язок між T та частотою альфа-ритму мозку α , яка визначається експериментально для кожної людини:

$$T = T_0 - \theta \alpha \quad (T_0 = 0.464 \text{ c}; \theta = 0.03 \text{ c}^2)$$

Величина деякого *граничного значення інформації в пам'яті φ* , яка зберігається досить довго в пам'яті, відіграє дуже суттєву роль, тому що визначає той поріг або стандарт інформації в пам'яті, який по кожному її виду зберігає у пам'яті і який є певним еталоном порівняння з інформацією, що надходить.

Введення цих двох параметрів виявилось виключно вдалим, тому що дозволило знайти їх експериментально для певних досить загальних груп дослідів, умов, параметрів і, зрештою, використовувати їх апріорно для прогнозування подібних психологічних процесів.

Таким чином, з урахуванням всього сказаного остаточно вихідне балансове рівняння, що описує психологічні процеси в пам'яті людини, матиме вигляд

$$dJ/d\tau = \dot{R} - (J - \varphi) / T. \quad (1)$$

Вирішення рівняння переробки інформації пам'яттю. Як побачимо надалі, це досить просте і ясне диференціальне рівняння має рішення, яке вдало описує різні психологічні процеси (які зводяться до процесу переробки пам'яттю). Для випадку початкових умов: при $\tau = 0$ пам'ять містить J_0 одиниць інформації, що надходить у пам'ять, – рішення рівняння (1) матиме вигляд

$$J = \varphi + \dot{R}T + (J_0 - \varphi - \dot{R}T) e^{-\tau/T}. \quad (2)$$

Якщо вивчається *процес забування* збереженої у пам'яті кількості J_0 одиниць, то крива забування впливає з (2) як окремий випадок відсутності надходження інформації $\dot{R} = 0$:

$$\bar{J} = J/J_0 = \bar{\varphi} + (1 - \bar{\varphi}) e^{-\tau/T} \quad (3)$$

Тут введені відносні величини \bar{J} і $\bar{\varphi}$, які складають частку від початкової інформації, отриманої пам'яттю J_0 .

Як видно з рішень (2) і (3), поточна кількість інформації в пам'яті J (або в нормованому вигляді \bar{J}) є функцією незалежної змінної часу (або її відносного значення $\bar{\tau} = \tau/T$) та параметрів φ і T . Розрахунки за цими формулами підтверджуються практично всіма відомими з літератури експериментальними даними (у разі, якщо вони містять необхідні для розрахунків вихідні величини). Зазначимо, що формули (2) і (3) мають і певну «математичну красу».

Якщо порівняти формулу для забування (3) з відомою емпіричною формулою Г. Ебінгауза, то

можна побачити, що його формула має три емпіричні величини та логарифмічну функцію, у той час як (3) включає 2 досить універсальні безрозмірні критерії.

Навчання. Поширення рівняння (1) на процес заучування інформації шляхом безперервного багаторазового її повторення n раз дозволив отримати формулу для кривої навчання, що зв'яже рівень досягнутого засвоєння інформації до n -го повторення $\bar{J}_n = J_n / J_r$ (по відношенню до всього матеріалу, що завчається обсягом J_Σ одиниць) та час одного повторення $\tau_1 = J_\Sigma / \dot{K}$ (або її відносного значення $\bar{\tau} = \tau / T$):

$$\bar{J}_n \cong 1 - \exp(-n / \bar{\tau}_1) \quad (4)$$

Участь експоненційних функцій в описі психологічних процесів є широко поширеним і може бути непрямим підтвердженням правильності запропонованих рішень (що добре відомо математикам). Більше того, розрахунки за цією формулою збігаються з відповідними численними дослідними даними. Крім того, теоретичний аналіз формули (4) дозволяє отримати з неї, як окремий випадок, відомі формули Халла для процесу навчання; Фуко – для загального часу навчання τ_2 ; залежності Кьєрстеда-Робінсона щодо впливу відносного обсягу завченого матеріалу; Терстона – про питомий час заучування.

Подані підходи суттєво розширюють можливості математичного моделювання педагогічних процесів, пов'язаних із навчанням учнів. Так, формули (3) та (4) дозволяють розглядати, наприклад, завдання оптимального навчання з перервами, коли отримана інформація частково забувається. Якщо використовувати поняття про *інформаційно-сміслові одиниці тексту* (ICOT), то в загальному потоці інформації неважко виділити її змістовну (якісну) сторону, причому з урахуванням інформації, нової для учня, вже відомої йому інформації та нейтральної («граматичної») інформації. Це відкриває абсолютно невідомі раніше можливості методами математики оптимізувати програми курсів, більш рівномірно з погляду обсягу нової інформації, що подається, розподіляти матеріал у підручниках і на заняттях.

Успішність представленої математичної інтерпретації підтверджується її узгодженням із дослідними даними щодо *відтворення тимчасової тривалості*, вивчення якого систематично проводиться протягом останніх 70 років.

Дещо несподіваним виявився результат успішного використання формули (4) для опису процесу навчання тварин. Були отримані чисельні значення параметра $\bar{\tau}_1$, що описують криву навчання

мурахи, кішки, щура, собаки, піщанки, кролика, мавпи для різних типів навчання. Був виявлений також цікавий *феномен адаптації* деяких тварин до процесу навчання, протягом якого вони не реагують на матеріал, що пред'являється (феномен запізнення до початку навчання).

Формула навчання (4) добре описує процес утворення сенсомоторної навички у разі різного емоційного впливу на випробуваного. Виявилось, що час процесу навчання може виступати мірою емоційних стресів.

Подібність психологічних процесів. У техніці широко використовується теорія подібності для опису одних явищ за допомогою інших, подібних до них. Отримані результати математичного моделювання психологічних процесів дозволяють закласти *основи елементарної теорії подібності* цих процесів. Обробка великого експериментального матеріалу з заучування та забування різного матеріалу, і використання запропонованої моделі дозволили отримати та проаналізувати вплив різних критеріїв на хід досліджуваних процесів. Для процесу навчання таким критерієм є відносний час одного повторення матеріалу $\bar{\tau}_1 = \tau_1 / T = J_\Sigma / \dot{K}T$. Цей критерій поруч із постійною часу T , числом повторень n однозначно визначає перебіг кривої навчання. Для процесу забування таким критерієм є відносний час процесу $\bar{\tau} = \tau / T$. Надзвичайно важливим пороговим критерієм є $p = \phi / \dot{K}T$, названий *критерієм подібності чутливості пам'яті* [3].

Використання таких найпростіших критеріїв дало можливість *класифікувати* всі відомі експериментально отримані криві навчання і забування на 4 групи, кожна з яких описує переробку пам'яттю з урахуванням індивідуальних властивостей людини, типу матеріалу, темпу подачі інформації тощо. Для кривих навчання кожна крива характеризується своїм значенням параметра $\bar{\tau}_1$ у формулі (4): 0,6; 2,1; 4,5; 10. Кожна з кривих забування визначається своїм значенням параметра $\bar{\phi}$ у формулі (3): 0,7; 0,53; 0,3; 0,075. Знаючи тип матеріалу, індивідуальні якості людини, можна априорі вибрати розрахункову формулу для опису прогнозу ходу психологічного процесу. Зазначимо ще одну важливість створеної математичної моделі, яка, крім можливості передбачення поведінки людини, дає *теоретичну основу* проведення та обробки даних експериментальних досліджень.

Латентний період реакції. Рівняння (1) дозволяє теоретично вирішити ряд завдань, які представляють інтерес для психології. Якщо припустити, що реакція людини на найпростіший стимул визначається моментом досягнення рівня

інформації, рівного Φ (рівного деякому стандарту, еталону, що зберігається досить довго в пам'яті), то отримуємо формулу для розрахунку часу латентного періоду реакції τ_* :

$$\tau_* = T \ln(1+p). \quad (5)$$

Як бачимо, у цю формулу, крім постійної процесу T входить критерій чутливості пам'яті p . Ця формула абсолютно точно узгоджується з відомими дослідними даними. З неї виходить, як окремий випадок, відома формула Хіка для τ_* . Якщо врахувати, що *критична частота миготіння* (при якій переривчастий стимул стає невідмінним від безперервного) $f_* = 1/\tau_*$, то з урахуванням залежності T і Φ від яскравості миготливого світла за (5) виходить формула, яка значно краще узгоджується з дослідними даними, ніж наявні експериментальні залежності.

Адаптаційні процеси. Якщо зміну чутливості будь-якого аналізатора під час його адаптації трактувати як згасання попереднього відображеного у пам'яті інформаційного сліду, то для опису процесу адаптації можна використовувати формулу утримання інформації в пам'яті (3). Ця формула істотно розширює можливості формалізації та прогнозування перебігу процесів у всіх аналізаторах людини – у зоровому, слуховому, тактильному, смаковому, нюховому та ін. Використання формули (3) для всіх цих випадків дозволило знайти чисельні значення T і Φ , які дають можливість без проведення дослідів розраховувати хід адаптаційних кривих. Слід зазначити важливий результат досліджень, який полягає в тому, що параметр Φ у разі темної адаптації кольороаномалів виявився пов'язаним із *довжиною хвилі світла*.

Формула об'єму пам'яті. Рішення рівняння (1) для випадку запам'ятовування інформації при одному пред'явленні з негайним відтворенням дозволило отримати формулу для обсягу короткочасної пам'яті (*закон Дж. А. Міллера*):

$$\Phi^* \cong a/(1-\Phi), \text{ де } a = 1.5 \div 3,$$

яка аналітично показала, що діапазон цього обсягу дещо більший: не $5 \div 9$, а $5 \div 10$.

Зв'язок між подразненням та відчуттям. Якщо відчуття трактувати як інформацію, засвоєну пам'яттю людини J , а подразнення як інформацію R , то модифіковане рівняння (1) представлятиме в диференціальному вигляді загальний психофізичний закон, з якого як окремі випадки впливають відомі залежності Г. Фехнера, С. Стівенса [4; 5]. Його головною особливістю є наявність динамічного члена $dJ/d\tau$ та члена, що враховує одночасне згасання інформації під час її

надходження. Зв'язок між відносним відчуттям $\bar{J} = J/\Phi$ і подразником $\bar{R} = R/\Phi$ виходить із рішення (1) у такому вигляді

$$\bar{J} = (1+p) [1 - \exp(-p\bar{R})]/p. \quad (6)$$

Розрахунки за цією формулою узгоджуються з відомими дослідними даними при різних подразниках у вигляді тиску, тепла, вібрації, холоду, ваги, яскравості, звуку, шуму, довжини, шорсткості, твердості та ін.

Теорія болю. Больові відчуття принципово відрізняються від інших відомих відчуттів, за яких надходження інформації йде паралельно з процесом забування деякої її частини. Якщо виходити з припущення, що відчуття в період больового подразнення складається з темпу його подачі \dot{R} та члена, що з часом посилює біль і рівного J/T , то вихідне рівняння буде аналогічне до рівняння (1), в якому прийнято $\Phi = 0$ і в якому останній член стоїть зі знаком (+). В такому випадку розв'язання цього рівняння пов'язуватиме відчуття болю $\bar{J} = J/\Phi$ і больове подразнення $\bar{J} = R/\Phi$:

$$\bar{J} = (\exp(-p\bar{R}) - 1)/p \quad (7)$$

Розрахунок за (7) узгоджується з відомими дослідними даними. Аналіз залежностей (6) і (7) дозволив пояснити відомий з літератури феномен «*подовження*» та «*ущільнення*» часу як стимулу: з (6) впливає, що при певних значеннях критерію p зростання подразнення не призводить до збільшення відчуття, а з (7) впливає зворотний висновок, що з незначним зростанням больових подразників больочі відчуття різко зростають по експоненті.

Чутливість оператора. Якщо темп надходження інформації \dot{R} , то за прихований час прийому та переробки інформації τ_* в пам'ять людини надходить її кількість $\dot{R}\tau_*$, що визначає диференціальний поріг відчуття

$$\Delta R_o = \dot{R} T \ln(1+p) \quad (8)$$

Як добре видно, основними параметрами, що визначають ΔR_o , є: темп надходження подразника \dot{R} , нижній поріг засвоєної інформації Φ та постійна часу T . Враховуючи, що широко відома з практики константа Вебера $k = \Delta R/R$, за допомогою (8) неважко знайти аналітичний вираз для неї як верхнього k_L , так і нижнього порога k чутливості:

$$k_L = [1 + (1+p)/\ln(1+p)]^{-1} \quad (9)$$

$$k = [1 + p/\ln(1+p)]^{-1}$$

Розрахунки за цими залежностями підтверджуються численними експериментами. Для відомих

сенсорних систем людини було визначено значення параметрів p , T і \dot{R} , що дозволяє використувати аналітичні залежності для прогнозування ходу відповідних характеристик людини.

Моделювання процесу ймовірнісного прогнозування як основа вибору «одиниці відчуття». Якщо людина приймає рішення в умовах появи декількох сигналів, то формули (2) і (5) дозволяють отримати зв'язок між часом реакції вибору $\bar{\tau}_p = \tau_p / \tau_*$ та ймовірністю їх появи W :

$$\bar{\tau}_p = 1 + \ln [1 + p(1/W - 1)] / n(1 + p) \quad (10)$$

Порівняння розрахунків за цією формулою з дослідними даними О. М. Лебедєва – Б. Г. Бовіна [2] дозволили зв'язати порогову величину Φ з частотою α -ритму мозку f , яка може бути визначена для кожної людини за допомогою електроенцефалограми потиличної ділянки людини:

$$\Phi = 5 \dot{R}(T_0 - \alpha\theta), (T_0 = 0,32 \text{ сек}; \theta = 0,0175 \text{ сек}^2) \quad (11)$$

У формулах (6) та (7) Φ є нормуючим параметром для відчуттів та подразнень, тобто ця величина ідентична елементарній одиниці їхнього виміру. Визначення можливості її розрахунку за (11) вирішує певною мірою питання шкалювання відчуттів і подразнень. Цікава особливість в тому, що такий підхід полягає у виборі індивідуальної одиниці виміру (хоча у відносному вигляді всі отримані нами залежності придатні для всіх випадків).

Моделювання почуттів людини. Розвиток почуттів людини можна формалізувати та описати за допомогою деяких представлених співвідношень. Так процес розвитку почуття любові можна уявити як утворення різниці між інформацією про ідеал людини протилежної статі Q^1 , сформованої в пам'яті людини вихованням, літературою, на генному рівні і тією, що надходить на згадку позитивною U і негативною E інформацією про конкретну людину (з урахуванням домислюваної інформації про людину Z). Якщо ввести в розгляд коефіцієнт кохання L як обернену величину зазначеної інформаційної різниці

$$L = 1 / Q^1 - U - Z + E,$$

а потім використати формули (2) і (3) для визначення накопичення інформації в пам'яті і для її втрати, то можна отримати кількісну формулу для L . Ця формула після нормування параметрів, що входять до неї, залежить від безрозмірних величин, що визначають ступінь позитивності (ідеальності) і негативності (негативності) людини (яке можна визначити методом тестування), а також від поточного часу. Досить громіздкі вирази,

проте, дозволяють знайти деякі цікаві розрахункові точки L і порівняти їх з експериментальними (статистичними) даними. Якщо припустити, що мінімум коефіцієнта кохання відповідає максимуму розлучень сімей, можна кількісно визначити найбільш небезпечні з погляду стійкості сім'ї тимчасові точки. Відповідні розрахунки та аналіз статистичних даних з розлучень показали їх близькі значення: перша, небезпечна точка з погляду розлучення, відповідає 1 року після весілля, друга – через 3,5 роки. Максимальна кількість розлучень і за розрахунками, і за статистикою припадає через період 8,7 року. Надалі «небезпечні» точки з'являються з тим же періодом 3,5 року (нещодавно професор Елен Фішер з американського університету Rutgers виявила явище зміни хімічного складу крові, що впливає на сексуальність, у жінок з періодом 3, а чоловіків 4 роки, що підтверджує та пояснює одержану нами цифру). Таким чином досить абстрактна формалізована модель такого складного почуття як кохання дає можливість отримувати практично цікаві результати.

Аналогічний підхід можна використовувати для отримання формули страху. Якщо коефіцієнт страху F трактувати як величину, зворотну різниці інформації між деяким «стандартом» закладеної на згадку небезпеки Q і реальною що надійшла U і уявної Z , можна методами математики аналізувати поведінку людини за умов загрози його існування.

В авіації широко використовуються криві навчання льотчиків щодо виконання вправ в умовах різних емоційних впливів, що визначаються наявністю небезпечних ситуацій у повітрі. У цьому випадку критерій τ_1 (або постійна часу T) може бути кількісною мірою страху.

Моделювання діяльності людини-оператора. Узагальнення поданих підходів на випадок діяльності людини як оператора людино-машинних систем дозволяє скласти математичну модель його діяльності, отримати її передатну функцію та дослідити її поведінку в системі «людина-машина» добре відомими з техніки методами теорії автоматичного регулювання. Наші розрахунки, наприклад, частотних характеристик одного з космонавтів (як оператора космічного корабля) добре узгоджуються з експериментальними даними. У зв'язку з цим несподівані можливості відкрилися для моделювання та прогнозу поведінки льотчиків та космонавтів в умовах дії на них гравітаційних полів, відмінних від земного. Обробка дослідних даних показала суттєвий вплив перевантажень і невагомості на ключові параметри представленої теорії – Φ , T та τ_* .

Висновки. Представлені результати демонструють успішні можливості математичного моделювання різних психологічних процесів – від навчання до емоційних станів людини – і можуть бути основою моделювання інших цікавих явищ, можуть бути основою прогнозу поведінки людини в різних ситуаціях, коли не можна використовувати інші методи дослідження, як, наприклад, тестування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Приснякова Л.М. Нестационарная психология : монография. Киев : Дніпро, 2001. 255 с.
2. Цуканов Б.И. Время в психике человека : монография. Одесса : Астропринт, 2000. 220 с.
3. Ebbinghaus, Hermann: Über das Gedächtnis. Leipzig, 1885. In: Deutsches Textarchiv. URL: https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/ebbinghaus_gedaechtnis_1885.
4. Fechner G.T. Elemente der Psychophysik, Leipzig, 1889. URL: https://books.google.com.ua/books?id=qgN80esa3NYC&pg=PR3&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
5. Stevens S.S. On the Theory of Scales of Measurement. *Science. New Series*. Vol. 103, № 2684 (Jun. 7, 1946). P. 677–680. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.103.2684.677>.

РОЗДІЛ 4 ПРАВО

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.11>

Іваницький Андрій Миронович,

доктор філософії з права, доцент кафедри міжнародного та європейського права

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID ID: 0000-0002-3689-6334

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЯДЕРНУ БЕЗПЕКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ МАГАТЕ

PROTECTION OF THE RIGHT TO NUCLEAR SAFETY THROUGH THE PRISM OF IAEA ACTIVITIES

Визначено, що під час дослідження МАГАТЕ як міжнародної інституції захисту права на ядерну безпеку необхідно чітко встановити зміст понять «захист». Визначено, що визначення поняття «захист» можна сформулювати як вид правового впливу на відносини, який полягає в застосуванні відповідних способів захисту особою або іншим суб'єктом, який наділений відповідними повноваженнями, спрямованих на відновлення порушеного права особи. Обґрунтовано думку, що форми захисту, визначені національним законодавством необхідно відносити до національної форми захисту, а захист, який здійснюється міжнародними установами, організаціями – до міжнародної форми захисту. Визначено, що звернення до МАГАТЕ необхідно відносити до міжнародної форми захисту прав. Встановлено, що МАГАТЕ належить до загальної системи міжнародних організацій ООН. Діяльність Агентства спрямована на досягнення широкого використання атомної енергії лише з мирною метою та сприяння поширенню ядерних технологій. Визначено, що МАГАТЕ виступає як міжнародний інспекційний орган для перевірки, щоб держави-учасниці не переключали ядерні матеріали, обладнання та технології у країнах, які не мають ядерної зброї, з дозволеної мирної діяльності на військові потреби. Проаналізовано звернення Верховної Ради України до МАГАТЕ з метою захисту права на ядерну безпеку. Констатовано, що юридичний статус резолюцій МАГАТЕ та стандарти безпеки МАГАТЕ мають не визначений юридичний статус. Підсумовано, що оскільки Україна є державою-учасницею МАГАТЕ, то відповідно звернення вищого представницького органу влади Верховної Ради України від імені Українського народу до МАГАТЕ можна визначати як самостійну міжнародну форму захисту прав, зокрема права на ядерну безпеку, особливістю якої є наднаціональний характер та специфічна сфера використання атомної енергії. Зважаючи на це, з метою удосконалення вказаної форми захисту права на ядерну безпеку обґрунтовано доцільність доповнення Статуту МАГАТЕ окремою статтею, яка чітко закріпить юридичний статус рішень та стандартів МАГАТЕ, а саме визначить вказані акти МАГАТЕ імперативними для держав-учасниць.

Ключові слова: право на ядерну безпеку, захист, форма захисту, міжнародна безпека, МАГАТЕ.

It was determined that during the study of the IAEA as an international institution for the protection of the right to nuclear safety, it is necessary to clearly establish the meaning of the concept of "protection". It was determined that the definition of the concept of "protection" can be formulated as a type of legal influence on relations, which consists in the application of appropriate methods of protection by a person or another subject who is endowed with appropriate powers, aimed at restoring the violated right of a person. The opinion is justified that the forms of protection defined by national legislation must be classified as national forms of protection, and protection carried out by international institutions and organizations as international forms of protection. It was determined that the application to the IAEA should be classified as an international form of rights protection. It has been established that the IAEA belongs to the general system of UN international organizations. The Agency's activities are aimed at achieving the widespread use of atomic energy only for peaceful purposes and promoting the spread of nuclear technologies. It is determined that the IAEA acts as an international inspection body to verify that member states do not switch nuclear materials, equipment and technologies in non-nuclear-weapon countries from permitted peaceful activities to military needs. The appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the IAEA with the aim of protecting the right to nuclear safety was analysed. It was established that the legal status of IAEA resolutions and IAEA safety standards have an undefined legal status. It was concluded that since Ukraine is a member state of the IAEA, accordingly, the appeal of the supreme representative authority of the Verkhovna Rada of Ukraine on behalf of the Ukrainian people to the IAEA can be defined as an independent international form of rights protection, in particular the right to nuclear safety, which is characterized by its supranational nature and specific scope use of atomic energy. Taking this into account, in order to improve the specified form of protection of the right to nuclear safety, the expediency of supplementing the IAEA Statute with a separate article that will clearly establish the legal status of IAEA decisions and standards, namely defining the specified IAEA acts as mandatory for the participating states, is substantiated.

Key words: right to nuclear safety, protection, form of protection, international security, IAEA.

В умовах сьогодення Україна знаходиться на найскладнішому етапі розвитку за період незалежності – в умовах воєнного стану у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації (далі – РФ). Дотримання норм міжнародної безпеки в умовах воєнного стану має стати ключовим об'єктом конституційного і нормативно-правового регулювання з метою захисту та дотримання прав людини. Адже саме в таких умовах пріоритетність прав людини демонструє не лише рівень демократії у державі, а й є ознакою визнання громадян найвищою соціальною цінністю. Так, останнім часом ключовим є питання наявності серйозної загрози ядерного тероризму внаслідок захоплення військовими РФ Чорнобильської та Запорізької АЕС. З огляду на це, дослідження питання функціонування Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ, Агентство) як міжнародної інституції захисту права на ядерну безпеку є актуальним.

Проблематикою дослідження МАГАТЕ як міжнародної інституції захисту права на ядерну безпеку займалися такі науковці як А. А. Запорозчук, К. В. Мануїлова, О. Б. Німко, О. В. Сушик та інші.

В науковій літературі наявна проблема щодо розуміння змісту понять «захист» та «форма захисту». Особливо актуальним у цьому аспекті є визначення місця МАГАТЕ в цій системі, адже серед науковців відсутні позиції щодо віднесення такого суб'єкта до певної форми захисту. Тому, на нашу думку, надзвичайно важливо сформулювати власну наукову позицію щодо вищезазначеної проблематики.

Так, варто звернути увагу, що у правовій доктрині відсутнє одностайне розуміння поняття «захист». Водночас, вважаємо за доцільне, все ж виокремити певні наукові позиції з цього питання.

На думку, О. О. Кармази поняття «захист» доцільно тлумачити як забезпечення правопорядку за допомогою відповідних засобів та способів захисту, які визначені у законодавстві. Тобто поняття «захист» вчена визначає без зазначення конкретного суб'єкта та конкретних форм захисту, тому, вважаємо, що вказане визначення є абстрактним [1, с. 155].

Вчений О. І. Мацегорін базує свою наукову позицію на тому, що під захистом необхідно визначати дії суб'єкта, наділеного відповідними повноваженнями, а також діяльність відповідних юрисдикційних органів та осіб, які в порядку визначеному законом повинні вжити належні заходи для поновлення порушеного права [2, с. 144].

Поміж іншого, на думку Ю. Д. Притики, захистом прав є відповідна юридична діяльність, яка

є націленою на подолання перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та припинення їх порушення, відновлення положення, що існувало до порушення [3, с. 16].

Отже, вважаємо, що поняття «захист прав» можна сформулювати як вид правового впливу на відносини, який полягає в застосуванні відповідних способів захисту особою або іншим суб'єктом, який наділений відповідними повноваженнями, спрямованих на відновлення порушеного права особи.

Відповідно до наукової позиції Л. Л. Стецюк форма захисту прав це комплекс певних способів захисту прав особи, інтересів суспільства та держави, що мають спільні ознаки зовнішнього вияву їх здійснення [4, с. 152].

Так, в основному науковці, коли тлумачать зміст поняття «форма захисту», беруть за основу суб'єктний критерій, та, як наслідок, класифікують форми захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну [5, с. 165].

Основні позиції науковців щодо вказаного питання можна сформулювати наступним чином:

1) юрисдикційною формою захисту є лише та форма захисту, яка притаманна суду, а неюрисдикційною формою є форми захисту, які здійснюють інші уповноважені суб'єкти та конкретна особа [6, с. 115];

2) юрисдикційна форма захисту тлумачиться як комплекс способів захисту, який здійснюється органами влади, її посадовими особами, а відповідно неюрисдикційною формою захисту є комплекс способів захисту, які здійснюються особою, яка не реалізує свої владні функції чи посадові обов'язки [4, с. 153].

Так, Ю. В. Желіховська пропонує класифікацію форм захисту прав, за критерієм порядку їх захисту: судовий захист; адміністративний захист; захист нотаріусом; самозахист; захист за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій [5, с. 166].

Відповідно Є. О. Харитонов, визначає наступні форми захисту прав: судову, адміністративну, нотаріальну, самозахисну та громадську, тобто залежно від юрисдикційного органа, що наділений повноваженнями захисту. Поміж іншого, також вчений відносить до органів захисту міжнародні інституції [7, с. 183].

Тому, з огляду на це, вважаємо за доцільне здійснювати класифікацію форм захисту прав залежно від ієрархії, тобто визначати національну та міжнародну форму захисту прав. У свою чергу, форми захисту, визначені національним законодавством відносити до національної форми

захисту, а захист, який здійснюється міжнародними установами, організаціями – до міжнародної форми захисту. Таким чином, оскільки МАГАТЕ є міжнародною інституцією, то відповідно захист права на ядерну безпеку шляхом звернення до МАГАТЕ є міжнародною формою захисту.

Поміж іншого, способи захисту прав визначають: 1) як правовий засіб впливу на відносини з метою захисту права; 2) крізь призму поняття «захід»; 3) крізь призму поняття «дія»; 4) у якості спеціального прийому, за допомогою якого здійснюється захист; 5) як правова конструкція [8, с. 222].

Вважаємо, що «спосіб захисту» прав можна визначити як певний правовий прийом, спрямований на захист порушених прав особи. З погляду Т. М. Підлубної засіб захисту є відповідним інструментарієм реалізації способів захисту [9, с. 5]. Як вважає О. І. Антонюк, засобами захисту є знаряддя, інструмент захисту [10, с. 66]. Таким чином, можна зробити висновок, що «засіб захисту» є певним інструментарієм захисту прав, який здійснює конкретний застосований спосіб захисту прав.

Повертаючись до питання щодо захисту права на ядерну безпеку через призму діяльності МАГАТЕ необхідно проаналізувати цілі та особливості функціонування МАГАТЕ. Варто зазначити, що МАГАТЕ було створено у 1957 році та відповідно одним із своїх пріоритетних завдань Агентство визначає сприяння запобіганню негативних наслідків використання ядерної енергії у мирних цілях, гарантуючи підтримку здоров'я і благополуччя людей. Поміж іншого, МАГАТЕ здійснює свою діяльність на підставі договору з Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН), але не є спеціалізованим органом ООН [11, с. 7].

Водночас МАГАТЕ належить до загальної системи міжнародних організацій ООН. Агентство спрямовує свою діяльність на досягнення використання ядерної енергії лише з мирною метою та сприяння поширенню ядерних технологій. Перш за все, МАГАТЕ виступає як міжнародний інспекційний орган для перевірки, щоб держави – учасниці не змінювали цілі використання ядерних матеріалів, обладнання та технологій у країнах, які не мають ядерної зброї, з мирних на воєнні потреби [12, с. 52].

Так, згідно з ст. 1 Статуту МАГАТЕ основною метою створення МАГАТЕ є досягнення ефективного використання ядерної енергії, проте лише з метою підтримки миру та здоров'я населення всього світу. Поміж іншого, однією з цілей МАГАТЕ є гарантування, щоб використання ядер-

ної енергії під наглядом Агентства не використовувалась з метою досягнення воєнних цілей [13].

Варто відмітити, що діяльність МАГАТЕ здійснюється у трьох ключових напрямках: 1) нагляд за розвитком ядерних технологій у країнах світу, щоб забезпечити мирне використання атомної енергії; 2) постачання інформації та розробка стандартів щодо безпечного використання ядерної енергії; 3) створення майданчику для наукової діяльності у галузі мирного використання ядерних технологій [14].

Вважаємо за доцільне, розглянути саме діяльність МАГАТЕ у напрямку нагляду за розвитком ядерних технологій з метою забезпечення мирного використання атомної енергії та запобігання використанню ядерних технологій у воєнних цілях, тобто, через призму реалізації та захисту права на ядерну безпеку.

Поміж іншого, відповідно до ст. 5 Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979 року держави-учасниці визначають як свій центральний орган і пункт зв'язку, який відповідальний за фізичний захист ядерного матеріалу і за заходи щодо повернення і за дії у відповідь у разі незаконного використання ядерного матеріалу або в разі реальної загрози такої дії, та інформують про це одна одну безпосередньо або за допомогою МАГАТЕ [15].

Також згідно з ст. 28 Конвенції про ядерну безпеку від 17.06.1994 року МАГАТЕ є секретаріатом для нарад Договірних Сторін. Поміж іншого, на вказані наради кожна держава подає доповіді про заходи, вжиті нею з метою виконання обов'язків для забезпечення того, щоб всі організації, які займаються діяльністю, безпосередньо пов'язаною з ядерними установками, проводили політику, за якої пріоритет надається ядерній безпеці [16].

Щодо національного законодавства, то відповідно до статті 4, Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» є основоположним у ядерному законодавстві України, оскільки встановлює пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії. Вказаним Законом передбачено забезпечення реалізації гарантій МАГАТЕ на об'єктах ядерної енергетики та атомної промисловості [17].

Поміж іншого, право на ядерну безпеку частково регулюється Законом України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» [18], Законом України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» [19], «Про видобування і переробку уранових руд» [20], проте вказані Закони не врегульовують питання захисту права на ядерну безпеку через діяльність МАГАТЕ.

Також Положенням про функціональну підсистему ядерної та радіаційної безпеки єдиної державної системи цивільного захисту, затвердженого Наказом Державної інспекції ядерного регулювання України 14.02.2020 року № 57 передбачено, що метою створення функціональної підсистеми є оповіщення та подальше інформування МАГАТЕ у разі виникнення ядерних та радіаційних аварій на території України, а також за її межами в разі можливості транскордонного перенесення радіоактивних речовин, що може мати з точки зору радіаційної безпеки значення для інших держав та які зазнали або могли б зазнати радіаційного впливу, підтримання цілодобового зв'язку з Центром з інцидентів та аварійних ситуацій МАГАТЕ, аварійне оповіщення та наступне інформування МАГАТЕ про оперативне оповіщення про ядерну аварію [21].

Так, як зазначає Ю. Ю. Світлична, МАГАТЕ є світовим центром з міжнародного співробітництва у сфері ядерної та радіаційної безпеки [22]. Також О. В. Сушик наголошує, що МАГАТЕ відіграє особливу роль у забезпеченні ефективності міжнародної системи ядерного захисту та відповідно розробляє норми безпеки використання ядерної енергії. Так, одним з основним документів МАГАТЕ є серія «Безпека МАГАТЕ», яка структурно включає «Стандарти безпеки» та «Звіти по безпеці», а «Стандарти безпеки», включають «Основи безпеки», «Вимоги безпеки» та «Інструкції безпеки» [23, с. 145].

Також відповідно до позиції О. Б. Німко ефективного функціонування такої міжнародної інституції як МАГАТЕ має надзвичайно важливе значення для гарантування міжнародної безпеки та вирішення ряду проблем: створення без'ядерних зон, протидію використанню мирних ядерних об'єктів під час міжнародних збройних конфліктів, оперативне реагування на ядерні катастрофи тощо [24, с. 280].

В аспекті захисту права на ядерну безпеку найважливішою частиною Статуту МАГАТЕ є закріплені у ст. 12 гарантії МАГАТЕ у сфері ядерної безпеки. По-перше, Агентство має право розглядати ядерні реактори, засвідчувати їх, проте за

умови, що вони не пов'язані з воєнними цілями. Агентство має право вимагати відповідності заходів держав-учасниць нормам охорони здоров'я і екологічної безпеки, вимагати подання звітів та доповідей, визначати способи, які мають бути застосовані, щоб використання ядерної енергії не сприяло її використанню у воєнних цілях і відповідало нормам охорони здоров'я [13].

К. В. Мануїлова зазначає, що за допомогою МАГАТЕ держави-учасниці Агентства стали стежити за тим, щоб створена в рамках МАГАТЕ система перевірок не давала можливості використовувати ядерну енергію у збройних конфліктах. Агентство було створено як незалежна міжурядова організація в системі ООН, а кожна держава-учасниця зобов'язана підписати з МАГАТЕ договір, який надає МАГАТЕ повноваження здійснювати контроль та обмежити можливість виникнення військового конфлікту із використанням ядерної зброї та забезпечити можливості для мирного використання ядерної енергії [25, с. 107].

Поміж іншого, однією з важливих гарантій МАГАТЕ є те, що Агентство має право відправляти на територію відповідної держави-учасниці інспекторів МАГАТЕ. Так, МАГАТЕ затверджує штат спеціальних інспекторів які перевіряють відповідність певних операцій з ядерною енергією нормам ядерної безпеки. Штат інспекторів несе відповідальність за одержання і перевірку вказаних вище звітів [13].

У подальшому, інспектори зобов'язані повідомити про всі випадки порушення правил ядерної безпеки Генерального Директора МАГАТЕ, який потім направляє доповідь Раді керуючих МАГАТЕ. У свою чергу, Рада керуючих МАГАТЕ повинна вимагати від держави, яка порушує норми ядерної безпеки негайного усунення будь-якого виявленого нею випадку недотримання правил. Рада керуючих МАГАТЕ повідомляє про вказані випадки недотримання правил всіх держав-учасників МАГАТЕ, а також Раду Безпеки ООН і Генеральну Асамблею ООН [13].

Так, Україна та РФ є державами-членами МАГАТЕ, а, станом на сьогодні, в умовах війни в Україні існує загроза ядерного тероризму для всього світу, у зв'язку з чим захист права ядерної безпеки, зокрема на міжнародному рівні є необхідним.

Яскравим прикладом звернення до МАГАТЕ за захистом прав на ядерну безпеку є сьогоднішня ситуація в Україні. МАГАТЕ ухвалило резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 03 березня 2022 р. У вказаному документі Рада керуючих МАГАТЕ засудила

дії РФ на території України, включно із захопленням військовими РФ ядерних об'єктів України, які підвищують ризик ядерної аварії, що становить загрозу для міжнародної спільноти. Також вказаною резолюцією МАГАТЕ закликає РФ негайно припинити всі дії з атомними об'єктами в Україні [26]. Проте вказане рішення МАГАТЕ не містить конкретних та визначених дій МАГАТЕ, санкцій щодо РФ чи порядку виконання вказаного рішення.

Поміж іншого, у Постанові Верховної Ради України від 15 серпня 2022 р. № 2502–ІХ Верховна Рада України як представницький орган від імені Українського народу звернулася до МАГАТЕ та держав-членів з наступними вимогами:

по-перше, визнати ядерним тероризмом дії РФ на АЕС України, в тому числі їх масові обстріли, що загрожують міжнародній безпеці;

по-друге, ввести санкції проти усіх установ атомної енергетики в РФ;

по-третє, призупинити дії привілеїв та імунитетів РФ, в тому числі позбавити РФ права голосу на засіданнях МАГАТЕ;

по-четверте, забезпечити місії ООН та МАГАТЕ з метою перевірки АЕС України та виведенням військових РФ з території АЕС, відновленням нормальної роботи Запорізької АЕС та передачею під контроль України [27].

У подальшому, МАГАТЕ ухвалило ще одну резолюцію «Наслідки безпеки, захищеності та гарантій щодо ситуації в Україні» від 15 вересня 2022 р., де встановлено те, що РФ не виконала вимоги Ради керуючих МАГАТЕ щодо термінового припинення будь-яких дій на атомних об'єктах України та вирішено сприяти забезпеченню ядерної безпеки, в тому числі шляхом відправлення місій МАГАТЕ на територію України і роботи інспекторів МАГАТЕ на ядерних об'єктах України. Поміж іншого, у вказаній резолюції МАГАТЕ заохочує держави-учасниці відповідати на прохання України про допомогу, зокрема шляхом надання вказаної допомоги як через Агентство або безпосередньо [28].

Отже, як наслідок, РФ не виконала вимоги МАГАТЕ, тому наявні усі підстави для застосування санкцій МАГАТЕ, які визначені у Статуті. Так, якщо відповідна держава не вживає повністю корективних заходів протягом прийняттого періоду часу, Рада керуючих МАГАТЕ може застосувати наступні санкції. По-перше, Рада керуючих МАГАТЕ може винести розпорядження про скорочення або припинення допомоги, яка надається МАГАТЕ чи його членом, і вимагати повернення матеріалів, устаткування. По-друге, МАГАТЕ

може припинити здійснення прав і привілеїв держави-учасниці, яка не дотримується стандартів ядерної безпеки. Окрім цього, дія привілеїв і прав члена Агентства, який постійно порушує Статут МАГАТЕ або будь-які угоди з МАГАТЕ, може за рекомендацією Ради керуючих МАГАТЕ бути припиненою Генеральною Конференцією МАГАТЕ за рішенням більшості у дві третини голосів членів, які присутні і беруть участь у голосуванні [13].

Водночас однією з основних проблем забезпечення ефективності захисту права на ядерну безпеку на міжнародному рівні, зокрема МАГАТЕ, є саме рекомендаційний характер рішень МАГАТЕ для держав – учасниць.

Варто звернути увагу, що серед науковців існують різні підходи до розуміння правової природи норм – рекомендацій. Так, одні науковці зазначають, що акти міжнародних організацій є засобом правового регулювання. Інша група науковців вважає, що рекомендації міжнародних організацій виражають волю більшості держав-учасниць та можуть впливати на їх діяльність. Норми – рекомендації, які відповідають принципам міжнародної організації та прийняті у межах її компетенції, мають важливе значення у якості складових процесу міжнародно-правової нормотворчості [23, с. 146].

Поміж іншого, А. А. Запорозчук зазначає, що з точки зору міжнародного права, необхідно встановити юридичну силу рішень МАГАТЕ та стандартів МАГАТЕ. Так як в Статуті МАГАТЕ не визначено юридичний характер вказаних документів, однак очевидним є те, що акти МАГАТЕ, розроблені експертами та опубліковані Агентством, не мають незалежного правового статусу або не є обов'язковими для держав-учасниць [29, с. 85].

Погоджуємось з позицією А. А. Запорозчук, та вважаємо, що чітке визначення юридичного статусу рішень та стандартів МАГАТЕ, а саме надання вказаним актам МАГАТЕ імперативного характеру для держав-учасниць Агентства сприятиме подоланню відповідних ядерних загроз у сучасних умовах на території України.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що звернення представницького органу державної влади від імені народу відповідної держави-учасниці до МАГАТЕ можливо визначити як міжнародну форму захисту прав на ядерну безпеку. Зважаючи на те, що Україна є державою-учасницею МАГАТЕ, то відповідно звернення Верховної Ради України від імені Українського народу до МАГАТЕ можна визначати як самостійну міжнародну форму захисту прав, зокрема права на ядерну безпеку, особливістю якої

є наднаціональний характер та специфічна сфера використання атомної та ядерної енергії. Зважаючи на це, з метою удосконалення вказаної форми захисту права на ядерну безпеку вважаємо за необхідне доповнити Статут МАГАТЕ окремою статтею, яка чітко закріпить юридичний статус рішень та стандартів МАГАТЕ, а саме визначить вказані акти МАГАТЕ імперативними для держав-учасниць Агентства. Також оскільки стандарти МАГАТЕ не включають належну процедуру виконання резолюцій МАГАТЕ, особливо під час

загрози ядерного тероризму, з метою належного захисту права на ядерну безпеку, вважаємо за доцільне наділити повноваженнями контролю за виконанням резолюцій МАГАТЕ – окремих департамент в структурі МАГАТЕ, який зобов'язати звітувати перед Генеральною конференцією МАГАТЕ. В умовах сьогодення, вказані дії є необхідними для захисту прав людини в сфері ядерної безпеки та забезпечення ядерних об'єктів від потенційних загроз в умовах військових дій на території України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кармаза О. О. Засоби та способи захисту прав суб'єктів житлових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 154–157.
2. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143–147.
3. Притика Ю. Д. Поняття і диференціація способів і захисту цивільних прав та інтересів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2004. № 60–62. С. 16–19.
4. Стецюк Л. Л. Самозахист як форма захисту цивільних прав. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3. С. 151–158.
5. Желіховська Ю. В. Нотаріальна форма захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2 (38). С. 163–171.
6. Бондар Т. В. Деякі проблеми захисту цивільних прав у договірних зобов'язаннях. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 113–118.
7. Харитонов Є. О. Цивільне право України. Київ, 2003. 776 с.
8. Кулинич О. П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 222–225.
9. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.
10. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 212 арк.
11. Василенко М. Ю. Діяльність міжнародних екологічних організацій. Глобальні ризики у формуванні міжнародної екологічної безпеки: тези доповідей (м. Миколаїв, 22 квітня 2020 р.). Миколаїв : МНАУ, 2020. С. 7–10.
12. Сівер А. В. Основні напрямки співпраці України з Міжнародним агентством з атомної енергії. *Шляхи адаптації національної економіки до сучасних викликів глобалізації* : матер. регіон. наук.-практ. студ. конф. ДНУ імені Олеса Гончара, 2016. С. 52–53.
13. Статут Міжнародного агентства по атомній енергії від 26.10.1956 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164.
14. ООН: Міжнародне агентство з атомної енергії. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/mir-24/2022/oon-mizhnarodne-agentstvo-z-atomnoyi-energiyi/>.
15. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024#Text
16. Конвенція про ядерну безпеку від 17.06.1994 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023.
17. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
18. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання : Закон України від 14.01.1998 р. № 15/98-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
19. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії : Закон України від 11.01.2000 р. № 1370-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14#Text>.
20. Про видобування і переробку уранових руд : Закон України від 19.11.1997 р. № 645-97/ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
21. Про затвердження Положення про функціональну підсистему ядерної та радіаційної безпеки єдиної державної системи цивільного захисту : Наказ Державної інспекції ядерного регулювання України від 14.02.2020 року № 57 *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0340-20#Text>.

22. Світлична В. Ю. Актуальні питання врахування факторів ризику під час оцінки енергетичної безпеки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154806533.pdf>.

23. Сушик О. В. Міжнародно-правове регулювання забезпечення радіаційної безпеки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 144–147.

24. Німко О. Б. Міжнародне співробітництво та адміністративно-правове регулювання атомної енергетики в Україні та світі. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 276–281.

25. Мануїлова К. В. Міжнародно-правовий режим нерозповсюдження ядерної зброї в сучасному ядерному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 35, том 2. С. 106–109.

26. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 3 March 2022. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/03/gov202217.pdf?fbclid=IwAR1JZBnUvN28oYQBhryazVQD4pFegq1GJHXh7kXYzYyZrQRkWXCP8osuck0>

27. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, інституцій Європейського Союзу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародного агентства з атомної енергії та парламентів і урядів його держав-членів щодо засудження акту ядерного тероризму, який здійснило держава-агресор – Російська Федерація на Запорізькій атомній електростанції у місті Енергодар Запорізької області, Україна : Постанова Верховної Ради України від 15.08.2022 р. № 2502–ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2502-20>.

28. The safety, security and safeguards implications of the situation in Ukraine: Resolution IAEA adopted on 15 September 2022. URL: <https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/gov2022-58.pdf>.

29. Запорозчук А. А. Роль МАГАТЕ у вирішенні проблеми поводження з радіоактивними відходами. *Український часопис міжнародного права*. 2012. № 4. С. 83–88.

УДК 349.6:620.92

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.12>

Караханян Карина Мартинівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-4927-4558

Заверюха Марина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-3111-1921

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВОДНЕВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF HYDROGEN ENERGY AND THE PLACE OF UKRAINE IN THIS PROCESS

Кліматична безпека представляє собою доволі складну категорію, що залежить від багатьох чинників, зокрема, від досягнення кліматичної нейтральності у всьому світі. Саме тому актуальність теми дослідження не викликає сумніву, адже воднева енергетика виступає хоча і доволі новим явищем на світовому енергетичному ринку, проте її переваги вже сьогодні є очевидними. В даній статті розглянуті питання розвитку водневої енергетики у світі в цілому і в Україні зокрема. Так, з метою перетворення Європи на кліматично нейтральний континент, підвищення добробуту громадян, захисту біологічного різноманіття, екологізації економіки в ЄС було проголошено Європейський зелений курс, що представляє собою набір політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією з загальною метою зробити Європейський континент кліматично нейтральним до 2050 року, таке ж твердження знайшло своє відображення в Європейській водневій стратегії для кліматично нейтральної Європи, оприлюдненій 8 липня 2020 року. ЄС має намір розвивати взаємодію щодо відновлюваної електроенергії та чистого водню із сусідніми країнами та регіонами, щоб сприяти їх переходу до чистої енергії та сталого розвитку. З урахуванням природних ресурсів, взаємопов'язаності інфраструктури та технологічного розвитку пріоритетними партнерами ЄС у цій справі названо країни Східного та Південного партнерства, причому окремо названо Україну.

Наша країна активно долучилась до використання альтернативної енергетики та почала модернізувати власні галузі виробництва, приділяючи при цьому значну увагу водневій енергетиці. З метою розвитку водневої енергетики в Україні на рівні з країнами ЄС, використання існуючої газотранспортної системи, визначення логістичних можливостей країни, а також постачання виробленої з водню енергії промисловим та побутовим споживачам в 2021 році було розпочато процес підготовки Водневої стратегії України.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, відновлювана енергетика, водень, воднева енергетика, кліматично нейтральний континент, газотранспортна система країни, воднева стратегія України.

Climate security is a rather complex category that depends on many factors, in particular, the achievement of climate neutrality throughout the world. That is why there is no doubt about the relevance of the research topic, because although hydrogen energy is a fairly new phenomenon on the world energy market, its advantages are already obvious today.

This article is dedicated to the development of hydrogen energy in the world in general and in Ukraine in particular. Thus, with the aim of transforming Europe into a climate-neutral continent, improving the welfare of citizens, protecting biological diversity, and greening the economy, the European Green Deal was announced in the EU, which is a set of political initiatives put forward by the European Commission with the general goal of making the European continent climate-neutral by 2050, the same statement was reflected in the European Hydrogen Strategy for a Climate Neutral Europe, published on July 8, 2020.

The EU intends to develop cooperation on renewable electricity and clean hydrogen with other countries and regions to support their clean energy transition and sustainable development. Taking into account the natural resources, interaction between the infrastructure and technological development, the countries of the Eastern and Southern Partnership are named priority partners of the EU in this case, and Ukraine is named separately. Our country actively participated in the use of alternative energy and began to modernize its own industries, paying considerable attention to hydrogen energy.

With the aim of developing hydrogen energy in Ukraine with EU countries, using the existing gas transportation system, determining the logistics capabilities of the country, as well as supplying energy produced from hydrogen to industrial and household consumers in 2021, the process of preparing the Hydrogen Strategy of Ukraine was started.

Key words: *alternative energy sources, renewable energy, hydrogen, hydrogen energy, climate-neutral continent, gas transportation system of the country, hydrogen strategy of Ukraine.*

Постановка проблеми. Зміна клімату, глобальне потепління, руйнування озонового шару, екологічна криза... Все це далеко не повний перелік викликів, які постали перед людством і мають бути вирішені якомога швидше аби запобігти катастрофі планетарного масштабу. Кліматична безпека представляє собою доволі складну категорію, що залежить від багатьох чинників, зокрема, від досягнення кліматичної нейтральності у всьому світі. Про свої наміри в зазначеному напрямку заявили більшість провідних країн, а найбільш успішними в перетворенні гасла на реальність виявились такі лідери як США, країни ЄС, Китай, Японія, Південна Корея. Економічна діяльність зазначених країн вже сьогодні характеризується запровадженням нових методів та технологій, переоснащенням та модернізацією виробництва, зменшенням негативних викидів в атмосферу з метою недопущення її забруднення та настання невідворотних наслідків. Цьому в значній мірі сприяє перехід та всебічне використання альтернативних видів палива в різних галузях суспільного життя.

З урахуванням наведеного, **актуальність теми** дослідження не викликає сумніву, адже воднева енергетика виступає хоча і доволі новим явищем на світовому енергетичному ринку, проте її переваги вже сьогодні є очевидними. Водень може бути вироблений зі звичайної води методом електролізу, електроенергія для якого також береться з альтернативних джерел: вітру, сонця, біомаси. Вказане робить водень цілком екологічно нейтральним енергоносієм, за допомогою якого можна досягнути заявленої мети.

Однак варто зазначити, що навіть серед прибічників чистих технологій немає єдності щодо того, який водень можна вважати чистим та таким, що не шкодить довкіллю і не посилює кліматичні зміни. Так, «зелений» водень, про який йшлося вище, отримують з цілковито екологічно-нейтральних джерел: води, перетвореної завдяки альтернативним джерелам енергії. Головним лобістом зеленого водню у Європі вважають Німеччину, яка вже відмовилася від атомної енергетики, а до 2045 року планує відмовитися і від викопного палива. На протигагу зеленому є «чорний» або «бурий» водень – вироблений на вугіллі, тобто викопному виді палива, яке шко-

дить довкіллю, прискорює невідворотні зміни у довкіллі та поступово відходить у минуле.

Левову частку водню – понад 90% світового виробництва – становить «сірий» водень, який отримують із природного газу. Але це дає значні викиди діоксиду вуглецю, який вважають відповідальним за глобальне потепління. Проте такий водень є відносно дешевим, ніж «зелений». Якщо ж водень виробляти із газу, але утилізувати викиди CO₂, то вийде «блакитний» водень. За виробництво «блакитного» водню виступають Норвегія та Нідерланди [1].

Крім цього, фахівці Інституту відновлюваної енергетики НАНУ зазначають, що водень має ще одну вагому перевагу перед іншими відновлюваними джерелами, зокрема, його можна використовувати як засіб накопичення зайвої електроенергії, виробленої з відновлюваних носіїв, коли її наявність перевищує попит. Так, наприклад, за допомогою водню здійснюють акумулювання та зберігання енергії, яка через певні обставини не споживається в повному обсязі. Натомість її переробляють на водень, який можна зберігати роками у соляних печерах чи газових сховищах, як наразі зберігається природний газ. А коли енергії із відновлювальних джерел недостатньо, використовують цей водень або для виробництва електроенергії, або як газ.

Проте до водню є й серйозні претензії. В загальному вигляді їх можна сформулювати так: небезпечно та дорого. По-перше, водень є набагато більш вибухонебезпечним, ніж природний газ. Крім цього, він дуже легко проникає в метали, руйнуючи його. Звідси проблеми, пов'язані з транспортуванням, а відтак, і додаткові витрати на інфраструктуру, яка має бути в ідеальному стані для використання в цьому напрямку. Що стосується вартості водню, то це є друга проблема вказаного джерела альтернативної енергії. Фахівці вказують на те, що навіть найдешевший водень, вироблений стандартним способом за найдешевшою технологією електролізу, все одно буде дорожчим, ніж нинішні ринкові ціни на викопні джерела. Однак, з часом технології не лише розвиватимуться, але й ставатимуть дешевшими, знижуючи собівартість досліджуваних джерел.

З метою перетворення Європи на кліматично нейтральний континент, підвищення добробуту

громадян, захисту біологічного різноманіття, екологізації економіки 11 грудня 2019 року ЄС було проголошено Європейський зелений курс, що представляє собою набір політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією з загальною метою зробити Європейський континент кліматично нейтральним до 2050 року. «Вказаний документ передбачає скорочення викидів парникових газів до 2030 року до мінімуму на 50% та до 55% порівняно з рівнями 1990 року. План полягає в перегляді кожного діючого закону щодо його кліматичних переваг, а також введення в дію нового законодавства, яке б сприяло та стимулювало здійснення зазначених перетворень та інновацій. На відміну від схожого набору ініціатив, запровадженого в США і розрахованого на 10 років, ЄС має намір досягти чистого нуля протягом трьох десятиліть. Однак, незважаючи на дещо повільніші темпи, Європейський зелений курс стосується не стільки кліматичної політики, скільки зеленої концепції модернізації економіки та економічного зростання, стимулювання для забезпечення життя людини у гармонії з планетою та її ресурсами».

Останні дослідження свідчать про те, що використання викопних видів палива призводить до потрапляння в атмосферу до 73% від усіх парникових газів в світі. Пріоритетними в напрямку реформації є сектори енергетики та транспорту, які працюють здебільшого на вугіллі, газі та нафті. Отже, виконанню завдань Європейського зеленого курсу сприятимуть саме збільшення частки відновлюваних джерел енергії, а також виробництво з їх допомогою енергетичних носіїв нового покоління, зокрема, водню.

Таке твердження знайшло своє відображення в Європейській водневій стратегії для кліматично нейтральної Європи, оприлюдненій 8 липня 2020 року, сутність якої полягає в тому, що забезпечення енергоефективності на виробництві та у споживанні, а також досягнення декарбонізації останніх пов'язують із збільшенням використання водню в різних секторах, включаючи енергетику. В планах – заміна вуглецевих носіїв енергії і до 2050 перетворення Європи на перший континент, де викиди парникових газів в атмосферу не перевищуватимуть того обсягу, який поглинає екосистема. На це країни ЄС готові викласти від 180 до 470 млрд євро.

Стратегією визначено три етапи переходу до повномасштабного застосування чистого водню: від початку його виробництва до перетворення його на невід'ємну частину інтегрованої енергетичної системи, що має самостійний характер та інфраструктуру транспортування і зберігання.

При цьому, вказаний документ передбачав вироблення половини необхідного обсягу в країнах ЄС, а решта мала б імпортуватися до Європи, в тому числі з України. За оцінками того ж Інституту відновлюваної енергетики НАНУ, наша держава має потенціал виробляти понад 500 млрд кубометрів зеленого водню на рік. Цього має вистачити і на внутрішні потреби, і на експорт.

Крім цього, на першому етапі реалізації Стратегії в ЄС було створено Європейський альянс з чистого водню, до якого входять органи влади, публічні агенції, дослідницькі центри, фінансові інститути, провідні енергетичні й промислові компанії Європи, громадські організації. Метою дії Альянсу є виконання Європейської водневої стратегії, а також обговорення інвестицій в інфраструктуру водневої економіки по всій Європі, обсяги яких можуть сягнути 430 млрд. євро до 2030 року.

Зауважимо, що важливою частиною Європейської енергетичної політики є міжнародна співпраця. ЄС має намір розвивати взаємодію щодо відновлюваної електроенергії та чистого водню із сусідніми країнами та регіонами, щоб сприяти їх переходу до чистої енергії та сталого розвитку. З урахуванням природних ресурсів, взаємопов'язаності інфраструктури та технологічного розвитку пріоритетними партнерами ЄС у цій справі названо країни Східного та Південного партнерства, причому окремо названо Україну. За оцінками Єврокомісії, до 2030 року в країнах Східного та Південного партнерства потенційно можна буде встановити електролізери для виробництва водню загальною потужністю 40 ГВт. Важливо, що цей водень має вироблятися за рахунок відновлюваних джерел енергії, тобто бути «зеленим».

Україна в свою чергу долучається до зусиль ЄС щодо зазначеної ініціативи шляхом впровадження принципів сталого розвитку, зменшення викидів парникових газів, підвищення використання альтернативних джерел енергії, збереження природних екосистем, захисту здоров'я та добробуту громадян від наслідків зміни клімату, зменшення виробництва та споживання енергоємних продуктів, забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств.

Зазначимо, що Європейський зелений курс створює широкий простір для взаємовигідної синхронізації політики та законодавства України з відповідним законодавством ЄС, а також співпраці України та ЄС у ключових сферах енергетичного комплексу. «За воднем, як за екологічно чистим джерелом енергії, – шанс досягти не лише кліматичної нейтральності, а й забезпечити зрос-

тання економіки нашої країни, позбавитись енергетичної залежності та бути гідним гравцем на міжнародній арені. Як зазначають фахівці, воднева енергетика в світі – це великий конкурентний ринок із геополітичною складовою» [2].

Уряд України за підтримки Європейської економічної комісії ООН ще з 2020 року працював над Дорожньою картою розвитку внутрішнього водневого ринку, а також підготовкою Концепції водневої енергетики та законодавства для ефективного функціонування останнього. Країни ЄС з самого початку реалізації Європейського зеленого курсу розглядали Україну як надійного партнера, що розділяє погляди та занепокоєння світу щодо глобальних екологічних змін сьогодення. Наша країна активно долучилась до використання альтернативної енергетики та почала модернізувати власні галузі виробництва, приділяючи при цьому значну увагу водневій енергетиці.

В 2021 році Міністерством енергетики України було розроблено проєкт Дорожньої карти з виробництва та використання водню в Україні, яка має на меті стати підґрунтям для розробки Водневої стратегії України та сприяти створенню водневої енергетики як нової енергетичної підгалузі країни. Остання ж шляхом впровадження новітніх технологій, створення вітчизняної наукової, науково-технічної, технологічної та виробничої інфраструктури поступово забезпечить значну частку потреб енергетичної та транспортної галузей України в екологічно чистому енергоносії. Документ передбачає концепцію використання водню в енергетичному, транспортному, промисловому секторах економіки, у галузі природного газу.

Крім цього, визначаються три етапи становлення вказаної галузі. У короткостроковій перспективі прогнозується транспортування водню в газоподібному стані в цистернах – за допомогою вантажних авто. У середньостроковому «горизонті» – перевезення рідкого водню залізничними шляхами й водним транспортом (зокрема, по річці Дунай, яка може бути джерелом прісної води для електролізу). І в довгостроковій перспективі – використання інфраструктури газопроводів для транспортування синтетичного газу у великих обсягах, в тому числі – на експорт [3].

Детальний аналіз документу свідчить про те, що незважаючи на всі свої позитивні та прогресивні здобутки, Дорожня карта не містить ні конкретного плану, ні детальних бюджетних й інвестиційних розрахунків, ні технологічної документації, ні тим паче – технічних стандартів і регламентів. Це радше нагадує «декларацію про співпрацю», яка має бути деталізована як

в нормативно-правових актах, так і в технічних та кошторисних документах. Ще одним недоліком вказаного акту є те, що він не враховує складного комплексу негативних факторів, які можуть унеможливити впровадження водневої енергетики в нашій країні протягом найближчих 10 (якщо не 20 років). Серед останніх можна назвати такі:

- велика собівартість виробництва, яка полягає в тому, що роблячи акцент на позитивному екологічному ефекті водню, водночас, з економічної точки зору – цей сегмент наразі є аж надто вартісним. Воднева енергетика потребує значних фінансових вливань і виглядає наразі збитковим сектором порівняно з іншими носіями альтернативної енергетики, не кажучи вже про викопні джерела;

- для того, щоб водень і справді був екологічним енергоресурсом, його потрібно виготовляти методом електролізу із застосуванням відновлювальних джерел енергії. Проте, «найголовніша в цьому контексті проблема – брак великих потужностей відновлювальної енергетики та місць для накопичення та зберігання водневої енергії. В Україні роль маневрених потужностей виконують вугільні ТЕС, які, за статистикою, є найбільшими забруднювачами навколишнього середовища. Отже, за таких обставин продукування «зеленого» водню навряд чи є виправданим і реалістичним;

- навіть «екологічно чиста» електролізна технологія виробництва енергетичного водню пов'язана зі значними викидами вуглекислого газу, що лише погіршуватиме екологічну ситуацію. Таким чином, розвиток водневої енергетики неможливий без впровадження ефективних технологій утилізації чи переробки вуглецю. Наразі за кордоном використовуються (поки що в обмежених масштабах) методи закачування вуглекислого газу «під землю» – зокрема, до свердловин, що залишилися від видобутку нафти й газу, соленосних й вугільних шарів, що втратили своє промислове значення. Існує інший спосіб – використання вуглекислоти як вихідної сировини для одержання корисних кисневмісних сполук [4]. Проте, для широко використання цієї технології, знову ж таки, потрібні потужні інвестиції, яких наразі недостатньо;

- незадовільний стан ГТС, яка має бути використана для транспортування енергетичного водню. Європейський досвід свідчить, що такі об'єкти можуть нормально функціонувати лише при належному технічному стані, оскільки через летючість і малу атомну масу водень вислизає через найменші щілини і при цьому є вибухонебезпечним.

З метою розвитку водневої енергетики на рівні з країнами ЄС, використання існуючої газо-транспортної системи, визначення логістичних можливостей країни, а також постачання виробленої з водню енергії промисловим та побутовим споживачам в 2021 році було розпочато процес підготовки Водневої стратегії України. Цей документ мав стати основою для досягнення енергетичної незалежності країни та міжнародної кооперації, особливо зі Сполученими Штатами Америки.

В грудні 2021 року відбулась презентація проєкту Водневої стратегії країни: «Воднева країна. Енергетична революція», авторами якої виступили Українська воднева рада та Інститут відновлюваної енергетики НАН України. Цей документ містить повний перелік заходів, які необхідні для зеленої трансформації країни. Крім цього наголошується, що виробництво та експорт водню сприятимуть залученню інвестицій в національну

енергетику, індустрію та транспортний сектор. При цьому Державний бюджет зможе отримати чималі надходження, а українці – тисячі нових робочих місць.

Найближчою метою Водневої стратегії України мало також стати напрацювання нормативної бази для регулювання водневого енергетичного сектору, а також перетворення України до 2030 року на лідера водневих технологій, до 2050 року – на водневий хаб Європи.

Проте, підступно розпочата 24 лютого 2022 року війна РФ проти нашої держави зупинила реалізацію цих проєктів та планів. Сьогодні першочерговою задачею є здобуття омріяної перемоги та відбудова країни, але вже на нових Європейських засадах та цінностях, пріоритетне місце серед яких посідає збереження навколишнього природного середовища та сталий розвиток суспільства, в тому числі завдяки використанню водневих технологій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Воднева енергетика в Україні : веб-сайт. URL: https://sae.gov.ua/sites/default/files/3_Repkin_24_11_2020.pdf. (дата звернення: 28.11.2022).
2. Воднева енергетика – можливість для України стати потужним гравцем на міжнародній енергетичній арені : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vodneva-energetika-mozhlivist-dlya-ukrayini-stati-potuzhnim-gravcem-na-mizhnarodnij-energetichnij-areni>. (дата звернення: 28.11.2022).
3. Граждан О. Воднева енергетика: чому про неї так багато говорять і до чого тут Україна : веб-сайт. URL: <https://ucap.io/vodneva-energetyka-chomu-pro-neyi-tak-bagato-govoryat-i-do-chogo-tut-ukrayina/> (дата звернення: 28.11.2022).
4. Тітамир О. Воднева енергетика в Україні: лише на рівні розмов, а чи реально? : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3315760-vodneva-energetika-v-ukraini-lise-na-rivni-rozmov-a-ci-realno.html> (дата звернення: 28.11.2022).

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.13>

Косяченко Ксенія Едуардівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-1380-218X

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

MECHANISM FOR IMPLEMENTATION OF CRIMINOLOGY ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

У статті автором досліджено механізм реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій та опрацьовано ключовий дискурсивний апарат дослідження, зокрема, поняття: «механізм», «реалізація» та «механізм реалізації».

Аксіоматичним є твердження, що від ефективності кримінологічної діяльності неурядових організацій частково або опосередковано залежить державна політика у сфері боротьби зі злочинністю. Виміром останньої може слугувати зниження рівня злочинності, поліпшення кримінологічної обстановки, покращення діяльності органів державної влади завдяки контролю з боку неурядових організацій, нормативно-правова ініціатива тощо. Проте, неможливо досягти ефективності кримінологічної діяльності коли відсутній або неналагоджений механізм її реалізації.

Автором було знайдено підтвердження того, що поняття механізм є вихідцем із технічних наук, і розуміє під собою – систему взаємодії окремих елементів, які в своїй сукупності здійснюють свої функції з метою досягнення задалегідь сформованої цілі.

Автор дійшов висновку, що визначення кримінологічної діяльності залежить насамперед від характеристики та особливостей самого суб'єкта здійснення кримінологічної діяльності. Що в свою чергу впливає на визначення і самого механізму кримінологічної діяльності. Разом із тим, автором підтримано думку О.Г. Яновської та М.А. Погорецького, що до структури механізму реалізації необхідно відносити такі елементи, як: правова форма закріплення; діяльність суб'єктів; суб'єкти реалізації.

Під механізмом реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій автором запропоновано розуміти – сукупність нормативно-правових актів та відносин взаємозалежної системи суб'єктів кримінологічної діяльності (з однієї сторони суб'єкти кримінологічної діяльності можуть виступати будь-якої форми власності, а з іншої обов'язково об'єднання або організації недержавної форми власності), що спрямовані на виявлення причин та умов, а також попередження злочинної діяльності.

Актуальним напрямом подальших наукових досліджень автором визначено інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності неурядових організацій.

Ключові слова: механізм, механізм реалізації, громадські організації, кримінологічна діяльність, неурядові організації, громадянське суспільство.

In the article, the author investigated the mechanism of implementation of criminological activities of non-governmental organizations and elaborated the key discursive apparatus of the research, in particular, the concepts: "mechanism", "implementation" and "mechanism of implementation".

It is axiomatic to state that the state policy in the field of fighting crime partially or indirectly depends on the effectiveness of the criminological activities of non-governmental organizations. The measure of the latter can be a decrease in the level of crime, improvement of the criminological situation, improvement of the activities of state authorities thanks to control by non-governmental organizations, regulatory and legal initiative, etc. However, it is impossible to achieve the effectiveness of criminological activity when there is no or poorly established mechanism for its implementation.

The author found confirmation that the concept of mechanism originates from the technical sciences and means a system of interaction of individual elements that collectively perform their functions in order to achieve a previously formed goal.

The author came to the conclusion that the definition of criminological activity depends primarily on the characteristics and features of the subject of criminological activity. Which in turn affects the definition of the very mechanism of criminological activity. At the same time, the author supported the opinion of O.H. Yanovska and M.A. Pohoretsky, that the structure of the implementation mechanism should include such elements as: legal form of consolidation; activities of subjects; implementation entities.

The author proposed to understand the mechanism of implementation of criminological activity of non-governmental organizations as a set of legal acts and relations of an interdependent system of subjects of criminological activity aimed at identifying the causes and conditions, as well as preventing criminal activity.

The author identified information and analytical support and scientific support of the criminological activities of non-governmental organizations as a relevant direction of further scientific research.

Key words: *mechanism, implementation mechanism, public organizations, criminological activity, non-governmental organizations, civil society.*

В. Зуєв наголошує зазвичай, для позначення реалізації як застосування чогось у тій або іншій сфері життєдіяльності людини також часто застосовують різні синонімічні слова на кшталт «утілення», «здійснення», «виконання», «уречевлення», «перетворення», «матеріалізація», «упредметнення», «поширення», «проникнення», «перехід» (як правило, від... до), «об'єктивація» та ін. [1].

Виходячи із вищевикладеного, можемо погодитись із М. М. Погорецьким та О.С. Стареньким, що механізм реалізації – це певна система, що має відповідну будову, яка спрямована на втілення чого-небудь у життя [2].

Продовжуючи дослідження, відзначимо, що ми погоджуємось із думкою М. М. Погорецького, що для з'ясування поняття механізму реалізації, необхідно визначитися з його будовою, структурними елементами.

Тому, розділяємо думку О. Г. Яновської та М. А. Погорецького, що до структури механізму реалізації необхідно відносити такі елементи, як: правова форма закріплення; діяльність суб'єктів; суб'єкти реалізації. Погоджуємося із М. М. Погорецьким, що такий підхід, має не лише теоретичне, а й практичне значення, тому може бути використаний для визначення поняття механізму реалізації [2].

Отже, в першу чергу необхідно визначити, що кримінологічна діяльність неурядових організацій повинна мати законодавче закріплення.

Так, щодо законодавства, яке регулює діяльність неурядових організацій, то у ст. 36 Конституції України зазначено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом. У ст. 37 Конституції України зазначено, що утворення і діяльність

політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Разом із тим, політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань [3].

Разом із тим, як слушно зазначає М.О. Яцина, що коли безпосередньо характеризувати неурядові організації у сфері боротьби зі злочинністю, то, тут визначальне значення має положення Закону України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 2 липня 2015 року, яке містить відносно новий принцип діяльності поліції – принцип взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства, який, крім іншого, говорить, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб». Також даний Закон у ст. 89 передбачає, що «поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань» [4].

З цього можна сказати, на думку автора, що така сфера як боротьба зі злочинністю не може бути повноцінною та не може існувати відокремленою від громадянського суспільства [5, с. 104].

Наступними елементами структури механізму реалізації кримінологічної політики неурядових організацій виступають діяльність суб'єктів, а також суб'єкти реалізації. Однак, перед цим зробимо невелику ремарку.

Так, на думку В. В. Василенко, механізм формування та реалізації кримінологічної політики – це соціально обумовлена, взаємоузгоджена та нормативно визначена діяльність державних органів, установ і організацій щодо встановлення та впровадження комплексу політико-правових, соціально-економічних, законодавчих і урядових

заходів (рішень), спрямованих на виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, а також боротьбу зі злочинністю. Виходячи з цього визначення, науковець вважає, що впровадження механізму формування та реалізації кримінологічної політики сприятиме:

- створенню на засадах загальної теорії кримінології науково обґрунтованої моделі боротьби зі злочинністю;

- формуванню, відповідно до криміногенної ситуації, комплексу політико-правових, соціально-економічних, законодавчих і урядових рішень, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов учинення злочинів і удосконаленню боротьби зі злочинністю;

- забезпеченню інтеграційних зав'язків взаємодії з кримінально-правовою, кримінально процесуальною та кримінально-виконавчою політикою; удосконаленню правових інститутів, окремих юридичних норм і практики їх застосування компетентними органами;

- впровадженню в кримінологічну теорію і практику наукових досягнень, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду;

- визначенню та забезпеченню виконання пріоритетних напрямів стратегічного й тактичного характеру щодо скорочення та нейтралізації злочинності у різних сферах суспільних відносин;

- сприяння, на державному рівні, діяльності науково-дослідних установ і закладів освіти з підготовки фахівців у сфері кримінологічної практики;

- створення умов для розвитку інституцій громадянського суспільства у сфері захисту прав людини, кримінологічних центрів, асоціацій тощо;

- формування суспільної думки щодо неприпустимості злочинної діяльності, а також оперативне реагування держави на обставини, фактори та соціальні відхилення (алкоголізм, наркоманію тощо), що сприяють злочинності [6, с. 98].

Заслужує уваги визначення механізму реалізації, яке запропонував Є. І. Огородник у своїй роботі під назвою: «Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі».

Так, на думку правника, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні було покладено початок новому етапу в історії розвитку законодавства – етапу гуманізації, глобалізації та євроінтеграції. Увагу законодавця, на відміну від періоду СРСР, в якому перше місце посідали інтереси держави, було спрямовано на людину, про що було зазначено у ст. 3 Конституції України, яка

визначила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [7, с. 1].

У зв'язку із вищезазначеним, на думку Є. І. Огородника, під механізмом реалізації кримінально-виконавчої політики необхідно розуміти – систему кримінально-виконавчих норм та відносин, суб'єктів та об'єктів застосування цих норм, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності держави, громадських організацій і громадян у сфері виконання кримінальних покарань, підвищення ефективності цієї діяльності, забезпечення гарантій досягнення мети покарання. Функціональними складовими цього механізму є: специфічний об'єкт впливу, суб'єкти та учасники механізму, засоби впливу, мета функціонування механізму [7, с. 11].

Окремої уваги заслуговують висновки О. С. Іщука, які він сформував під час дослідження теоретико-методологічних та практичних засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України

Так, на думку О. С. Іщука механізм реалізації кримінологічної діяльності органів прокуратури є системою правових норм і відносин, відповідних суб'єктів застосування та об'єктів реалізації, що характеризує спрямованість, способи і засоби діяльності органів прокуратури щодо всебічного забезпечення режиму законності, підвищення її ефективності, досягнення реальності й створення гарантій досягнення цілей органів прокуратури. Разом із тим, на думку науковця, складовими елементами цього механізму є: специфічний об'єкт впливу – правові відносини у сфері протидії злочинності; правове джерело і засоби впливу – норми права, що разом з іншими складовими створюють режим законності; характер впливу – системність, повторюваність, відносно тривалі просторово-часові межі; мета – забезпечення безпеки особи, соціуму, держави, захист від кримінальних загроз [8, с. 24].

Ю. В. Кернякевич-Танасійчук під час дослідження кримінально-виконавчої політики України сформувала визначення механізму реалізації кримінально-виконавчої політики.

Так, на думку Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, механізм реалізації кримінально-виконавчої політики як систему заходів та засобів, а також суб'єктів, відповідальних за втілення їх в життя,

за допомогою яких забезпечується реалізація кримінально-виконавчих правовідносин з метою досягнення цілей та завдань кримінально-виконавчого законодавства. А. В. Коваленко під час дослідження дійшов до висновку, що механізм реалізації кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності є системою правових норм та відносин, суб'єктів та об'єктів використання даних норм, котра здійснює характеризування спрямованості, способів й засобів поліцейської діяльності стосовно всебічного забезпечення режиму законності, підвищення її ефективності, досягнення реальності та утворення гарантій досягнення мети органів Національної поліції України. Сутність його правового забезпечення полягає у встановленій державою системі правових норм та правовідносин, котрі характеризують напрями, форми, засоби, способи й організаційно-правовий інструментарій кримінологічної діяльності поліції стосовно її здійснення та забезпечення. Сутнісною основою даного механізму постає система органів поліції й організаційно-правових елементів, котрі її реалізують [9, с. 27].

Поряд із цим, Н. С. Сидоренко досліджуючи теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства встановила, що необхідно розуміти під механізмом реалізації кримінологічної діяльності, а також від чого залежить її ефективність. Так, зазначає вчена, під механізмом реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства необхідно розуміти – систему взаємозалежної діяльності органів кримінального судочинства, покликаної з метою виявлення та усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, а також пошуку шляхів і засобів попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Разом із тим, авторка вважає, що від почуття безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві на пряму залежить ефективність кримінологічної діяльності та належне відправлення правосуддя в цілому. А тому, на її думку, цілком справедливо можна вважати Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ повноправним елементом у механізмі реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства [10, с. 311].

Цікавого висновку дійшов С. І. Спільник під час дослідження теоретико-прикладних засад кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Так, на думку науковця під механізмом реалізації кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України доцільно розуміти систему взаємозалежних правових елементів Державної кримінально-виконавчої служби, яка спрямована на забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення та ресоціалізації засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень серед останніх. Ефективність механізму реалізації кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України досягається шляхом реалізації мети кримінально-виконавчої діяльності із найменшими для останньої витратами [11, с. 296].

Отже, зазначене вище свідчить про те, що визначення кримінологічної діяльності залежить насамперед від характеристики та особливостей самого суб'єкта здійснення кримінологічної діяльності. Що в свою чергу впливає на визначення і самого механізму кримінологічної діяльності.

Враховуючи це, можемо погодитись із М. О. Яциною, який зважаючи на її місце як окремої ланки у системі політики боротьби зі злочинністю, беручи до уваги її найсуттєвіші, на його думку, ознаки: 1) підсистема державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; 2) носить соціальний характер; 3) її основу складає ідея запобігання злочинності та її детермінант). Враховуючи це, на думку М. О. Яцини під суб'єктами кримінологічної політики необхідно розуміти – державу, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадяни, які наділені правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики [5, с. 81].

Отже, враховуючи вищевикладене під механізмом реалізації кримінологічної діяльності неурядових організацій нами пропонується розуміти – сукупність нормативно-правових актів та відносин взаємозалежної системи суб'єктів кримінологічної діяльності (з однієї сторони суб'єкти кримінологічної діяльності можуть виступати будь-якої форми власності, а з іншої обов'язково об'єднання або організацій недержавної форми власності), що спрямовані на виявлення причин та умов, а також попередження злочинної діяльності.

Актуальним напрямом подальших наукових досліджень можна вважати інформаційно-аналітичне забезпечення та наукове супроводження кримінологічної діяльності неурядових організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зуев В. Поняття впровадження в сучасному філософському дискусі. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/zyev.pdf> (дата звернення: 21.07.2021).
2. Погорецький М. М., Старенький О. С. Механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: *Право*. 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15pmmudr.pdf> (дата звернення: 24.07.2021).
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-вр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.07.2021).
4. Про Національну поліцію : Закон від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 27.07.2021).
5. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики : дис. ... докт. філософії : 081 – Право. Івано-Франківськ, 2021. 210 с.
6. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
7. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 16 с.
8. Іщук О. С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 30 с.
9. Коваленко А. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро : ДДУВС, 2020. 36 с.
10. Сидоренко Н. С. Механізм реалізації кримінологічної діяльності органів кримінального судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 8 (110). С. 305–313.
11. Спільник С. І. Механізм реалізації кримінологічної діяльності державної кримінально-виконавчої служби України. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 291–297.

UDC 342.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.14>

Markova Olena Olehivna,

Candidate of Law Science, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Legal Disciplines

of the Sumy Branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID ID: 0000-0001-9970-0944

FRENCH APPROACH TO ADMINISTRATIVE ACT

ФРАНЦУЗЬКИЙ ПІДХІД ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТУ

The author reviews French legislation: the Code of Relations between the Public and the Administration and the Law "On the Rights of Citizens in their Relations with the Administration" in order to consolidate the provisions on administrative acts in which the result of the administrative procedure is objectified. This Code was adopted in France in 2015 after a period of France's isolation within the EU. Although the Code of Public Relations and Administration (CRPA) is a codification of à droit constant, it introduced some important and innovative principles. In this article we consider the types of administrative acts, among which we highlight: 1) implicit decisions; 2) unilateral administrative acts; 3) administrative acts. The new revolutionary principle of tacit consent implies the introduction of the principle of "silence de l'administration vaut acceptation" –the silence of the administration is considered as consent or as silent acceptance of an administrative decision. This principle is one of the most important novelties of the Code. Thus, the effect achieved by the CRPA was to invert the relationship between rule and exception.

In this regard, it can be partially said that the French legislator heard the requests of supporters of the principle "silence means recognition of demands". It seems quite logical that for any applicant, even with the existing restrictions, it is more favorable to obtain a positive implicit (implicit) decision, because this prevents the applicant from going to court. French legislation also differs in a number of features associated, first of all, with the presence of such a form as implied decisions and unilateral administrative decisions. In French administrative law, administrative contracts are usually governed by special rules.

The current Code does not contain provisions on administrative contracts (and the relevant litigation is usually under the jurisdiction of the administrative courts).

Key words: administrative act, implicit decisions, unilateral administrative act.

У даній статті автор проводить огляд французького законодавства: Кодекс відносин між громадськістю та адміністрацією » (CRPA), прийнятий в 2016 роком і Закон « Про права громадян у їх відносинах з адміністрацією » від 12.04.2000 № 2000-321 на предмет закріплення положень про адміністративні актах в яких об'єктивується результат адміністративної процедури. Кодекс адміністративних процедур, був прийнятий у Франції в 2015 році після періоду «ізоляції» Франції всередині ЄС. Хоча «Кодекс відносин між громадськістю та адміністрацією» (CRPA) являє собою кодифікацію à droit constant, він ввів деякі важливі і новаторські принципи. У цій статті розглядаємо види адміністративних актів, серед яких виділяємо: 1) припускаються рішення; 2) односторонні адміністративні акти; 3) адміністративні акти. Новий революційний принцип мовчазної згоди має на увазі впровадження принципу "silence de l'administration vaut acceptation" – мовчання адміністрації розглядається тепер як згода або як безмовне прийняття адміністративного рішення. Даний принцип є однією з найважливіших новел Кодексу. Таким чином, ефект, досягнутий CRPA, полягав у тому, щоб інвертувати зв'язок між правилом і винятком.

У зв'язку з цим частково можна говорити, що французьким законодавцем були почуті прохання прихильників принципу «мовчання означає визнання вимог». Звісно ж цілком логічним, що для будь-якого заявника навіть при існуючих обмеженнях більш сприятливим є отримання позитивного рішення, адже це запобігає звернення до суду зі сторони заявника. Французьке законодавство теж відрізняється рядом особливостей пов'язаних, в першу чергу, з наявністю такої форми як мовчазні рішення і односторонні адміністративні рішення.

Ключові слова: адміністративний акт, що мають на увазі рішення, односторонній адміністративний акт.

Administrative procedure is regulated to the legislative level (law or code), which directly fixes the form result of the activities (actions) of the bodies in the administrative procedure is objectified in all European countries. It is fundamentally important to take into account the approaches to the consideration of this issue in the countries of the European Union.

The activity of bodies in the administrative procedure is legally enforceable, as it is aimed at establishing individual legal consequences in relation to individual subjects by adopting an individual administrative act, which is one of the forms of public management – the activity of public administration. Traditionally, the forms of activity of public administration bodies

are divided into legal and non-legal all depending on whether they generate legal consequences (cause the emergence of a legal result) or not. The science of administrative law is limited to the development, first of all, of issues of issuing individual management acts (administrative acts), normative management acts, and recently also the issue of concluding administrative contracts. We are interested in legal forms of management activity, as they cause corresponding legal consequences. The authors of the Law of Ukraine “On Administrative Procedure” in Chapter 5 formulated the provisions regarding the form and content, motivation, rules for adopting an administrative act, its validity and termination, and its nullity. The authors took the Law of the Federal Republic of Germany “On Administrative Procedure” as the basis for the development of the provisions on the administrative act. In this law, the concept of an administrative act is a central category of the administrative-legal doctrine, which means “any order, decision, which is directed by a government body to the settlement of a separate case in the field of public law and has direct external legal consequences”. In the legislation of European countries on administrative procedure, the concept of “administrative act” is also used, but its meaning is different. We will turn to the French legislative and doctrinal experience in order to review and analyze the existing forms of objectification of the results of the procedure in the French administrative procedure.

In France, due to the long-term lack of codification of administrative procedure, procedural norms were formed under the influence of precedent law of administrative courts and were based on their procedural provisions. In recent decades, the legislation of the European Union has influenced the development of administrative law in the legal system of European EU member states, in particular France. One of the most important legislative acts is the Law of April 12, 2000 on the rights of citizens in relations with state bodies. This law establishes provisions on the transparency of the administrative procedure. However, some of its provisions became invalid as a result of the adoption in 2016 of the Code of Relations between the Public and the Administration.

In general, approaches to understanding the concept of “administrative act” in Europe are dominated by the German doctrine. In particular, in the documents of the Council of Europe, the European Commission and the European Court of Human Rights, the term “administrative act” means any individual decision that: a) is adopted in the exercise of public authority; b) has the nature of direct action and concerns the rights, freedoms and interests of private individuals;

c) is not an act performed in the exercise of judicial functions. Therefore, an administrative act is an individual act aimed at creating, changing or terminating the rights and obligations of a person or persons. We are of scientific interest in individual decisions that are made and in which the results of the administrative procedure are reflected.

In France, practically everything that comes from the administration are considered administrative acts, which can be unilateral, bilateral or multilateral, individual and normative. In France, administrative agreements are also referred to as administrative acts – “acte administratif”. Although, it is possible that in this case the differences in approaches may also be due to the difficulties of translation, because in French language, the construction is close to the term “administrative act” – “act of administration” (acte de l’administration).

In France, the main act that regulates the main issues related to the indisputable administrative procedure, including acts that reflect the result of the procedure, is the Code of Relations between the Public and the Administration (CRPA), was adopted in 2016 and the Law on the Rights of Citizens in their relations with the administration” was adopted April 12, 2000 No. 2000-321 [1; 2].

Analyzing the provisions of the Code and the Law in order to consolidate the forms in which the result of the administrative procedure is objectified, we note the following:

1) in the Law in Section 2 of the provisions concerning relations between citizens and administrations Chapter 1, 2 – was repealed by Decree No. 2015-1341 of October 23, 2015 in connection with the adoption of the Code on relations between the public and the administration. Thus, the procedural mechanism was excluded from this Law and imported into the Code with changes, which will be discussed later.

2) Books 2, 3 of the Code are contain provisions about unilateral acts were adopted by the administration and implied decisions, as well as issues related to the procedure for the adoption, cancellation, revocation, entry into force and other procedural issues of penitent acts.

In French law and doctrine, the concept of “administrative act” is used in a broad sense, which means as a decision expressed in a written document, which is issued by the competent administrative authority in the manner prescribed by the laws and regulations in force, in order to create, modify or terminate the relevant rights and responsibilities. We consider an administrative act in the plane of the administrative procedure, which is its procedural

form. Individual decisions are of scientific interest for our scientific research, because these decisions display the results of an administrative procedure.

After analyzing the legislation on administrative procedure, in particular the Code and the French doctrine, we distinguish three types of forms of administrative acts depending on the actions of public administration bodies within the framework of the administrative procedure: 1) *implied decisions*, 2) *unilateral administrative acts*, 3) *administrative contract*.

The implied decisions are the result of administrative and judicial practice. The Law of April 12, 2000 is established a general rule: silence means refusal to meet the requirements, except in cases where the legislator has established a regime of tacit consent. Everything changed radically after the adoption of the Code, the provisions of which in relation to the implied decisions are absolutely opposite. In this case, we can talk about the inversion of the general rule, when silence was regarded as a refusal – “silence vaut rejet”, but with the adoption of the Code, silence began to be considered as consent.

The new principle of tacit consent implies the introduction of the principle of “silence de l’administration vaut acceptation” – the silence of the administration is considered as consent or as a silent acceptance of an administrative decision. This principle is one of the most important novelties of the Code. Thus, the effect achieved by CRPA was to invert the relationship between the rule and the exception.

Thus, the effect achieved by CRPA was inverted the relationship between the rule and the exception.

The rule is that “the silence that is maintained for two months by the administration in relation to the application is considered a decision on acceptance”. However, the two-month period that starts from the moment the application is received by the public administration may be canceled due to the urgency or complexity of the procedure (art. L. 231-6). The list of procedures, for which the principle of tacit consent may apply, is published on the government’s website – “legifrance.gouv.fr”. The procedure for making the proposed decision is regulated by the current code. Article L. 232-3 indicates the right of the interested party to receive written confirmation of tacit consent upon request.

Thus, the implied decision is a special form of an administrative act since the expression of will is carried out through conclusive actions. In other words, the Code “entitles interested persons to obtain an administrative decision even in cases where this decision does not materially exist”.

The next form that we will consider will be a unilateral administrative act. The ability of public administration bodies to make unilateral decisions is a manifestation of their prerogative powers, which are vested in them by the legislator [4]. In the 1982 case (July 2, 1982, Huglo), Conseil d’Etat opined that the most fundamental rule of French public law is that which allows administrative authorities to make unilateral decisions that impose obligations on citizens: in other words, the right to make changes in the legal order with the help of acts that can be issued without the consent of their addressees [5].

The subject range of issues of unilateral decisions is very diverse. The ability of an administrative body to make such decisions is determined by its powers, which are enshrined in law, regulations, instructions. While the ability to make unilateral decisions is certainly a special prerogative vested in the administration, it is not the only one. There are many other special powers (prerogatives of public authority) that the administration has (for example, the authority of the administration to change the terms of administrative contracts when such a change is justified by the public interest).

The chapter 2 of Code of Relations between the Public and the Administration regulates the provisions on unilateral acts that are adopted by the administration of art. L. 200-1. The administration make these decisions in relation to individuals, legal entities, as well as in relation to other bodies. Unilateral acts are a type of individual decision, therefore, general provisions and requirements apply to it, which an administrative act must comply with.

Individual decisions must be justified by L. 211-3. In cases, where an unfavorable individual decision was made in relation to a natural or legal person, the body made decision must notify the addressee of the reasons for such a decision in accordance with Art. L. 211-2. The reasons must be set out in writing and include the legal and factual aspects that form the basis of the Art. L. 211-5.

The Code provides for new provisions regarding the revision and repeal of unilateral administrative acts – retraits and abrogation of unilateral administrative acts. The administration may cancel or revoke the decision on its own initiative or at the request of a third party, if it is illegal – within four months after the adoption of this decision Art. L. 242-1. The decision come into force in relation to the person concerned at the time of notification of art, according to L. 221-8. The next form, which displays the actions of the administration in relation to legal entities, bodies, is an administrative contract.

The administration can conclude such contracts only if it is endowed with such powers.

According to case law, when an administrative body is vested with the power to make unilateral decisions in a particular case, it cannot enter into contracts instead of unilateral decisions, and it cannot limit its decision-making power in the future by contractual provisions.

The subject of administrative contracts is a broad and constantly expanding (for example: public procurement contracts, as well as public concessions or public-private partnerships, contracts between public legal entities: contracts establishing their cooperation, determining the distribution of funds, concluded either between the state and local entities, or between local entities).

In French administrative law, administrative contracts are usually governed by special rules. The current Code does not provide for provisions on administrative contracts (and the relevant litigation is usually under the jurisdiction of administrative courts). The peculiarity of administrative contracts is related to the ability of the administration to unilaterally change the terms of the contract to which it is a party, in cases where this is required by public interests. Such prerogative powers is provided for compensating additional costs from the second counterparty in this case (for example, contract of hiring work).

In addition to these general rules that apply to contracts, different types of administrative contracts have their own special regulatory mechanism arising from legislation and case law. The main (that is, the most theoretically significant and practically the most frequent) species are the following four.

The first type is procurement contracts (*marchés publics*), which are regulated by a special code (*code des marchés publics*).

The second type concerns the concession, public-private partnership, this type is privately called: *délégations de service public* contracts, which are

regulated by the Law of January 29, 1993 (called *loi Sapin*, after the then finance minister).

The third category is contracts that are subject to public assets placed at the disposal of private individuals (*Contrats d'occupation domaniale*): most of the rules applicable to this category come from case law.

And the last type is employment contracts. Most of the administrative staff are civil servants who do not have a contractual relationship with the administration, but there is a category of civil servants who are in contractual positions, so their relationship is regulated only by the contract form.

But after analyzing the provisions of the Code for fixing in it such a form as an administrative contract, we note that it does not contain general provisions about it. We can assume that this may be due to the existence of special laws that regulate this form in detail, based on the subject of the contract.

Having carried out a comparative analysis of French legislation in order to consolidate and regulate the forms of objectification of the results of the administrative procedure, we consider it necessary to note the following features:

1) firstly, the French legislation presents a procedural variety of forms, among which we can distinguish: 1) a unilateral administrative act, 2) implied decisions; 2) administrative contracts. French law is distinguished by the presence of such a form of decision objectification as implied decisions and unilateral administrative decisions.

2) we note that not all laws regulating the administrative procedure have requirements for the design, details and content of the forms, for example, the peculiarity of the French concept of “administrative act is the following: the requirements relating to administrative acts (decisions) are not contained in only one Code, they are enshrined in various regulations, as well as from the general principles set out in case law.

REFERENCES:

1. Commission régionale du patrimoine et de l'architecture (CRPA). URL: <https://fr.wikipedia.org/wiki/CRPA>
2. Loi n° 2000-321 du 12 avril 2000 relative aux droits des citoyens dans leurs relations avec les administrations. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000215117&categorieLien=cid>
3. Donno M. De The French Code “Des Relations Entre Le Public Et L'administration”. A New European Era For Administrative Procedure? *Italian journal of public law*. 2017. Vol. 9, is. 2. P. 220–260.
4. Introduction to French Law / eds. G. A. Bermann, E. Picard. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2012. 486 p.
5. Administrative Law of the European Union, Its Member States and the United States: A Comparative Analysis / ed. Rene J. G. H. Seerden. 3rd ed. Intersentia, 2012. 394 p.

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.15>

Міщенко Вікторія Сергіївна,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник відділу проблем модернізації господарського права та законодавства

Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень

імені В.К. Макутова Національної академії наук України»

ORCID ID: 0000-0002-0283-029X

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УТВЕРДЖЕННЯ ЗАСАД ІДЕОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ З УРАХУВАННЯМ ВОЄННИХ ТА ПОВОЄННИХ ЧИННИКІВ

THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE STATE TO ENSURE THE ESTABLISHMENT OF THE FOUNDATIONS OF THE IDEOLOGY OF SOCIAL JUSTICE IN SOCIETY, TAKING INTO ACCOUNT WAR AND POST-WAR FACTORS

У статті проаналізована інституційна спроможність держави у забезпеченні утвердження засад ідеології соціальної справедливості в суспільстві з урахуванням воєнних та повоєнних чинників. Утвердження ідеології соціальної справедливості має базуватися на відповідних інститутах, які являтимуть собою певні норми, правила, соціально-економічного устрою. В українському законодавстві є багатократне посилення на принцип справедливості, проте, що саме за ними стоїть не конкретизується. Від того, які вихідні положення будуть покладені в основу ідеології соціальної справедливості залежатиме те, які рішення будуть прийматися, та як буде будуватися стратегія та тактика повоєнної відбудови. Розглянуто співвідношення ідеї свободи ринку та соціальної справедливості, зроблено висновок, що свобода ринку має бути обмежена мораллю, а солідарність суспільства має полягати у тому, щоби не використовувати війну у ринкових цілях. Встановлено, що утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки базуватиметься на здобутках наукових шкіл економіко-правового профілю. Проаналізовано, які саме підходи виявляються найбільш актуальними для соціально-економічної ситуації в Україні. Розглядаючи зазначені наукові підходи з позиції повоєнного відновлення України проаналізовано як окреслені проблемні питання можуть бути вирішені відповідно до тієї чи іншої концепції соціальної справедливості. Автором зроблено висновок, що утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки має бути реалізоване шляхом трансформації неформальних уявлень про соціальну справедливість у конкретні правові норми. Досягнення такої справедливості представляється неможливим без створення належного правового забезпечення, в основу якого має бути закладено ефективне державне регулювання.

Ключові слова: соціальна справедливість, повоєнне відновлення, економіка, правове регулювання, ідеологія соціальної справедливості.

In the article, the author analyzed the institutional capacity of the state to ensure the establishment of the foundations of the ideology of social justice in society, taking into account war and post-war factors. The development of the ideology of social justice should be based on relevant institutions, which include certain norms, rules, and the socio-economic system. In Ukrainian legislation, there are multiple references to the principle of justice, but it is not specified. The decisions that will be made, and the strategy and tactics of post-war reconstruction will depend on what ideas will be the basis of the ideology of social justice. The author considered the relationship between the idea of market freedom and social justice and concluded that market freedom should be limited by morality, and society's solidarity should consist in not using war for market purposes. The development of the ideology of social justice in society on the basis of legal regulation of the economy should be based on the achievements of scientific schools of economic and legal profile. The author analyzed which approaches are the most relevant for the socio-economic situation in Ukraine. The author studied these scientific approaches from the standpoint of the post-war reconstruction of Ukraine and analyzed how the outlined problematic issues can be solved according to one or another concept of social justice. The author concluded that the establishment of the ideology of social justice in society on the basis of legal regulation of the economy should be implemented by transforming informal ideas about social justice into concrete legal norms. Achieving such justice is impossible without the creation of adequate legal support, which must be based on effective state regulation.

Key words: social justice, post-war recovery, economy, legal regulation, ideology of social justice.

Під час війни Україна переживає великі руйнування і потрясіння. Вони каталізують проблеми та дають «зелене світло» тим реформам, які за інших обставин викликали б опір суспільства.

Наразі, як всередині країни, так і на міжнародній арені починаються розмови про повоєнну відбудову. Від курсу повоєнної відбудови залежить подальший розвиток суспільства [1]. Принцип

справедливості, у тому числі соціальної справедливості, є невід'ємною частиною глобальних процесів реалізації Цілей сталого розвитку, до яких у 2015 році приєдналась Україна. Досягнення такої справедливості представляється неможливим без створення належного правового забезпечення, в основу якого має бути закладено ефективне державне регулювання.

Дослідженню соціальної справедливості присвячено роботи Дж. Роулза, М. Фрідмена, О.Хеффе, Р. Дворкіна, М. Сендела тощо. На базі цих робіт виникли окремі політичні доктрини, які з різних боків пояснюють справедливість, у тому числі соціальну справедливість. В Україні теоретичні основи розвитку соціальних процесів і сутність соціальної складової економічних реформ розроблені в працях Е. Лібанової, А. Гриненка, В. Жовноватої, Г. Пилипенка та ін. Здобутки вчених мають велике наукове та практичне значення та закладають теоретико-методологічну основу подальших наукових пошуків, детально висвітлюють деякі аспекти соціальної справедливості. Однак сьогоднішня ситуація в країні вимагає вирішення нових задач пов'язаних із повоєнною відбудовою. З огляду на це, актуальним вбачається дослідження інституційної спроможності держави у забезпеченні утвердження засад ідеології соціальної справедливості в суспільстві з урахуванням воєнних та повоєнних чинників.

У чинному українському законодавстві міститься багато посилай на принцип справедливості, проте, що саме за ними стоїть – це не конкретизується. Якщо уважно дослідити різні концепції справедливості виходить, що багато тлумачень виявляються протилежними. Від того, які концепції соціальної справедливості будуть покладені в основу ідеології соціальної справедливості залежатиме те, які рішення будуть прийматися, та як буде будуватися стратегія та тактика повоєнної відбудови. Тому, спробуємо з різних позицій соціальної справедливості дати відповідь на найбільш гострі та актуальні питання, які постали перед державою у цей складний час.

Проблема соціальної справедливості у сучасній науковій літературі розглядається, у двох аспектах. По-перше, використання прикметника «соціальний» вказує на те, що йдеться про щось суспільне. По-друге, йдеться про «соціальне питання» – певні труднощі у суспільстві, безробіття, незахищеність у разі хвороби чи старості, недостатня освіта, голод тощо, які стосуються мешканців зростаючих міст та значної частини сільського населення [2, с. 126]. На сучасному етапі розвитку суспільства соціальна справедли-

вість окреслює нинішній рівень відносини між людьми, суспільством та державою.

Соціальна справедливість також розглядається як узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння і зміст якого змінювалося протягом історії, і сьогодні немає єдиного розуміння його змісту. При визначенні соціальної справедливості найчастіше її співвідносять із соціальною рівністю, і в цьому контексті соціальна справедливість розуміється як міра рівності і нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ у суспільстві, статусів і влади, а також у життєвому положенні різних суспільних груп [3, с. 106].

Справедливість часто пов'язують з проблемою перерозподілу. Коли постає питання про визначення долі у розподілі, то від соціальної справедливості виникають очікування розподілу порівну чи розподілу за потребами. Проте, варто зазначити, що ресурси, які мають бути розподілені спочатку повинні бути зароблені та взаємно обмінані. При цьому, варто розуміти, що перед тим, як «розділяти пиріг» треба його «спекти». Проте питання соціальної справедливості не піднімає питання первинного початку, а розглядає більш пізні стадії розвитку, які важливі для розподілу. Проти розподілу як первинного зразка виступає також те, що інстанція, яка вважається відповідальною за соціальну справедливість – держава, здатна лише на вторинні та субсидіарні дії [2, с. 126].

Механізми реалізації принципу соціальної справедливості по-різному бачать прихильники різних політичних доктрин. В той же час сучасні економічні відносини характеризуються стрімким розвитком, що неминуче призведе до перерозподілу суспільних благ. Зазначене ще більше актуалізує питання забезпечення соціальної справедливості, що вимагатиме істотних змін у правовому регулюванні. Вищевказане вимагає напрацювання нового концептуально-методологічного підходу до формування інструментарію правового забезпечення економіки з метою утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві.

У науковій літературі розглядаються різні аспекти соціальної справедливості. У різні історичні періоди в кожній людській спільноті формувалося своє уявлення про справедливість, яке відображало суспільну й індивідуальну потребу у погоджених правилах взаємодії у сфері розподілу суспільних благ, прав і обов'язків суб'єктів по відношенню один до одного. Юристи звертають увагу на правове забезпечення діяльності держави й особистості, розглядаючи соціальну справедливість через призму розподілу відповідальності,

співвідносячи між собою вчинок, дію та міру відплати за неї (покарання або звільнення від нього). Політики і політологи, розглядають соціальну справедливість як набір політичних прав і свобод. Філософи, підкреслюють загальнолюдський характер і моральний зміст справедливості, надаючи останній значення на категоріальному рівні. Соціологи вивчають питання структурного змісту соціальної справедливості, механізми та закономірності її формування, зміни та її функції. В економіці соціальна справедливість розглядається у взаємозв'язку із розвитком економічного потенціалу суспільства, ефективністю виробництва і принципами розподілу матеріальних благ [4, с. 18].

Утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки базуватиметься на здобутках наукових шкіл економіко-правового профілю. При цьому, слід проаналізувати, які саме підходи виявляться найбільш актуальними для соціально-економічної ситуації в Україні.

Прихильники егалітаристської концепції вважають справедливим зрівняльний розподіл доходів, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Ліберали виходять із загальної концепції гідного людського життя. Навіть найменш захищені категорії населення мають отримувати соціальний пакет, який забезпечуватиме гідне існування. Це не значить, що ці категорії людей мають процвітати та жити за рахунок інших, проте вони мають отримувати гідний мінімум, однак такий мінімум Україна визначає досить низько, за порогом гідності.

Відповідно до утилітарного підходу головним завданням держави є забезпечення найбільшого щастя для як можна більшої кількості членів суспільства. Одержувати при цьому більшу частку суспільного багатства повинний той, хто здатний у більшій мірі одержати корисність. Таким чином, загальна корисність максимізується не у випадку рівного розподілу багатства між членами суспільства, а в результаті пропорційного (відповідно до різних функцій корисності) його розподілу [5]. Утилітаристи, виступають за найбільші блага для найбільшої кількості людей. Проте, кожен на своєму місці бажає, щоби до нього ставилися із повагою, і тому, у випадку, коли через певні обставини (як, наприклад, війна), людина стала представником меншості, то мало хто захоче терпіти дискримінацію заради добробуту більшості.

Аристотель, розглядає справедливість з позиції мети. За Аристотелем справедливість розподілу треба вирішувати виходячи із призначення речі, тобто треба дивитись на телос (кінцева

мета). Прихильники телеологічної аргументації (роздум від цілі) вважають, що саме мета має визначати справедливим є розподіл чи ні. Якщо застосувати такий підхід до ситуації в Україні, то, по-перше, слід визначити кінцеву мету (швидко відновити інфраструктуру чи створити умови для повернення трудових ресурсів до країни, забезпечити необхідний мінімум соціальної допомоги якнайбільшій кількості громадян), і вже виходячи з мети визначити критерії справедливості.

Відповідно до меритократичного принципу нагорода залежить від того, скільки людина доклала зусиль, а тому розподіл доходів, багатства та можливостей не має виходити з обставин, на які сама людина ніяким чином не впливає. Через це, головна ідея цієї концепції полягає у тому, що має бути вільний доступ до можливостей у кожного незалежно від походження, а лише за особистими якостями. Тому зробивши усі позиції потенційно відкритими для усіх – надається можливість продемонструвати свої здібності та отримати нагороду, що і розглядається як шлях до справедливості. На нашу думку, ця концепція найкраще може бути застосована в умовах України. Проте, навіть у неї є критики, які вважають меритократію недостатньо справедливою, аргументуючи це тим, що старання, зусилля, відношення до роботи – все це дуже залежить від оточення, походження, наявності таланту, та інших обставин, які людина сама не створювала, проте які надають їй певні переваги [5].

Дж. Ролз, автор «Теорії справедливості», відійшов від утилітаристського принципу, та вважає, що принципами соціальної справедливості можуть бути тільки ті, які приймуть вільні та раціональні індивіди як основу свого об'єднання у суспільство в умовах «вихідного положення». Вчений розуміє під цим положенням певний розумовий експеримент, в якому людина повинна обрати принцип справедливості для суспільства, не знаючи, яке б положення могла сама у ньому зайняти [6]. Тим самим, через універсалізацію поведінки шляхом гіпотетичної зміни ролей, віднаходяться такі принципи для справедливості, з якими б погодилися всі розумні люди. Ідея Дж. Ролза полягала не просто в тому, щоб допомагати тим, хто втрачає через випадковості або нещастя, а в тому, щоб поставити всіх суб'єктів у рівне положення, в якому б вони могли управляти своїми власними справами і приймати участь у соціальній кооперації за рівних умов [5]. За Роулзом принцип справедливої нерівності – це коли соціальна та економічна нерівність допустима, якщо вона працює на благо всіх і кожного. Тобто він не відмовляється

від нерівності, проте зазначає, що добробут окремих членів суспільства має приносити користь усім, у тому числі менш спроможним. На нашу думку, це виглядає справедливим саме з позиції бідності та позбавляє мотивації тих, хто є більш успішним, проте, зрештою погляди Дж. Роулза на справедливість є слушними та можуть бути у певній мірі застосовані в українських реаліях.

В сучасне розуміння соціальної справедливості вагомий внесок вніс Р. Дворкін, який здійснив переміщення уваги з результатів на можливості, зосередженість на особистій відповідальності і зусиллях самої людини у її прагненні досягти певних результатів, включаючи добробут. Окрім цього, цей автор довів необхідність досягнення легітимності певної концепції соціальної справедливості [7].

Майкл Сендел підкреслює необхідність суспільної дискусії у випадках, коли зіштовхуються цінності різного порядку. Він задається питанням – що є більш важливим: цінності ринку, переваги для своїх громадян чи цінності загальноєвропейського порядку? Майкл Сендел наголошує, що питання справедливості досить складні, тому потрібно вміти їх обговорювати [5]. Суспільна дискусія дуже потрібна – політики часто маніпулюють, у еліт свої інтереси. На його думку, справжня справедливість являє собою баланс між незалежністю, справедливими цінами для громадян та економічними інтересами певних груп, а тому ситуація, в якій робиться акцент на чомусь одному – це несправедливість. З огляду на цей підхід, у питаннях повоєнного відновлення України варто наголосити, що політики, які сьогодні прийматимуть рішення з відбудови, мають визначити, які саме цінності знаходяться у центрі. Окремо слід розглянути питання свободи ринку у зазначених концепціях. Зокрема, свобода ринку має бути обмежена мораллю. Солідарність суспільства полягає у тому, щоби не використовувати катастрофу (а саме війну) в ринкових цілях.

Розглядаючи зазначені наукові підходи з позиції повоєнного відновлення України варто відзначити як окреслені проблемні питання можуть бути вирішені відповідно до тієї чи іншої концепції соціальної справедливості. На наш погляд, зважаючи на окреслене коло питань, які потребують конкретизації принципу соціальної справедливості, та виходячи зі складності соціально-економічної ситуації у країні в умовах війни, найбільш ефективним буде поєднання декількох наукових підходів.

Утвердження ідеології соціальної справедливості має на меті, по-перше, забезпечити рівні економічні можливості (забезпечення рівних прав учасників ринку), по-друге, забезпечити справедливий розподіл часток створеного продукту, підтримати необхідний баланс у розподілі, який виключатиме нерівність. Через це, утвердження ідеології соціальної справедливості має базуватися на відповідних інститутах, які являтимуть собою певні норми, правила, соціально-економічного устрою. Тому, на наш погляд, важливим є питання інституційності принципів соціальної справедливості, тобто трансформації неформальних уявлень про соціальну справедливість у конкретні правові норми.

На нашу думку, під принципами соціальної справедливості варто розуміти конкретні вихідні положення, якими слід керуватися у процесі створення механізмів та умов для досягнення соціальної справедливості. З огляду на це, справедлива інституційна система являтиме собою таке середовище, у якому кожна людина отримує разом з іншими, вільний доступ до освіти, охорони здоров'я та інших базових цінностей, а суб'єкти господарювання можуть розраховувати на забезпечення рівних конкурентних прав. Таким чином, справедливість інститутів, з позиції дотримання базового принципу, оцінюється у залежності від того наскільки ефективно вони забезпечують рівні економічні умови усім для досягнення ними своєї мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Справедлива відбудова. Якою буде Україна після війни. Конференція 21–22 жовтня 2022 р. *Спільне*. URL: <https://commons.com.ua/ru/conference-reconstruction-justice-post-war-ukraine/>
2. Хеффе Отфريد. Справедливість: Философское введение / пер. с нем. О. В. Кильдюшова ; под ред. Т. А. Дмитриева. Москва : Праксис, 2007. 192 с.
3. Гриненко А.М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. *Наукові праці*. Випуск 99. Том 112, С. 104–107.
4. Жовновата В.О. Соціальна справедливість як концепт. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. Вип. 3. С. 16–22.
5. Michael J. Sandel. *Justice: What's The Right Thing To Do?* Penguin, 2010. 320 p.
6. Ролз Джон. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольський. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
7. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права / пер. А. Фролкін. Київ : Основи, 2000. 520 с.

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.16>

Савчук Роман Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор

Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0003-4896-3829

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF PROSECUTION AGENCIES IN THE SPHERE OF CRIME PREVENTION: THEORETICAL, ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

У статті розкривається поняття та зміст інформаційно-аналітичної діяльності органів прокуратури як специфічного різновиду інтелектуальної, розумової діяльності людини, в процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу. Метою зазначеного напрямку діяльності в органах прокуратури є поглиблене вивчення проблемних питань додержання законності та протидії злочинності, виявлення недоліків у роботі, помилок і прорахунків у здійсненні прокурорського нагляду та провадженні досудового розслідування, визначення заходів щодо їх усунення і недопущення у подальшій діяльності, прогнозування розвитку позитивних та негативних тенденцій. Автор розкриває зміст основних нормативно-правових актів Офісу Генерального прокурора, які визначають організаційно-правові аспекти інформаційно-аналітичної діяльності у сфері протидії злочинності та вказує на їх недоліки. Вносяться пропозиції щодо необхідності закріплення у наказах Офісу генерального прокурора таких об'єктів інформаційно-аналітичної роботи як стан, динаміка та структура злочинності. Методика застосування аналізу статистичних даних повинна передбачати послідовне дотримання наступних процедур: а) постановка мети аналізу; б) підбір статистичного матеріалу і критична оцінка даних; в) систематизація відібраних даних; г) порівняльна оцінка і забезпечення їх співставності; д) формування узагальнюючих показників; е) фіксація і обґрунтування суттєвих властивостей, особливостей, зав'язків і закономірностей злочинності як досліджуваного явища; ж) підготовка висновків, пропозицій та практичних рекомендацій. Кінцевою метою застосування аналізу статистичних даних в аналітичній діяльності правоохоронних органів повинно бути визначення тенденцій щодо стану, структури та динаміки злочинності, встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; внесення пропозицій щодо їх усунення з метою недопущення їх вчинення у майбутньому; складання прогнозів щодо стану, структури та динаміки злочинності у майбутньому.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, органи прокуратури, стан, динаміка злочинності, аналіз, статистичні дані, кримінальні правопорушення.

The author of the article explores the concept and content of the information and analytical activity of the prosecutor's office as a specific type of intellectual, mental activity of a person, in the process of which, as a result of a certain algorithm of sequential actions from the search, accumulation, storage, processing, analysis of primary information, new, secondary analytical information is formed in the form of analytical reference, report, review, forecast. The purpose of the indicated direction of activity in the prosecutor's office is an in-depth study of problematic issues of compliance with the law and combating crime, identification of shortcomings in the work, errors and miscalculations in the implementation of prosecutorial supervision and the conduct of pre-trial investigation, determination of measures to eliminate them and their prevention in further activities, forecasting the development of positive and negative trends. The author discloses the content of the main regulatory legal acts of the Prosecutor General's Office, which determine the organizational and legal aspects of information and analytical activities in the field of combating crime, and points out their shortcomings. Proposals are made regarding the necessity of enshrining in the orders of the Prosecutor General's Office such objects of information and analytical work as the state, dynamics and structure of crime. The method of applying the analysis of statistical data should provide for consistent compliance with the following procedures: a) setting the goal of the analysis; b) selection of statistical material and critical assessment of data; c) systematization of selected data; d) comparative assessment and ensuring their comparability; e) formation of general indicators; e) recording and substantiating the essential properties, features, connections and regularities of crime as a

researched phenomenon; g) preparation of conclusions, proposals and practical recommendations. The ultimate goal of using the analysis of statistical data in the analytical activities of law enforcement agencies should be to identify trends in the state, structure and dynamics of crime, to establish the circumstances that contributed to the commission of criminal offenses; making proposals for their elimination in order to prevent them from being committed in the future; making forecasts regarding the state, structure and dynamics of crime in the future.

Key words: *analytical activity, prosecutor's office, state, dynamics of crime, analysis, statistical data, criminal offenses.*

Постановка проблеми. Інформаційне забезпечення органів прокуратури є постійним і безперервним процесом, який серед іншого передбачає вироблення та формулювання висновків та пропозицій для прийняття ефективних управлінських рішень. Така діяльність здійснюється на підставі узагальнення відомостей про кримінальні правопорушення, показники роботи органів прокуратури та стан злочинності загалом. Разом з тим сама по собі ця інформація не завжди дозволяє зробити висновки та прийняти необхідні управлінські рішення, а також внести пропозиції щодо організаційних, правових і практичних заходів, спрямованих на вдосконалення діяльності органів прокуратури у сфері протидії злочинності.

Для поглибленого вивчення відповідних питань плануються та проводяться аналітичні заходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняттю та характеристиці основних напрямків аналітичної роботи у правоохоронних органах присвятили свої наукові праці В. М. Варенко, С. Г. Гайдай, І. В. Європіна, О. М. Литвак, С. В. Мазурик, А. М. Мудров, Л. О. Неводнича, С. В. Шмаленя, В. В. Шуба та ін.

Разом з тим на разі недостатньо висвітленими залишаються проблеми інформаційно-аналітичної роботи у сфері протидії злочинності.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є розкриття теоретичних та організаційно-практичних аспектів інформаційно-аналітичної діяльності органів прокуратури у сфері протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Під інформаційно-аналітичною діяльністю розуміють специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, в процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу тощо [1, с. 14].

Інформаційно-аналітична діяльність дає можливість аналізувати, прогнозувати та робити висновки про дії, події, фактори та чинники, а також причинно-наслідковий зв'язок між ними, що має значення при реалізації посадових (службових) обов'язків конкретним прокурором [2, с. 123].

Аналітична робота поєднує комплекс методів та прийомів, використання яких має на меті

поглиблене вивчення проблемних питань додержання законності та протидії злочинності, виявлення недоліків у роботі, помилок і прорахунків у здійсненні прокурорського нагляду та провадженні досудового розслідування, визначення заходів щодо їх усунення і недопущення у подальшій діяльності, прогнозування розвитку позитивних та негативних тенденцій [3, с. 7].

Інформаційно-аналітична робота органів прокуратури передбачена Наказом Офісу Генерального прокурора «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України» від 07.08.2020 № 365, відповідно до якого Офіс Генерального прокурора з урахуванням стану законності у державі, поширеності порушень прав і свобод громадян та інтересів держави, визначених пріоритетних напрямів у планах роботи передбачає конкретні заходи з важливих та актуальних питань виконання завдань органів прокуратури, зокрема заходи, спрямовані на комплексне аналітичне дослідження наявних проблем, перевірки стану додержання вимог законодавства в межах наданих повноважень, організації роботи на окремих напрямках у регіональних (обласних) прокуратурах, надання практичної допомоги їх керівникам.

Відповідно до п. 14.1. зазначеного Наказу аналітична робота спрямована на розроблення заходів щодо усунення недоліків у роботі органів прокуратури; внесення конкретних пропозицій щодо підвищення ефективності роботи та координації діяльності у сфері протидії злочинності; удосконалення нормативних і відомчих актів, що стосуються організації діяльності прокуратури [4].

На думку С. В. Мазурика, аналітична робота в органах прокуратури здійснюється переважно за двома напрямками: зовнішнім та внутрішнім. Зовнішнім напрямком вважається робота, пов'язана з визначенням стану виконання покладених на органи прокуратури завдань. У цьому випадку аналіз даних, що характеризують стан зазначених видів діяльності, дає знання реальної обстановки, дозволяє правильно визначати напрямки зусиль, прогнозувати розвиток несприятливих тенденцій та процесів.

Інший, внутрішній, напрямок аналітичної роботи в органах прокуратури – збирання, вивчення, оцінка та передача інформації з метою

визначення ефективності організації та діяльності органів прокуратури. Така інформаційно-аналітична робота дозволяє вживати організаційних заходів, спрямованих на вдосконалення системи управління органами прокуратури [5].

На нашу думку, такий розподіл є достатньо умовним, адже визначення ефективності організації та діяльності органів прокуратури як зовнішній напрямок аналітичної роботи залежить у тому числі від стану виконання покладених на органи прокуратури функцій як внутрішнього завдання.

Натомість пропонуємо виділити загальні та окремі завдання інформаційно-аналітичної роботи в органах прокуратури.

До загальних завдань необхідно віднести: 1) встановлення стану злочинності, її структури та динаміки; 2) гнучке реагування на процес формування та коригування планів роботи прокуратури, правильний вибір пріоритетів, оптимальних форм та методів прокурорських перевірок, створення тимчасових та постійних робочих (міжвідомчих) груп за напрямами прокурорської діяльності, вироблення додаткових планів щодо здійснення спільних заходів зазначених груп; 3) проведення організаційно-штатних заходів з урахуванням повноважень прокурорів, серед яких перерозподіл навантаження на особовий склад, коригування розпоряджень про розподіл обов'язків у прокуратурі, покладання додаткових обов'язків на працівників з метою усунення прогалин у діяльності; 4) короткострокове прогнозування розвитку стану злочинності з урахуванням попереднього досвіду та новації законодавства для розробки стратегії прокурорської діяльності; 5) оптимізація планів навчання працівників прокуратури та індивідуальних планів їх самостійної підготовки; 6) удосконалення практики координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності та корупції.

Окремими завданнями є: 1) встановлення найпоширеніших видів кримінальних правопорушень у різних сферах суспільного життя, їх динаміки та структурної характеристики; 2) визначення реального рівня злочинності; 3) виявлення недоліків функціональної діяльності прокуратури та розробка заходів щодо її вдосконалення; 4) підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства, правозастосовної практики; 5) аналіз та узагальнення стану здійснення прокуратурою покладених на неї функцій.

Для досягнення вказаних завдань у Наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статис-

тики та її аналізу» від 17.03.2021 № 69 міститься вимога до керівників прокуратур та їх заступників з метою комплексного дослідження проблем додержання вимог законів, протидії злочинності, стану організації роботи органів прокуратури використовувати метод аналізу статистичних даних [6].

На нашу думку, таке визначення мети аналізу статистичних даних у сфері протидії злочинності є недостатньо конкретним, що позбавляє відповідних суб'єктів цілеспрямованого вирішення покладених на них обов'язків з ефективного здійснення інформаційно-аналітичної роботи у вказаному напрямку.

З цього приводу заслуговує на увагу думка І.А. Федчак, який вважає, що аналіз статистичних даних як специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності повинен бути спрямований перш за все на встановлення та передбачення взаємозв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання, інтерпретацію та прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання під час досудового розслідування та здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також для розроблення тактичних і стратегічних заходів із протидії злочинності. [7, с. 16–17].

У свою чергу аналіз злочинності дозволяє вивчити наступні групи завдань:

1. Опис стану, структури, розповсюдженості, динаміки правопорушень і реалізації державних заходів соціального контролю за ними, підтримання режиму законності (описова функція);

2. Виявлення статистичного зв'язку, залежності, співвідношення структури і динаміки правопорушень з факторами, які їх обумовлюють, а також з діяльністю держави і суспільства в цій сфері (пояснювальна функція);

3. Визначення тенденцій зміни правопорушень, складання кримінологічних прогнозів (прогностична функція);

4. Виявлення «тривожних» моментів у стані злочинності, позитивних сторін і недоліків у діяльності правоохоронних органів для прийняття на цій основі адекватних управлінських рішень (організаційно-управлінська функція).

Достатньо повно зазначені вище завдання відображені у Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності, затвердженому Наказом Генерального прокурора від 08.02.2021 № 28. Серед них:

– аналіз злочинності, її структури, динаміки та прогнозування тенденцій, підготовка пропози-

цій щодо шляхів вирішення відповідних проблем із метою сприяння у виконанні завдань кримінального провадження;

- розробка, узгодження і реалізація заходів, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень, причин та умов, які сприяли їх вчиненню;

- підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії злочинності.

Заслугують на увагу також положення Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності щодо об'єктів, на які здійснюється вплив з боку правоохоронних органів. Ними є стан, структура, динаміка злочинності, а також інші фактори, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень (п. 10 розділу I Порядку) [8].

У контексті зазначеного звертає на себе увагу зміст Наказу Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу», який визначає одним з основних об'єктів аналізу не стан злочинності, а кримінальної протиправності.

Вважаємо застосування цього терміну невірним, необґрунтованим та таким, що суперечить положенням чинного законодавства та загальному уявленню про нього.

У юридичній літературі під кримінальною протиправністю розуміють формально-юридичну (нормативно-правову) ознаку кримінального правопорушення (кримінального проступку і злочину), яка означає обов'язкову передбаченість суспільно небезпечного діяння в законі про кримінальну відповідальність [9. 65-79]. Таке визначення цілком відповідає положенням ч. 3 ст. 3, ч. 2 ст. 4, ч. 3 ст. 88 КК України та не викликає у юридичній літературі жодних дискусій з цього приводу.

Натомість вважаємо, що єдино прийнятими характеристиками злочинності як соціального явища є її стан, структура та динаміка.

Для ефективного їх аналізу необхідно розкрити особливості дослідження кожного з них.

Під станом злочинності розуміють абсолютне число злочинів, скоєних на певній території і за окремий проміжок часу. На думку багатьох учених-кримінологів, це поняття характеризує злочинність з кількісної сторони й означає абсолютні числа вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили [10, с. 32].

Стан злочинності охоплює як злочини, за які правопорушників притягнуто до кримінальної відповідальності чи звільнено від неї, і ті, у яких питання відповідальності винних ще не вирішене.

З метою прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень щодо запобігання кримінальним правопорушенням для характеристики стану злочинності рекомендують використовувати такий показник, як рівень, або коефіцієнт, злочинності. Коефіцієнт злочинності характеризує її інтенсивність на певній території та виражається в кількості злочинів, що припадає на кожну тисячу чоловік (10 або 100 тис.) населення даної території. Для точнішого визначення рівня злочинності слід ураховувати не все населення, а лише ті вікові групи, представники яких можуть притягатися до відповідальності за злочин відповідно до чинного кримінального законодавства. Нерідко при розрахунках виключаються не тільки діти, а й населення похилого віку, оскільки серед таких осіб припадає на частку дуже незначна частина тих, хто скоїв злочин.

У процесі аналізу стану злочинності необхідно пам'ятати, що певна кількість злочинів із різних причин залишиться поза кримінальною статистикою. Це латентні дії, зокрема приховані чи незареєстровані через недотримання порядку та правил обліку.

Висновок про поліпшення або погіршення стану злочинності повинен ґрунтуватися не лише на статистичних показниках про кількість зареєстрованих у ЄРДР кримінальних правопорушень за певний період, коефіцієнт злочинності, а й на фактичному стані правопорядку, своєчасності та законності реагування на правопорушення, дієвості вжитих заходів щодо їх виявлення та попередження. Для цього відомості про злочинність аналізуються у комплексі з даними як самих органів прокуратури, так й інших правоохоронних органів.

Структура злочинності – це внутрішні її властивості, які розкривають її будову, співвідношення груп чи окремих видів злочинів у загальній їх кількості за визначений період часу на визначеній території, виділених за різними груповими ознаками: кримінально-правовою, кримінологічною, соціально-демографічною тощо. Структура дає уявлення про те, що являє собою злочинність у конкретних умовах, які види чи групи злочинів і осіб, що їх скоїли, мають більш розповсюджений характер або являють найбільшу небезпеку для суспільства.

Динаміка злочинності – це кримінологічна категорія, яка означає зміни, що призводять до кількісних і якісних змін у злочинності, – в її характері, стані та структурі, в часі і просторі, як у цілому, так і в своїх структурних частинах [10, с. 35].

Відповідні дані повинні порівнюватися за періоди: з місяця у місяць, з кварталу у квартал, з року в рік. При цьому перший квартал поточного року має порівнюватися з першим кварталом минулого року і т. д. Недотримання цього правила може призвести до перекошування даних, оскільки злочинність, як показує практика, розподіляється за різними періодами року нерівномірно.

Найбільш об'єктивну картину, що відображає сезонні коливання злочинності, дає аналіз злочинів за часом їх фактичного вчинення. Стійкі тенденції в динаміці виразніше виявляються при аналізі злочинності за тривалий період. При дослідженні динаміки слід враховувати і ряд інших факторів, зокрема, зміни в законодавстві та судовій практиці, кількості населення, яке проживає на відповідній території, тощо.

Висновки. Таким чином, у наказах Офісу генерального прокурора повинні бути чітко визначені рекомендації щодо правильного застосування методу аналізу з урахуванням положень чинного законодавства, наукових положень правової статистики та кримінології, які визначають його поняття, форми та етапи застосування, об'єкти та мету.

Основними об'єктами інформаційно-аналітичної роботи в правоохоронних органах повинні

бути визначені стан, динаміка та структура злочинності.

Методика застосування аналізу статистичних даних повинна передбачати послідовне дотримання наступних процедур: а) постановка мети аналізу; б) підбір статистичного матеріалу і критична оцінка даних (тобто перевірка їх змістовності, якості, достовірності, обґрунтованості); в) систематизація відібраних даних; г) порівняльна оцінка і забезпечення їх співставності; д) формування узагальнюючих показників; е) фіксація і обґрунтування суттєвих властивостей, особливостей, зав'язків і закономірностей злочинності як досліджуваного явища; ж) підготовка висновків, пропозицій та практичних рекомендацій.

Кінцевою метою застосування аналізу статистичних даних в аналітичній діяльності правоохоронних органів повинно бути визначене виявлення тенденцій щодо стану, структури та динаміки злочинності, встановлення обставин, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; внесення пропозицій щодо їх усунення з метою недопущення їх вчинення у майбутньому; складання прогнозів щодо стану, структури та динаміки злочинності у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. Київ, Університет «Україна», 2014. 417 с.
2. Гайдай С. Г. Інформатизація прокурорської діяльності: теоретико-правові засади. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_1_22
3. Європіна І. В., Литвак О. М., Мудров А. М., Неводничка Л. О., Шмаленя С. В. Методичні рекомендації з питань організації аналітичної роботи в органах прокуратури України. Київ : Генеральна прокуратура України ; Національна академія прокуратури України, 2013. 37 с.
4. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України : Наказ Офісу Генерального прокурора від 07 серпня 2020 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905-20#Text>
5. Мазурик С. Інформаційно-аналітична діяльність органів прокуратури. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. № 5. Т. 2. 2016. С. 56–59. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/bitstream/316497/18114/1/Мазурик%20С..pdf>
6. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу : Наказ Офісу Генерального прокурора від 17 березня 2021 р. № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0069905-21>
7. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
8. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності : Наказ Генерального прокурора від 08 лютого 2021 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text>
9. Панов Н. И. Уголовная противоправность как признак преступления. *Право Украины*. 2011. № 9–10. С. 65–79.
10. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

РОЗДІЛ 5 СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

5.1 ПРАВО

УДК 342.9+349.6

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.17>

Зайкова Лілія Миколаївна,

аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-6087-156X

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ БЕЗХАЗЯЙНИМИ ВІДХОДАМИ В УКРАЇНІ

LEGAL REGULATION OF UNMANAGED WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE

Метою наукової статті визначено здійснити характеристику нормативно-правового регулювання управління безхазяйними відходами в Україні. Система законодавства України про відходи складається із численної кількості законодавчих актів. До системи законодавства України про відходи входять такі законодавчі акти, як Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про металобрухт», «Про житлово-комунальні послуги», «Про хімічні джерела струму», «Про ветеринарну медицину», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», Кодекс України про надра, інші нормативно-правові акти. Встановлено, що охорона довкілля від забруднення відходами визначається статтею 55 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де наголошено, суб'єктами права власності на відходи мають застосовувати необхідні заходи для зменшення обсягів утворення відходів, їх утилізації, а також знешкодження або розміщення. Підкреслено, що проведення операцій у сфері поводження з відходами можливе тільки за наявності дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами на визначених територіях із дотриманням санітарних та екологічних норм. Наголошено, що пріоритетним є спосіб, який забезпечує можливість подальшого використання відходів як вторинної сировини. Зроблено висновок, що відмінність європейської системи поводження з відходами від існуючих українських підходів полягає саме в наявності економічної суті такої системи, яка при цьому будується на принципах зменшення забруднення навколишнього середовища, прагнення до безвідходного виробництва, відповідального ведення бізнесу та ін. Підкреслено, що Угода про асоціацію України з ЄС є істотним поштовхом на шляху до імплементації проєвропейської екологічної політики, яка дозволить відійти від концепції «викачування» коштів з операторів ринку та перейти до створення ефективної системи управління безхазяйними відходами.

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, безхазяйні відходи, нагляд, нормативно-правове регулювання, публічне адміністрування, публічний інтерес, суб'єкт господарювання, управління.

The purpose of the scientific article is to characterize the legal regulation of the management of stray waste in Ukraine. The system of legislation of Ukraine on waste consists of a large number of legislative acts. The legislative system of Ukraine on waste includes such legislative acts as the Laws of Ukraine "On Ensuring Sanitary and Epidemic Welfare of the Population", "On Management of Radioactive Waste", "On Scrap Metal", "On Housing and Communal Services", "On Chemical Sources of Current", "On veterinary medicine", "On removal from circulation, processing, disposal, destruction or further use of substandard and dangerous products", Code of Ukraine on subsoil, other regulatory legal acts. It has been established that the protection of the environment from waste pollution is defined by Article 55 of the Law of Ukraine "On the Protection of the Natural Environment", where it is emphasized that the subjects of ownership of waste must apply the necessary measures to reduce the volume of waste generation, its disposal, as well as disposal or placement. It is emphasized that the implementation of operations in the field of waste management is possible only if there is a permit for the implementation of operations in the field of waste management in specified territories in compliance with sanitary and environmental standards. It was emphasized that priority is given to a method that ensures the possibility of further use of waste as secondary raw materials. It was concluded that the difference between the European waste management system and the existing Ukrainian approaches lies precisely in

the presence of the economic essence of such a system, which is built on the principles of reducing environmental pollution, striving for waste-free production, responsible business conduct, etc. It is emphasized that the Agreement on the Association of Ukraine with the EU is a significant push towards the implementation of a pro-European environmental policy, which will allow moving away from the concept of "pumping" funds from market operators and moving to the creation of an effective system of managing stray waste.

Key words: *administrative and legal mechanism, stray waste, inspection, normative and legal regulation, public administration, public interest, business subject, public governance.*

Постановка проблеми. Попри введення в національну систему права категорії власник відходів в Україні значні площі, зайняті безхазяйними відходами. Водночас, проблемні питання законодавчого регулювання механізмів поведіння з безхазяйними відходами останнім часом є надзвичайно гострими для України. Поступове загострення екологічної проблеми неконтрольованого накопичення безхазяйних відходів, їх вплив на здоров'я людини та навколишнє природне середовище потребує подальшої актуалізації нормативно-правової бази в аспекті приведення у відповідність до європейських і світових стандартів. Поряд із щорічним збільшенням обсягу накопичених в Україні відходів за усіма класами небезпеки, який вже у минулому році досяг майже 12 млн тонн [1], з'являється безліч стихійних звалищ побутових відходів, які вже стали частиною міських та приміських територій. На сьогодні це десятки тисяч несанкціонованих звалищ, на яких безконтрольно зберігаються не тільки побутові, а й будівельні та інші небезпечні відходи [2].

Такі звалища є серйозним джерелом забруднення не тільки тисячі гектарів земельних ділянок, а також повітряного і водного середовища. Саме тому, особливої уваги потребують питання належного обліку безхазяйних відходів, їх своєчасного виявлення, встановлення причин їх утворення, розроблення заходів з недопущення їх утворення далі та переробка, утилізація таких накопичених відходів [3].

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика управління та поведіння із окремими видами відходів останнім часом все більше набуває своєї актуальності та гостроти дослідження. Науково-теоретичним підґрунтям даної публікації в цьому сенсі стали наукові розробки таких вчених, як Ю.О. Легеза, О.В. Пушкіна, А.В. Ільющенко, Г.О. Блінова та інших. Однак наукова проблема управління безхазяйними відходами залишається дослідженою фрагментарно, що попри її суспільну гостроту, актуалізує здійснення даного дослідження.

Метою наукової статті визначено здійснити характеристику нормативно-правового регулювання управління безхазяйними відходами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Безхазяйні відходи підлягають окремому державному обліку. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про відходи», безхазяйними вважаються відходи, що не мають власника або власник яких невідомий. У разі визначення власника відходів відповідно до положень, визначених Порядком виявлення та обліку безхазяйних відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1217 [4], він несе повну відповідальність за додержання умов поведіння з ними та запобігання негативному впливу відходів на навколишнє природне середовище.

Якщо безхазяйні відходи не взято на облік, то їх власником вважається орган місцевого самоврядування, на території було створено «стихийне» сміттєзвалище. Разом з тим, слід зазначити, що статус «власник не встановлений» – це результат проведення певних процедур з його визначення. Наразі це функція місцевих комісій з виявлення та обліку безхазяйних відходів. При цьому на законодавчому рівні конкретний алгоритм дій з встановлення власника, певні повноваження комісії не закріплені, що на практиці призводить до обмеження дій комісії лише виявленням та обліком безхазяйних відходів без встановлення їх власника. Це створює додаткові фінансові проблеми для органів місцевого самоврядування під час практичної реалізації цього положення та не сприяє вирішенню питання поведінки з безхазяйними відходами.

Дослідивши підходи до визначення поняття «відходів», що знайшли своє відображення у національному законодавстві, слід відмітити відсутність єдиного чіткого правового розуміння «відходів», що породжує законодавчі колізії, які наразі існують. Неповне відображення європейського підходу у цьому питанні, а саме відсутність гармонічного поєднання національних особливостей щодо вирішення питання відходів із досвідом інших європейських країн не кращим чином сприяє вирішенню існуючих проблем поведінки з відходами. Існує нагальна потреба закріплення у законодавстві про відходи єдиного визначення, яке б всебічно визначало такий особливий об'єкт правового регулювання, як відходи. Також, узагальнення викладених вище думок науковців

свідчить про відсутність єдності в розумінні поняття «відходів». Найчастіше поняття відходів застосовується з урахуванням екологічної, економічної, соціальної та правової складових.

Таким чином, під відходами пропонується розуміти матеріали, предмети, речовини, створення яких необхідно уникати, але об'єктивно утворені внаслідок будь-якої людської діяльності, функціонування інших живих організмів, природних та техногенних ситуацій, які не мають свого подальшого використання за місцем їх утворення, втратили свої споживчі властивості, мають власника, який повинен усіма законними засобами запобігти їх утворенню, або ж позбутися їх у встановленому законом порядку шляхом утилізації, видалення чи переробки, з метою забезпечення охорони навколишнього природного середовища, захисту життя і здоров'я людей та економічної вигоди.

Система законодавства України про відходи складається із численної кількості законодавчих актів. До системи законодавства України про відходи входять такі законодавчі акти, як Закони України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [5], «Про поводження з радіоактивними відходами» [6], «Про металобрухт» [7], «Про житлово-комунальні послуги» [8], «Про хімічні джерела струму» [9], «Про ветеринарну медицину» [10], «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» [11], Кодекс України про надра [12], інші нормативно-правові акти.

Статтею 7 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» на підприємства, установи та організації покладено обов'язок у випадках, передбачених санітарними нормами, забезпечувати лабораторний контроль за виконанням вимог цих норм щодо безпеки використання (зберігання, транспортування тощо) шкідливих для здоров'я речовин та матеріалів, утворюваних внаслідок їх діяльності викидів, скидів, відходів та факторів, а також готової продукції. Крім того, відповідно до статті 19 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» встановлюються гігієнічні вимоги до повітря на підприємствах та довір'ї, що стосуються, зокрема, і сфери поводження із відходами. Так, в населених пунктах, на територіях підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, повітря у виробничих та інших приміщеннях тривалого чи тимчасового перебування людей повинно відповідати санітарним нормам. Підприємства, установи, організа-

ції та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та усунення причин забруднення атмосферного повітря, фізичного впливу на атмосферу в населених пунктах, рекреаційних зонах, а також повітря у жилих та виробничих приміщеннях, у навчальних, лікувально-профілактичних та інших закладах, інших місцях тривалого чи тимчасового перебування людей. Статтею 33 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» визначено основні напрями діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби, зокрема, у сфері поводження з відходами, а саме: видача висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами, встановлення санітарно-гігієнічних вимог до продукції, що виробляється з відходів, та видача гігієнічного сертифіката на неї, а також методичне забезпечення та здійснення контролю під час визначення рівня небезпечності відходів.

Охорона довкілля від забруднення відходами визначається статтею 55 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Законом визначено, що суб'єкти права власності на відходи мають застосовувати необхідні заходи для зменшення обсягів утворення відходів, їх утилізації, а також знешкодження або розміщення. Проведення операцій у сфері поводження з відходами можливе тільки за наявності дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами на визначених територіях із дотриманням санітарних та екологічних норм. Пріоритетним є спосіб, який забезпечує можливість подальшого використання відходів як вторинної сировини.

На виконання статті 28 Закону України «Про відходи» з метою посилення контролю за екологічним станом місць видалення відходів, оцінки їх впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людини Постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1216 затверджено Порядок ведення реєстру місць видалення відходів. Реєстр створюється і ведеться на підставі паспортів місць видалення відходів, звітних даних, що подаються виробниками відходів, відомостей спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері

поводження з відходами. На підставі даних паспортів державні адміністрації готують висновки щодо рівня екологічної безпеки місць видалення відходів, визначають категорію їх рівня екологічної безпеки для довкілля та здоров'я людей. Ведення реєстру здійснюють місцеві державні адміністрації [13].

Стихійні сміттєзвалища відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», що вводиться у дію Указом Президента України від 23.03.2021 № 111/2021, віднесено до територій, що мають високий рівень ризиків для природних екосистем і здоров'я населення [14].

Одним із напрямів забезпечення ефективності переробки побутових відходів є подолання поширеної практики використання пластику для пакування споживчих товарів. Згідно із європейськими стандартами управління відходами було ухвалено 1 червня 2021 року Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України». Цей Закон спрямований на зменшення обсягу використання в Україні пластикових пакетів, обмеження їх розповсюдження з метою поліпшення стану навколишнього природного середовища та благоустрою територій. Прийнятий акт забороняє об'єктам роздрібної торгівлі, громадського харчування та надання послуг розповсюджувати пластикові пакети наступних типів: надтонкі, тонкі, оксорозкладні. Виняток – біорозкладні та обмежені величиною пакети (розміром 225×345×450 мм), які використовуються для м'яса, риби та продуктів з них, а також для первинного пакування сипучих продуктів (діє до 1 січня 2023 року). Всі інші пластикові пакунки, що не відповідають встановленим вимогам, підлягають вилученню з обігу. Законом також забороняється безоплатне їх розповсюдження. Продавати пакети можна за цінами не нижчими від мінімальних, що встановлені Кабінетом Міністрів України. Крім того, на кожному з них має бути відповідне маркування. Втім, не дозволяється використовувати позначки «біо», «біопакет», «біорозкладний», якщо це не відповідає встановленим вимогам. У Законі визначено відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері розповсюдження пластикових пакетів у вигляді штрафів. Зазначається, що документ регулює обіг пластикових пакетів та має на меті стимулювати розвиток виробництва біорозкладних пластикових пакетів. Зокрема, Законом забороняється безоплатне розповсюдження пластикових пакетів (крім біорозкладних) у роздрібній торгівлі та закладах громадського харчування. Пластикові пакети мають надаватися лише за гроші. При цьому роздрібні ціни на такі пакети не можуть бути нижчими за мінімальні ціни, які встановлює Кабінет Міністрів України. Також передбачається обов'язкове маркування біорозкладних пластико-

вих пакетів та встановлюються штрафи за порушення цих норм [15].

Підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Україна взяла на себе зобов'язання з впровадження положень (Рамкової) Директиви № 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року «Про відходи та скасування деяких директив» до національного законодавства [16].

Законом України «Про управління відходами» передбачено створення Національного переліку відходів, що стане основою для обліку відходів та звітності щодо результатів поводження з відходами, оформлення декларацій та здійснення дозвільних процедур у сфері управління відходами. Відомості, що містяться у Національному переліку відходів, мають характер публічної інформації, що створює можливості для підвищення ефективності контролю громадськості за використанням безхазяйних відходів.

Законом України «Про управління відходами» встановлюється порядок збирання, вивезення та оброблення муніципальних відходів, забезпечує впровадження їх роздільного збирання та рециклінгу, передбачає вимоги до якісного надання послуги з управління відходами та нарахування плати за таку послугу.

На теперішні час в Україні вже передбачений обов'язок створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів (ст. 32 Закону України «Про відходи»), проте на сьогодні ця норма практично не працює, відходи майже у повному обсязі відправляються на полігони.

Висновок. Задля дієвості зазначеної правової норми необхідно запровадити ряд просвітніх та адміністративно-управлінських заходів, зокрема: провести системну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, повсюдно стимулювати організацію роздільного збору відходів, встановлення та запуск ліній з сортування сміття, а також налагодження переробки відходів, що мають ресурсну цінність. З огляду на вкрай складну ситуацію щодо управління відходами та необхідністю виведення цієї сфери з кризового стану, життєво важливо визначити правильні пріоритети, на кшталт того, як це вирішено у країнах Європейського Союзу.

Крім того, питання пріоритетності у поводженні з відходами необхідно визначити та закріпити на законодавчому рівні, після чого встановити дієвий державний нагляд за додержанням

законів у сфері поводження з відходами усіма органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також пересічними громадянами.

Відмінність європейської системи поводження з відходами від існуючих українських підходів полягає саме в наявності економічної суті такої системи, яка при цьому будується на принципах зменшення забруднення навколишнього середовища, прагнення

до безвідходного виробництва, відповідального ведення бізнесу та ін. Угода про асоціацію України з ЄС повинна дати Україні істотний поштовх вперед на шляху до імплементації проєвропейської екологічної політики, який дозволить відійти від концепції «викачування» коштів з операторів ринку та перейти до створення ефективної системи управління відходами, яка в результаті приведе до поліпшення екологічної ситуації в нашій країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Економічна статистика. Навколишнє природне середовище. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Дригваль І.О., Волошина Н.О. Міжнародний досвід у сфері поводження з відходами. *Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика* : матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 16 квітня 2019 року). Київ : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpui.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhennia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf
3. Leheza Yu.O., Pushkina O.V., Iliushchenko N.V., Tiuria Yu.I. (2021). Legal regulation of the use of technogenic waste of a mining enterprises in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 6. P. 153–157. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-6/153>
4. Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 1217 від 03.08.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text>
5. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>
6. Про поводження з радіоактивними відходами : Закон України від 30 червня 1995 року № 255/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-вр#Text>
7. Про металобрухт : Закон України від 5 травня 1999 року № 619-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-14#Text>
8. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листопада 2017 року № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>
9. Про хімічні джерела струму : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3503-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3503-15#Text>
10. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25 червня 1992 року № 2498-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-12#Text>
11. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14 січня 2000 року № 1393-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text>
12. Кодекс України про надра : Закон України від 27 липня 1994 року № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text>
13. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-98-%D0%BF#Text>
14. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації : рішення Ради національної безпеки і оборони України «», яке введено у дію Указом Президента України від 23.03.2021 року № 111/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>
15. Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України : Закон України від 1 червня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-20#Text>
16. Про відходи та скасування деяких Директив : Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року. URL: <https://menr.gov.ua/news/31288.html>

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.18>

Ярема Валерій Володимирович,
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-7930-0123

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE LEGAL SUPPORT OF THE MAIN DIRECTIONS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості напрямів національно-патріотичного виховання в аспекті їх правового забезпечення. З'ясовано зміст громадсько-патріотичного виховання як складової частини національно-патріотичного виховання. Встановлено, що його сутність уявляє собою формування у особистості активної життєвої позиції, вміння брати участь у системі публічного управління, контролювати органи публічної влади, здійснювати за ними демократичний цивільний контроль, надавати допомогу органам публічного адміністрування, воєнним формуванням та іншим суб'єктам.

З'ясовано, що військово-патріотичне виховання охоплює формування комплексу цінностей, мотиваційних якостей та моральних установок, які необхідні громадянину для реалізації положень статті 17 Конституції України.

Обґрунтовано, що духовно-моральне патріотичне виховання є найбільш складним для розуміння та опису видом виховання, оскільки його зміст залежить від великої кількості суб'єктивних факторів. Це пов'язано з тим, що моральні норми звичайно носять неписаний характер і мають значні відмінності у різних соціальних групах.

Досліджено екологічне виховання як елемента національно-патріотичного виховання. Встановлено, що значущість формування екологічного світогляду громадянина України обумовлена тим, що майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища.

Правове забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні визначено як консолідацію правових актів, якими визначено завдання та зміст громадсько-патріотичного, військово-патріотичного, духовно-морального та екологічного виховання, а також практику правозастосовної діяльності у сфері організації виховання та оцінки ефективності виховних впливів. Обґрунтовано, що особливості правового забезпечення національно-патріотичного виховання включають: а) еkleктичний характер, що пояснюється поєднанням в ньому норм конституційного, адміністративного, військового, трудового, екологічного та інших галузей права, що належать як до публічних, так і до приватних; б) переважанням рекомендаційного характеру правового регулювання в досліджуваній сфері, великою кількістю дискреційних правових норм; в) недостатньою сформованістю системи санкцій за порушення правових приписів суб'єктами та об'єктами виховних впливів.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, правове забезпечення, правові акти, виховні впливи, військово-патріотичне виховання, громадсько-патріотичне виховання.

The article considers the features of the directions of national patriotic education in the aspect of their legal support. The characteristic is given to the content of social and patriotic education as an integral part of national and patriotic education. Its essence is the formation of an active life position in a person, the ability to participate in the public administration system, control public authorities, exercise democratic civil control over them, oversight, assist public administration bodies, military formations and other entities.

The arguments are given that military-patriotic education covers the formation of a set of values, motivational qualities and moral attitudes necessary for a citizen to implement the provisions of Article 17 of the Constitution of Ukraine.

The rationale is given that spiritual and moral patriotic education is the most difficult type of education to understand and describe, since its content depends on a large number of subjective factors. This is due to the fact that moral norms are usually unwritten and have significant differences among different social groups.

Ecological education is investigated as an element of national-patriotic education. The significance of the formation of the ecological outlook of a citizen of Ukraine is due to the fact that the future of the state depends on the use of adequate means and measures to protect and protect the environment.

The legal support of the main directions of national-patriotic education in Ukraine is defined as the consolidation of legal acts, certain tasks and content of social-patriotic, military-patriotic, spiritual-moral and environmental education, as well as the practice of law enforcement in the field of organizing education and evaluating the effectiveness of educational influences.

The rationale is given that the features of the legal support of national-patriotic education include: a) eclectic nature, which is explained by a combination of constitutional, administrative, military, labor, environmental and other branches of law, both public and private; b) the predominance of the advisory nature of legal regulation in the area under study, the abundance of discretionary legal norms; c) insufficient formation of the system of sanctions violation of legal prescriptions by subjects and objects of educational influences.

Key words: national-patriotic education, legal support, legal acts, educational influence, military-patriotic education, public-patriotic education.

Постановка проблеми. Функціонування Сил оборони за умов повномасштабної російської збройної агресії обумовлює важливість належної підготовки особового складу Збройних Сил України, однією зі складових якої є національно-патріотичне виховання. Виступаючи системоутворюючою основою структури ціннісних якостей особистості, розвинений патріотизм має своїми наслідками наявність міцного енергетичного потенціалу як на індивідуальному, так і на суспільному рівні, креативності під час виконання бойових завдань та роботи в тилу, слугує фактором консолідації української нації. Відповідно, наявність досконалого правового забезпечення національно-патріотичного виховання дозволяє здійснювати означений вид виховної діяльності на системному науково обґрунтованому рівні, комплексно впливаючи на особистість, соціальні групи та суспільство в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового забезпечення національно-патріотичного виховання розглядали в своїх роботах такі науковці, як О. Бондаренко, що досліджував у своїх роботах адміністративно-правове регулювання виховної діяльності вищих навчальних закладів України [1], С. Скуріхін, який дослідив проблеми національно-патріотичного виховання в аспекті формування правового менталітету офіцерів [2], Б. Пантюхов, що розглядає патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічну проблему [3]; Н. Костриця, що вивчала традиційні та інноваційні підходи в організації національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання в навчальних закладах [4], С. Мотика, предметом досліджень якого стало виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею [5], а також інші науковці. Разом з тим особливості правового забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні залишаються нині ще недостатньо дослідженими, що обумовило актуальність вивчення означених питань.

Мета статті – визначити особливості правового забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблеми удосконалення системи національно-патріотичного

виховання та її правового забезпечення набули особливої важливості у контексті функціонування Сил оборони в умовах повномасштабної російської збройної агресії. Як справедливо вказує Ю. Каменюк, патріотизм у структурі професійно важливих якостей військовослужбовця виступає як системоутворююча якість, яка впливає на всі інші складові його особистості та визначає рівень адаптації до військової служби та якість виконання службово-бойових завдань [6, с. 228]. Разом з тим, формування національно-патріотичної спрямованості особистості має значення не лише для військовослужбовців, а й для всіх без виключення членів українського суспільства, виступаючи фактором консолідації нації, тим більше, що затяжний характер бойових дій, що веде проти України держава-агресор, вже сприяв і сприятиме у майбутньому мобілізації широких верств громадськості.

Як закріплено у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527, серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають чотири основні напрями, в яких зконцентрувалися вектори зусиль суб'єктів виховної діяльності. Такими напрямками у вказаному правовому документі визначено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання [7].

Громадянсько-патріотичне виховання як складова частина національно-патріотичного виховання уявляє собою формування у особистості активної життєвої позиції, пов'язаної з усвідомленням себе громадянином України, вміння брати участь у системі публічного управління, контролювати органи публічної влади, здійснювати за ними демократичний цивільний контроль у вигляді громадського нагляду, надавати допомогу органам публічного адміністрування, воєнним формуванням та іншим суб'єктам, сприяти виконанню ними своїх функцій. Складовими частинами громадянсько-політичного виховання є вміння користуватися широким арсеналом правових засобів, зокрема в інформаційній сфері. До таких належать правові інструменти, започатковані Законом України «Про доступ до публічної

інформації». Відповідно до вказаного правового акту громадяни мають право отримувати від органів публічної влади та інших суб'єктів відомості про здійснення ними своїх функцій, а також інформацію, яка знаходиться в розпорядженні вказаних органів. Слід також сказати, що дієвим інструментом громадсько-патріотичного виховання є інструментарій, закладений у Законі України «Про звернення громадян». Відповідно до цього правового акту у громадянина виникає право звертатися з заявами, скаргами, пропозиціями до органів публічної влади і отримувати відповіді на свої звернення.

Невід'ємним елементом громадянсько-патріотичного виховання є використання можливостей громадських організацій для особистісного розвитку та вирішення суспільно важливих загальнодержавних або місцевих проблем спільно з іншими учасниками неурядових структур. Слід сказати, що значна кількість громадських об'єднань бере участь у системі національно-патріотичного виховання, що закладено в їх статутних документах. Така участь носить переважно просвітницький або навчально-тренувальний характер, і значно активізувалася після повномасштабного російського вторгнення в Україну, що обумовлено дефіцитом спроможностей держави у підготовці громадян до участі у тотальній обороні, особливо у територіальній обороні.

Військово-патріотичне виховання охоплює формування комплексу цінностей, мотиваційних якостей та моральних установок, які необхідні громадянину для реалізації положень статті 17 Конституції України. У науковій літературі зустрічається декілька визначень військово-патріотичного виховання, переважно діяльнісного характеру. Так, В. Моїсєєв у структурі національно-патріотичного виховання виокремлює військово-патріотичне виховання, до ознак якого він включає систематичність та системність, які дають змогу впливати на дотичні до формування особистості військовослужбовця явища і процеси, а також їх відображення у його сприйнятті на суб'єктивному рівні; цілеспрямованість, яка дозволяє відстежувати ступінь досягнення поставленої мети. Призначенням вказаних дій автор вважає формування комплексу професійно важливих властивостей особистості, які включають до себе утворення у молодій людини конструктив ідейно-політичного, морально-психологічного та іншого характеру, потреба в яких обумовлені завданнями, які постають у процесі військової служби, а також оволодіння особою військовою професією, включаючи фізичний рівень, рівень історично-куль-

турних традицій тощо [8, с. 186]. Військово-патріотичне виховання уявляє собою складний вид діяльності, спрямований на різних суб'єктів, яких можна диференціювати залежно від виконання ними військового обов'язку. Так, можна розподілити осіб, на яких поширюється заходи військово-патріотичного виховання, на допризовників, робота з якими здійснюється у межах освітніх програм загальної середньої освіти, факультативів та гуртків патріотичного спрямування; призовників; курсантів вищих військових навчальних закладів; слухачів системи підготовки офіцерів запасу, а також осіб, які укладають контракт про проходження військової служби. Кожна з означених категорій має притаманні їй властивості, однак узагальненою метою військово-патріотичного виховання можна назвати формування якостей особистості, які дозволять їй ефективно здійснювати захист територіальної цілісності нашої держави та продуктивно управляти своїми емоційними реакціями, у тому числі в бойових умовах. Одним із наслідків ефективного функціонування системи виховання є формування інтолерантної до корупції особистості військовослужбовця, чому нині приділяється велика увага [9, с. 115]. Правовим підґрунтям військово-патріотичного виховання є ст. 17 Конституції України, Закони України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші.

Духовно-моральне патріотичне виховання є найбільш складним для розуміння та опису видом виховання, оскільки його зміст залежить від великої кількості суб'єктивних факторів. Це пов'язано з тим, що моральні норми звичайно носять неписаний характер і мають значні відмінності у різних соціальних групах [10, с. 96]. Відповідно, представники кожної з таких груп вносять елементи свого розуміння у виховну роботу у сфері національно-патріотичного виховання. Виокремлення якихось загальних для кожного з десятків мільйонів громадян України моральних стандартів уявляється достатньо складним, однак саме у системі національного морального виховання можна концентруватися на притаманних українській нації рисах характеру та поведінки, які простежуються у героїчних постатях з української історії, знайомство з біографіями яких входить до змісту освітніх програм як у системі загальної середньої, так і вищої освіти. Слід сказати, що у правовому ракурсі спроби поєднати правові та моральні норми зроблено у численних кодексах професійної (службової) етики,

порушення вимог яких тягне за собою не лише етичні, а й правові санкції.

Екологічне виховання як елемент національно-патріотичного виховання є відносно новим порівняно з іншими його видами, визначеними у програмних документах у цій сфері, однак значущість формування екологічного світогляду громадянина України важко переоцінити, оскільки майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища. Екологічне виховання має своїм правовим підґрунтям ст.ст. 13, 16, 66 Основного Закону, а також ст. 9-12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Слід також сказати, що ратифікована Україною Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Організація Конвенція) дозволила посилити правове підґрунтя дій громадськості у сфері охорони оточуючого середовища. Разом з тим у сфері екологічного виховання нині ще не спостерігається достатньої системності та структурованості.

Правове забезпечення описаних вище напрямів національно-патріотичного виховання носить доволі еkleктичний характер, що обумовлено присутністю в ньому правових актів різних галузей права, які приймалися в різний час становлення нашої держави, мають відмінності у термінології та спрямовані на досягнення принципово відмінних цілей. Сворідна кристалізація мети та завдань національно-патріотичного виховання здійснюється на рівні усвідомлення суб'єкта виховних впливів, що обумовлює надзвичайно важливу роль суб'єктивних факторів у виховному процесі.

Однак це не означає відмову від спроб досягти загальновизнаного у межах держави розуміння змісту національно-патріотичного виховання. Роль консолідуючих чинників тут виконують стратегії та концепції національно-патріотичного виховання, зміст яких суттєво видозмінюється разом зі змінами у національній свідомості.

Висновки. Правове забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні уявляє собою консолідацію правових актів, якими визначено завдання та зміст громадянсько-патріотичного, військово-патріотичного, духовно-морального та екологічного виховання, а також практика правозастосовної діяльності у сфері організації виховання та оцінки ефективності виховних впливів. Особливості правового забезпечення національно-патріотичного виховання включають: а) еkleктичний характер, що пояснюється поєднанням в ньому норм конституційного, адміністративного, військового, трудового, екологічного та інших галузей права, що належать як до публічних, так і до приватних; б) переважанням рекомендаційного характеру правового регулювання в досліджуваній сфері, великою кількістю дискреційних правових норм; в) недостатньою сформованістю системи санкцій за порушення правових приписів суб'єктами та об'єктами виховних впливів.

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати визначення особливостей правового статусу суб'єктів виховного процесу у системі національно-патріотичного виховання, а також правові способи розв'язання конфліктів групового та особистісного характеру, що виникають у процесі виховної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондаренко О.В. Шляхи удосконалення адміністративно-правових засад виховної діяльності вищих навчальних закладів України. *Наше право*. 2011. Ч. 2, № 4. С. 32–37.
2. Скуріхін С. М. Особливості правового менталітету офіцерів : розділ монографії / Актуальні грані загально-теоретичної юриспруденції : монографія за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. С. 221–232.
3. Пантюхов Б. О. Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 82. Т. 2. С. 80–84.
4. Костриця Н. М. Традиційні та інноваційні підходи в організації національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання в навчальних закладах. *Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»* : тези доповідей I Всеукр. круглого столу (м. Суми, 16–17 лютого 2017 р.). Суми, 2017. С. 144–148.
5. Мотика С. М. Виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею: експериментальне дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 33–47.
6. Каменюк Ю. В. Патріотизм як професійна властивість військовослужбовців: етимологічний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 224–229.
7. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

8. Моїсєєв, В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 185–189.
9. Khrystynchenko N., Shopina I., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol 11, No 3 (2022). Pp. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>
10. Онопрієнко С. Функції забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування в Україні за умов повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 2. С. 95–98. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.95-98>.

НОТАТКИ

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 5

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Підписано до друку: 28.11.2022.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,22. Замов. № 0123/049. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.